

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA JULESTUE TIL VALBORGBLUS

GADEBASSE OG GADELAM

EN FOLKLORISTISK UNDERSØGELSE

AF

AUGUST F. SCHMIDT

1940

P. HAASE & SØNS FORLAG, KØBENHAVN

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI . H. C. BRIX

FRA
JULESTUE TIL VALBORGBLUS

GADEBASSE OG GADELAM

EN FOLKLORISTISK UNDERSØGELSE

AF
AUGUST F. SCHMIDT

1940

P. HAASE & SØNS FORLAG

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI — H. C. BRIX

FORORD

Til denne Bogs Udarbejdelse har jeg erholdt Støtte fra Carlsbergfondet og Foreningen Danmarks Folkeminder, ligesom Carlsbergfondet har ydet et væsentligt Bidrag til Bogens Trykningsudgifter. For denne Hjælp bringer jeg en ærbødig og oprigtig Tak. —

Ligeledes takker jeg meget Arkivarerne H. Ellekilde og H. Grüner-Nielsen, fhv. Kredslæge I. S. Møller og cand. phil. Poul Rasmussen for Raad og Oplysninger, som jeg Tid efter anden har modtaget til Gavn for nærværende Arbejde. —

Brabrand, 29. Juni 1940.

AUGUST F. SCHMIDT

FORKORTELSER

- DFS. o: Dansk Folkemindesamling, oprettet 1904.
DgF. o: Danmarks gamle Folkeviser I—X ved Svend Grundtvig,
Axel Olrik og H. Grüner-Nielsen.
D. St. o: Danske Studier (1904 ff.).
H. o: Herred.
J. A. o: Evald Tang Kristensen: Jydsk Almueliv I—VI (1891—94).
J. A. T. o: » » » : » » Tillægsbind I—VI
(1901—1905).
J. F. o: » » » : Jyske Folkeminder I—XIII
(1871—1897).
S. o: Sogn.
Skgr. o: Skattegraveren I—XII (1884—1889).

Forkortelserne til udenlandsk Litteratur er de samme, som findes i H. F. Feilbergs Ordbog over jydsk Almuesmaal med Tillægsbind (se I Bd., XV—XXI; IV Bd., V—XXX, efter S. 369). Jfr. iøvrigt Forkortelserne i min Bog »Danmarks Kæmpesten« (1933).

INDLEDNING

DEN Ungdomslavsskik, der bliver gjort til Genstand for Undersøgelse i dette Arbejde, er i dansk Nutidstradition afgrænset til Østjylland, Vestfyn, Falster, Lolland (og Næstvedegnen). — Overleveringen er mest righoldig fra Østjylland og har holdt sig her ned til nyeste Tid, hvorfor Fremstillingen tager sit Udgangspunkt i denne Egns Folkemindestof.

Det var i Østjylland saaledes, at Ungdomslavet i Landsbyerne organiserede sig under Ledelse af Byens bedste Karl, Gadebassen, undertiden ogsaa af et Raad ved hans Side paa to eller tre Karle. Denne Ledelse forestod Ungdomsgilderne Aaret om, ganske særlig Valborggilderne i Forbindelse med Valborg Blussene. Gadebassen og hans Bisiddere havde den Opgave at tildele hver enkelt Karl, der hørte med til dette Byens Ungdomslav, sin Pige, der benævntes Gadelam, medens Gadebassens egen Pige som Regel fik Benævnelsen Gadinde. Karlen havde Pligt til at være Kavaller Aaret om ved alle Gilder og Ungdomssammenkomster for sit Gadelam — ganske uanset større eller mindre personlig Tilbøjelighed. Hun trakteredes til Gengæld Karlen paa forskellig Maade, naar han kom i Besøg i den Gaard, hvor hun havde hjemme eller var i Tjeneste. Et godt Indtryk af Gadelamsfestlighederne i en østjydske Landsby faar man ved at stifte Bekendtskab med følgende Optegnelse fra Torsager (Ø. Lisbjerg H.) paa Tærskelen til Djursland:

Som Formænd for alle Legestuer i Byen hele Aaret rundt staar »Raadet«, der bestaar af tre Karle, som udnævnes ved Fastelavnsildet. »Raadet« bestaar af Gadebassen med sin Svend og Dreng. Gadebassen bestemmer hver Gang der skal være Legestue, han bestiller Stue, Musik, Lys o. s. v., Svenden tænder Lys, tapper Brændevin og Øl af, og Drengen besørger alle de »løbende« Forretninger, saa alt kan blive bragt til Stede i rette Tid. Kort Tid før Valborgaften samles »Raadet« og udnævner »Gadelammene« for det kommende Aar fra Valborgaften at regne, dette meddeles Karlene under Haanden, men det bliver foreløbig en Hemmelighed for Pigerne. Valborgaften samles baade Piger og Karle paa en Høj ved Byen, og her tændes Blusset, hvortil Karlene skaffer Halm eller ogsaa en Tjæretønde. Under munter Lystighed blandt Ungdommen og de gamle, som er til Stede og oprisker deres Ungdomsminder, brænder Baalet. Naar dette er udbrændt, stiller Pigerne sig op i en Rundkreds og danser rundt. Karlene gaar da udenom, og naar en Karl kommer i Nærheden af den Pige, han skal have til Gadelam, giver han hende et Slag paa Ryggen, uden at hun ser det. Han løber nu sin Vej, og Pigerne bagefter. Hver af dem skal nu se at fange den Karl, der har slaaet hende paa Ryggen. At Pigen har fanget den rigtige Karl, giver hun til Kende ved at give ham et Kys, og tager hun Fejl første Gang, maa hun kysse om igen.

fanget den rigtige, er han hendes Gadelam indtil næste Valborgsaften. Navnet Gadelam bruges nemlig her ogsaa om Karlen. Under alskens Lystighed gaar saa Aftenen hen, blandt andet indsamler Pigerne paa den Aften Løg, som sættes op i Bjælken til St. Hansaften. — Forpligtelsen overfor Gadelammet bestaar i, at Karlen ved hver Legestue skal give hende de tre første Danse, og iøvrigt ved alle Sammenkomster særlig sørge for hende. Han kan ikke nægte at modtage en Pige til Gadelam, med mindre han har haft hende det foregaaende Aar, hvis han ellers vil være med i Laget.

Det særlige Gadelamsgilde holdes ved Fastelavnstide. Om Mandagen rider Karlene ud og »slaa Hovedet af Kokken«. En død Hane hænges op i en Snor over Vejen og her skal Karlene ride i Galop og se, om de kan slaa Hovedet af med Træsabler. Mens dette sker, blæser Musikken, ligesom ogsaa Karlene og Hestenes Bidslers er pyntede. Det sørger hvers Gadelam for. Den, der slaa Hovedet af, hedder Konge. Han har et Flag til Tegn paa sin Værdighed, og med ham i Spidsen rider de saa rundt i Gaardene og faar Snapse og Fastelavnsboller og Penge til Hjælp til Gildet; alt imens synger de Fastelavnsvisen. Derefter henter hver Karl sit Gadelam i hendes Hjem, hvor hun trakterer med Bygsuppe (Sødsuppe) og Æggekegale med Rosiner i. Parret begiver sig saa til Legestuen, hvor der danses til Kl. 3—4. Om Natten faar de Punch. Tirsdag Middag henter igen hver sit Gadelam og faar atter Sødsuppe og Æggekegale. Dansen begynder den Dag Kl. 2. Om Aftenen gaar de atter hjem hver med sin Pige og faar noget at spise. Pigen tager nu Mellemmader med, som de fortærer sammen omtr. Kl. 2. Her bliver saa »Raadet« udnævnt. Det gamle »Raad« med en Del Karle taler sammen afsides om, hvem de vil have, og midt i en Dans strømmer de sammen om ham, de vil have til Gadebasse. De løfter ham nu op til Loftet, og naar hans Pande har rørt ved Bjælken, er han Gadebasse for næste Aar og kan ikke nægte at modtage Valget. Paa samme Maade udvælges Drengen og Svenden. Ved Punchen Kl. 12 bliver der udbragt Skaaler for dem, ligesom ogsaa det ny »Rode« udbringer et Leve for det gamle. Raadet kan ikke genvælges. Dansen bliver nu ved til den lyse Morgen¹⁾.

Fra Vestfyen kendes ligeledes Benævnelsen Gadelam, medens Gadebasse herfra kun er overleveret i et enkelt og usikkert Tilfælde, saa der er Skikkens gamle Udformning omtrent glemt i Folkets Minde. Paa Falster var de gængse Benævnelser for Ungdomslavets Ledere Gaas og Gase.

I Østjylland er den mærkelige Organisation af Ungdommen med de anførte typiske Benævnelser: Gadebasse — Gadinge — Gadelam kendt i Overleveringen fra Aarhus og Randers Amter og desuden fra følgende Herreder udenfor disse Amter: Hindsted, Hellum, Aars, Gislum, Slet (i Vest- og Sydvesthimmerland); Middelsom, Lysgaard og Hovlbjærg i Midtjylland (Viborg Amt).

Grænselinien for det østjydske Gadebasseomraade kan omtrent angives saaledes: Mariager Fjord i Nord og Horsens Fjord i Syd. Fra Horsens gaar Linien skraat i Nordvest op Vest om Silkeborgsøerne, og saa paa skraa i Nordøst til Mariager Fjord. Uden for det antydede Omraade findes de spredtvis forekommende Optegnelser fra Midt- og Vesthimmerland og en enkelt Optegnelse fra Løsning Syd for Horsens.

Denne Grænse svarer omtrent til Grænsen for Valborg Blus (se Kortet) og til de Egne i Østjylland, hvor hellige Kilder besøgte Valborg Aften.

¹⁾ DFS 1906/43. Opt. c. 1885 for H. F. Feilberg af Musiker Adolf Poulsen, Torsager.

Optegnelser om Gadebasse og Gadelam er kendt fra følgende Sogne i det omtalte østjydske Omraade:

Himmerland: Hørby S. (Hindsted H.), Lyngby S., Torup S. (Hellum H.), Ravnkilde S. (Aars H.), Rørbæk S., Strandby S. (Gislum H.), Vilsted S. Løgsted S., Næsborg S. (Slet H.).

Viborg Amt (Midtjylland): Pederstrup S. (Nørlyng H.), Vinkel S., Vindum S. (Middelsom H.), Torning S. (Lysgaard H.), Hvorslev S., Torsø S., Skød S. (Hovlbjærg H.).

Randers Amt: Onsild H., Mariager Landsogn, S. Onsild S., Hvornum S. (Onsild H.), Vindblæs S., Kastbjærg S., Dalbynder S., Raaby S., Ø. Tørslev S., Gerlev S. (Gerlev H.), Nørhald H., Glenstrup S., Kovsted S., Spentrup S., Gassum S., Hald S., Linde S. (Nørhald H.), Støvring S. (Støvring H.), Ørum S., Vissing S., Voldum S. (Galten H.), Udby S., Vore S., Estruplund S., Ørsted S. (Rovsø H.), Virring S., Essenbæk S., Favsing S., Auning S., Gesing S., Søby S. (Sønderhald H.), Ørum S. (Djurslands Nørre H.), Lyngby S., Albøge S., Hyllested S., Fuglslev S., Nødager S., Ebdrup S. (Djursland Sdr. H.), Vistofte S. (Mols H.), Torsager S., Mørke S., Mejlby S. (Ø. Lisbjærg H.).

Aarhus Amt: Brabrand S., Lyngby S. (Hasle H.), Grundfør S., Søften S., Lisbjærg S. (V. Lisbjærg H.), Faarup og Lading S. (Sabro H.), Skivholme S., Skovby S., Borum S., Harlev S., Framlev S. (Framlev H.), Ning H. Koldt S. (Ning H.), Hads H. Hvilsted S., Hundslund S. (Hads H.), Linaa S., Voel S., Tvilum S., Røgen S., Dallerup S., Tulstrup S. (Gern H.), Rye S., Træden S. (Tyrsting H.), Søvind S. (Vor H.), Tamdrup S., Hvirring S. (Nim H.). — Løsning S. (Hatting H.) i Vejle Amt.

Hovedparten af det østjydske Gadebassestof er indsamlet i Tiden fra o. 1880 til henved 1930. En Del af Meddelelserne har selv været Deltagere i Gadelamsfestlighederne, og de mange, tit udførlige Optegnelser — i DFS — indeholder ofte Enkeltheder af ikke ringe Interesse. Det er en gammel, hævdevunden og veludviklet Skik, vi finder Oplysninger om i de prunkløse Beretninger om hin Fest, der i Østjylland bevaredes saa levende til henimod vore Dage. Festsikkele bringer paa en mærkelig fængslende Maade Bud om fjerne Tider, og det erfares ogsaa her stærkt og levende, hvilken Lykke for den etnologiske Forskning det var, da Indsamlingen af Folkeminder i Danmark, navnlig ved Evald Tang Kristensens Virksomhed, i Aartierne efter 1864 tog Fart.

En Del af Dansk Folkemindesamlings østjydske Gadelamsmateriale er indsendt i 1880'erne til H. F. Feilberg til Brug for Dansk Bondeliv og Jydsk Ordbog. I Dansk Bondeliv I (1889) findes S. 274—90 Afsnittet om Gadelamsgilder og Sommer i By¹). Her er alle Foraarsfester kort skildrede i en fortrinlig Fremstilling af Gadelamsgildet, Majvisen, Blusbrændingen, Pinsegildet og ride Sommer i By. — Ud fra nordvestsjællandsk Stof har J. S. Møller i sit grundlæggende Værk: Fester og Højtider II (1931) bl. a. leveret Tydninger af Foraarsfesterne i Danmark²). Feilbergs og Møllers Bøger er udmærkede som de første Vejledere i det Emne, der behandles i nærværende

¹) Ogsaa E. T. Kristensen har i Tidsskriftet »Jylland« 1891—92, 108—111, skrevet om Gadelam.

²) I Nordisk Kultur XXII (1938), 129—137, har J. S. Møller givet en paa Grundlag af Kendskab til hele det danske Materiale meget nyttig Fremstilling af vort Lands Fester fra Valborg til St. Hans.

Arbejde, der er tænkt som et Bidrag til Oplysning om en Side af Livet i de gamle, danske Fællesskabslandsbyer.

Ikke mindst ved Studiet af Folkeskikke faar man levende Indtryk af den Tankegang, der besjælede de gamle Almueslægter; man faar ogsaa meget at vide om Fritidens Anvendelse, og man træffer paa Træk, hvis Indhold kun kan forstaaes gennem et Studium, da Forudsætningen for disse tit er at finde i meget gamle Tider eller i fremmede Lande.

A.

DEN ØSTJYDSKE OVERLEVERING

Udgangspunktet: Jens Nielsen Mundelstrups Disputats.

I den fra ældre Tid spredtvis forekommende Overlevering om den foran kortelig omtalte Ungdomsorganisation forefindes der en Optegnelse af overordentlig Værdi for vort Emne. Den skyldes den østjydske Bondesøn og Student Jens Nielsen Mundelstrup, der har meddelt Oplysninger om vor Skik i en latinsk Disputats, som han skrev i sin Regentid. Disputatsens Titel er: *Specimen Gentilismi etiamnum superstitis* (»Prøve paa den endnu i vore Dage levende Hedendom«), og den udkom i 1684. Om Forfatteren vides, at han var Bondesøn fra Landsbyen Mundelstrup i Faarup S. (Sabro H.) c. 10 km Vest for Aarhus. Hans Fader hed Hans Jensen, og han selv blev født $\frac{1}{4}$ 1657 i Mundelstrup. Han udmærkede sig »i sin Tid ved Academiet med Berømmelse« og blev siden Rektor ved Aarhus Latinskole og Præst i Aaby. Han døde 3. Januar 1701.

Det for Nutiden interessante Indhold af Jens Nielsen Mundelstrups 28 Sider store Disputats er let tilgængeligt i Indledningen til Jørgen Olriks Oversættelse af Erik Pontoppidans »Fejekost til at udfeje den gamle Surdej 1736« (Danmarks Folkeminder Nr. 27, 1923), S. VII—XI, og dette meget værdifulde Folkemindestof repræsenterer aabenbart, hvad Jens Mundelstrup kender fra sin Barndomsby.

Der er ingen Grund til at tvivle om, at han ikke personlig har kendt, hvad han meddeler om Gadebasseskikken sammesteds fra. Han sammenligner sine hjemlige Erfaringer med, hvad han ved Besked om fra Bibelen og de græsk-romerske Forfattere og skriver sin Disputats ud fra den Forudsætning, at de er Levn af samme Forestillinger og Skikke, som kendes hos Oldtidsforfatterne. — Det vigtigste Kildested for vort Emne skal nu gengives i det væsentlige efter Jørgen Olriks fortræffelige Oversættelse i førnævnte Skrift S. X, men her skal dog tages en Smule mere med end hos Jørgen Olrik —, hele Sammenhængen i Disputatsen:

»Et Sidedykke hertil er i næsten alle Maader vore Landsmænds Gadeild, som man endnu ikke har aflagt paa den 1. Maj, Valborgs eller Philippi Jacobi Dag. Denne Overtro svarer aldeles til Romernes Palilier, der sædvanligvis fejredes 21. April for at holde Ulvene borte og drive Sygdommene væk fra Kvæget; og i mange Omstændigheder stemmer den overens med de latinske Palilier, idet nemlig ved begge Fester Ilden sættes paa Stænger, for at

den kan blusse des højere. Ved begge springes der gennem Ilden, hvorom Ovid i 4. Bog af sin Festkalender (4. Bog, Vers 781 f.) siger: »Og snart skal du ved din hurtige Fød sende de smidige Lemmer gennem de brændende Dynger af knitrende Straa«. Med Hensyn til Tiden er de dog forskellige, da jo Nutidens Palilier paa Aftenen før den første Majdag svarer til Rejsningen af et Alter for de beskyttende Husguder (saaledes som det fremgaar af Festkalenderen 5. Bog)¹⁾; men heroverfor mener jeg, at man kan antage, at de hedenske religiøse Skikke er blandet sammen i Nutidens Rester af Overtro paa Grund af den meget lange mellemliggende Tid, og at nogle Skikke er forsvundet som Følge af Kristendommens Indførelse og den med Tiderne følgende Omskiftning og erstattet af andre, der for en Del er hentede andetsteds fra, for en Del er nyopfundne efter Menneskenes Forholdsbefindende. Saaledes knytter der sig til vore Landsmænds Palilier nogle Omstændigheder, som var aldeles ukendte for de romerske Palilier, saasom at den af de yngre Bønder, der kan løfte en Stang, der flammer med brændende Halm, højest i Vejret, udraabes til *G a d e b a s s e* under en forvirret Raaben fra alle Sider, og paa samme Tid faar hver Karl tildelt sin af Bondepigerne, som paa den Tid og paa vort Maal kaldes *G a d e l a m*; den, som mages med Gadebassen, faar Navn af *G a d i n d e*. Dermed begynder de Gilder, der plejer at fejres i al den Tid, som ligger mellem Pløjning og Høhøst, hver Søndag (*G a d e l a m s g i l d e r* kaldet); ved hvilke de, vel drukne danser omkring et temmeligt højt Træ, der i Forvejen er nedsat i Jorden og prydet med forskellige Kranse og Billeder, paa Corybanternes Vis²⁾, til Trommernes buldrende Klang, idet de aldeles efterligner Romernes Floralier³⁾, der var berømte for slibrig Spasen, Udskejelser, overdaadige Gæstebud, Kranse, Dansen o. s. v. «.

Til Sammenligning med denne gamle Opskrift skal anføres i sin Helhed en Optegnelse fra *Y d e r u p* i Lyngby S. (Hasle H.), knap 2½ km fra Mundelstrup By. Den er optegnet 1918 af Sparekassedirektør, Gaardejer *A n t o n J ø r g e n s e n* (1867—1935) fra Yderup og har tidligere været trykt i Østjydske Hjemstavn I (1936), 85—86:

»Valborgaften brændtes Blus over hele Egnen; nu kun faa mod 1870'erne. Efter at Blussene var slukkede, samledes Sognets Piger og Karle, og Aftenens Hovedbegivenhed var at udtage »Gaaibassier«. Disse, der var paa Valg hvert Aar, kunde ikke genvælges. De valgtes — eller som det hed »toges« — paa den Maade, at to af de afgaaede efter Aftale holdt sig i Nærheden af hinanden hver med en stærk Kæp i Haanden. I Forvejen havde de aftalt, hvem der skulde være deres Afløser i Embedet. For at blive lovformelig valgt eller »taget«, skulde vedkommende ride paa en Kæp, som en af de »gamle« skulde stikke ind mellem hans Ben, medens den anden skulde tage fat i Kæppen fra den modsatte Side af den udsete og løfte ham fra Jorden. Naar der paa Valborgaften paa den Maade var »taget« tre Gaaibassier, var Aftenens Hovedbegivenhed forbi. Da der skulde udtages tre, kunde det ofte vare længe, inden Resultatet forelaa offentlig, og det var med ikke ringe Interesse, Ungdommen imødesaa Resultatet, og det maa indrømmes, at for denne som saadan var det ikke af saa lille Betydning, hvem der blev »taget«. Gaaibassierne havde det Hverv at repræsentere Ungdommen hvad Morskab angik i det kommende

1) 5. Bog Vers 129. Hos Ovid rejses Alleret ikke den sidste April, men den første Maj; jfr. at det ovenfor hedder, at Gadeilden brændte d. 1. Maj.

2) Et frygisk Præsteskab, som dyrkede Gudinden Kybele med vilde Danse.

3) Festen for Blomster- og Vækstgudinden Flora fejrede Romerne omkring 1. Maj. Jfr. J. A. IV, Nr. 24.

Aar, at bestemme naar og hvor der skulde være Legestue, skaffe Musikanter, bytte Gadelam o. m. m. Naar Olufsmarkedet i Aarhus og Grundlovsfesten i Hinnerup den 5. Juni undtages, saa kom Ungdommen — Tjenestefolkene — ikke til Fornøjelser udenfor Sognets Grænser. Offentlig Dans i Kroer eksisterede ikke den Gang. At »bytte Gadelam« var ikke det mindst væsentlige af de Hverv, der paahvilede Gaaibassierne, og dette var det første, de maatte i Gang med, og det ahang i væsentlig Grad af, hvordan de skilte sig fra dette Hverv, om de i deres Funktionstid blev populære eller ej. Hvert Aar naar Vaarsæden var lagt, holdtes der Gadelamsgilde, og forud for dette maatte Gadelamslisten være i Orden og opslaaet otte Dage paa Smediedøren. Hver Karl blev tildelt en Pige til Gadelam, som han havde Pligt til at afhente i hendes Hjem og føre hende Arm i Arm til Gadelamsgildet. Gadelamslisten imødesaa med megen Spænding og Interesse af Ungdommen. Hver Karls Navn skulde findes paa den og ud for dette den Pige, han var tildelt som Gadelam. Det var ikke altid, at alle var tilfreds; det var heller ikke dengang let at gøre alle tilpas, men Resultatet stod ved Magt. Klager kunde ikke indankes for nogen højere Ret. Det hørte ikke til Sjældenhederne, at een eller flere var saa utilfredse med det dem tildelte Gadelam, at de udeblev fra Gadelamsgildet. Enhver Pige, der var tilfreds med sit Gadelam, havde den Pligt nogle Dage før Gadelamsgildet at bede sit Gadelam komme og hente sig, saa de kunde følges ad til Gildet, og det var enhver Karls Pligt, som var tilfreds med sit Gadelam, at efterkomme Indbydelsen. Han blev saa, naar han kom og hentede sit Gadelam, af dettes Madmoder beværtet med Kaffe og Kage. Parrene spadserede saa i Rækker, Par for Par, til Gaarden, hvor Gildet skulde holdes, og Dansen gik lystig til den lyse Morgen. Disse Gadelamsgilder har jeg aldrig været Deltager i, da de saa godt som var hørt op, inden jeg blev konfirmeret, men jeg husker dem tydeligt. — Engang holdtes Gadelamsgilde i min Faders Gaard (Helledi i Yderup), mens jeg var en lille Dreng. Saa kom der nogle Karle fra Nabobyen og vilde deltage. Dette kunde ikke tillades. Gaaibassierne nægtede dem Adgang; herover blev de fremmede Karie vrede og de skændtes stærkt, og det endte med, at der blev Slagsmaal. Tilsidst blev de fremmede overmandede, og som slagne maatte de forlade Valpladsen. Jeg husker, at et Par af vore (Sognets) havde faaet Hudafskrabninger, saa de blødte, og at de kom ud i Bryggerset og fik Blodet vasket af sig. Jeg ser dem endnu i Tankerne staa der. Mor var ilde berørt af det skete, og min Fader lovede hende, at dette skulde blive sidste Gang, der var Gadelamsgilde hos os, og dette Løfte holdt han.

Legestuerne gik egentlig paa Omgang i Gaardene, idet ikke alle Gaardmændene ønskede dem. Legestuerne var Ungdommens, og Tjenestekarlene førte an. De tre Gadebasser gik, efter foregaaende Drøftelse i »Raadet« til en af Gaardene og forlangte Legestue. I Almindelighed var disse Gaaibassier ikke særlig velkomne; man kendte deres Ærinde. Af let forstaaelige Grunde vilde man jo i Gaardene helst være fri for at have Legestue. Af lige saa forstaaelige Grunde var man lige saa bange for at sige nej. Det var ikke rart at være ugleset blandt Tjenestefolkene i Sognet, saa det var tit mere af Frygt end af Lyst, at Manden og Konen i Gaarden gik ind paa Gaaibassernes Forlangende. Legestue var dengang Navnet paa Bal i bymæssig Betydning; kun Byens eller Sognets Folk maatte deltage. Man medbragte tillavet Smørrebrød og sørgede selv for Musik. Værten — Gaardmanden — skulde sørge for Brændevin og Øl. Der dansedes hele Natten til den lyse Morgen. Aftenen efter kom Gaaibassierne og betalte Brændevinspenge — det Brændevin, der var drukket ved Legestuen —«.

Sammenligner vi nu de to Optegnelser fra samme Egn, den ene fra Mundelstrup 1684, oplevet o. 1675, den anden fra Yderup 1918, oplevet o. 200 Aar senere, tilligemed den i Indledningen anførte Torsageropskrift, kommer vi til følgende Resultater:

I begge Tilfælde kaldes Lavets ledende Karl Gadebasse, men medens man i 1675 kun har en Gadebasse, har man i 1875 tre Gadebasser, ganske simpelt fordi de to Bisiddere, som i Torsager kaldes Karl og Dreng, her ogsaa kaldes Gadebasser (paa Folkemaal Gaaibassier). Navnet paa Gadebassens Dame, Gadinge, kendes ikke i Yderup-Opkriften, ligesom heller ikke i Torsageropskriften, men det kendes, som vi siden skal se, i mange østjydske Opkrifter, især fra Djursland og Silkeborgegnen, men ingen i umiddelbar Nærhed af Mundelstrup eller Torsager. Vi kan slutte, at i disse Egne er Benævnelsen Gadinge gaaet af Brug siden 1675. De menige Deltageres Damer kaldes Gadelam baade i Mundelstrup 1675, i Yderup o. 1875 og i Torsager. Det sidste Sted bruges det ogsaa om Karlen, der er Pigens Kavaller, hvad der sikkert er en yngre, ikke altfor almindelig Foreteelse.

Valget af Gadebasse sker i Mundelstrup 1675 ved Valborgbaalet, i Yderup 1875 efter at Valborgblusset var slukket, men i Torsager paa et helt andet Tidspunkt af Aaret, nemlig ved Fastelavngildet. Udkaeringen af Gadebassen sker i Mundelstrup 1675 ved, at han viser sig at være den af Karlene, der kan løfte en Stang med brændende Halm højest i Vejret, men i Yderup o. 1875 udpeges de tre nye Gadebasser af de gamle Gadebasser, og de løfter dem i Vejret paa en Kæp imellem deres Ben efter Valborgbaalet. I Torsager bliver den nye Gadebasse samt »Karl« og »Dreng« udpeget af det gamle »Raad«, der taler afsides med en Del Karle om, hvem man vil have i det nye Raad, og Valget faar Gyldighed ved at den nye Gadebasse ved Fastelavngildet løftes op, saa hans Pande rører ved Loftet, og paa samme Maade med de to andre Medlemmer i »Raadet«: »Karl« og »Dreng«.

»Gadelammene« tildeltes de enkelte Karle ved Valborgfesten i Mundelstrup 1675 en Ugestid før Gadelamsgildet, — naar Vaarsæden var lagt i Yderup 1875 og paa Valborgaften i Torsager, dog saaledes, at hver Karl i Forvejen havde hemmeligt faaet Besked om, hvem der skulde være hans Gadelam. Hvorledes Fordelingen skete, nævnes ikke udtrykkelig i Mundelstrupopskriften 1675, men det er muligvis den afgaaede Gadebasses sidste Embedshandling at uddele Gadelammene, da man næppe kan tænke sig, at det kunde ske paa tilbørlig fast Vis, naar man i Forvejen var og maatte være uvidende om, hvem der havde gjort sig fortjent til at blive den nye Gadebasse. I Yderup 1875 ligger Valget fast i de nye Gadebassers Haand, og det er deres første Embedshandling at »bytte Gadelam« til saa stor Tilfredshed for det samlede Ungdomslav som muligt. Otte Dage før Gadelamsgildet skulde Listen være opslaaet paa Smediedøren. I Torsager samledes det ved Fastelavngildet udvalgte nye Raad og udnævnte Gadelammene for det kommende Aar fra Valborgaften at regne.

I Mundelstrup 1675 holdes der Gadelamsgilder hver Søndag mellem Pløining og Høhøst med Dans om et ungt indplantet Træ; i Yderup 1875 holdtes det store Gadelamsgilde hvert Aar, naar Vaarsæden var lagt, mens der i den øvrige Tid af Aaret holdtes Legestuer, som ikke udtrykkelig kaldes med Navnet Gadelamsgilde. I Torsager omtales derimod ikke noget Gadelamsgilde i Foraarsstiden efter Valborgblusset, men det særlige Gadelamsgilde er her henlagt til Fastelavnen — i Forbindelse med Fastelavnsløjer som »at slaa Hovedet af Kokken« og i Forbindelse med det med Spænding imødesete Valg af de nye Gadebasser.

Det synes rimeligt paa Forhaand at antage, at baade Valget af de nye Gadebasser og Fordelingen af de nye Gadelam hører Vaartiden til, Vaarblusdagen —, hvor den nye Gadebasse bliver udvalgt, sikkert fra først af i Kraft af sine Evner som Lavets bedste Idrætsmand —, og de kommende Vaarsøndage, hvor Gadelamsgildet, det store, sandsynligvis fra først af er blevet holdt, naar et saa vigtigt Foraarsarbejde som Foraarspløjningen og Vaarsaanningen er blevet lykkeligt tilendebragt, men at man i nogle Egne af Østjylland har henlagt Valget af Gadebasser til et tidligere Tidspunkt paa Aaret, nemlig Fastelavnsgildet, for at de nye Gadelamslister kunde være i Orden til Vaarens største Højtid Valborgblusset den 30. April (Torsager). Dette har naturligvis medført, at det store Gadelamsgilde er blevet flyttet tilbage til den samme Fastelavnstid som Udvælgelsen af Gadebassen, samt at det oprindelige, store Gadelamsgilde efter Foraarspløjningen og Vaarsaanningen er gaaet i Glemme. — Vi skal nu se, hvorledes den øvrige Nutidsoverlevering forholder sig paa dette Punkt.

Gadebassevalget 30. April.

Valg af Gadebasse Valborgaften $\frac{30}{4}$ ved Valborgblusset er, som vi allerede ved, omtalt af Jens Mundelstrup. Ved Gadeilden Valborgaften løftede man i Mundelstrup Ild paa Stænger. Den, der kunde løfte sin Stang højest, blev Gadebasse. Hver Karl fik sit Gadelam, og Gadebassen sin Gadinge, og der blev holdt Fester mellem Pløjning og Høhøst hver Søndag. Ved Gadelamsgildet dansedes om et ungt Træ, der i Forvejen var nedsat i Jorden.

Nærmest ved den gamle Mundelstrupopskrift ligger en Optegnelse fra Træden o. 20 km Nordvest for Horsens:

Den, der havde den højeste Stage at sætte Blus paa Valborg Aften, skulde staa for at dele Gadelam (Pinsekærester) ud. Naar Pinsen kom, hentede hver Karl sit Gadelam og førte hende til Gaarden, hvor Pinsegildet skulde staa. Ved Afhentningen blev Karlen beværtet paa det bedste i Pigens Hjem, og Pigen fik desuden skaaret Smørrebrød med til Gildesgaarden. Karlen medbragte saa Mjød. — Midt i Gildesgaarden var rejst en Stang, Majstangen, om hvilken der dansedes. Senere forelagdes Dansen til Gaardens Øverstestue.

Optegnerens Meddeler har været med til at hente en Majstang i Træden Skov; den var saa stor, at de maatte trille den hjem paa et Plovhjul. Det var et helt Træ, og det maatte graves ned, for at det kunde staa fast i Gaarden, hvor det skulde anbringes.

Optegnelsen er meddelt af Smed Jens Albrechtsen, Taaning (f. o. 1830—35 vistnok i Bjærge Herred), til fhv. Gaardejer Rasmus P. Randløv i Taaning og optegnet af ham i 1936. — Jens Albrechtsen tjente som ung nogle Aar i Træden S. (Tyrsting H.). Det er sikkert denne Meddelelse, R. P. Randløv havde i Tankerne, da han vel o. 1890 meddelte til E. T. Kristensen om »den, der havde den højeste Stage« o. s. v., (trykt i J. A. IV, Nr. 18). — Randløv meddeler nemlig selv i 1935 (DFS 1906/46 : 2224), at fra den Tid, han kan huske, fra 1865, har Skikken at uddele Gadelam ikke været kendt i Taaning (Vor H.). Men ellers er det Nutidsoptegnelserne fra Borum S. (Framlev H.): godt 3 km Vest for Mundelstrup (og Yderup), der giver de Oplysninger, der staar i nærmest Overensstemmelse med Optegnelsen fra 1684 — om Gadebasseudvælgelsen ved Valborgblusset:

Valborgaften brændes i Borum Blus. Ved Hovedgadeilden fanges Gadebasserne. Nogle af Gadebasserne fra forrige Aar taler sammen om, hvem der nu skal afløse dem. Det kunde hælde, at alle Gadebasserne fra forrige Aar var rejst fra Byen, og i det Tilfælde overtager et Par velvillige Sjæle Forretningen for denne Aften. Den bestaar i, at to af Gadebasserne eller deres Sted-

fortrædere fra forrige Aar tager en af de Stænger, som de har brugt til at løfte og bære Hælmen paa, naar den var tændt under Blusbrændingen, og nu lister de sig bag ved en af dem, som er udset til Gadebasse, og før nu nogen ved et Ord deraf, stikker pludselig den, der bærer Stangen, den ind mellem den udsetes Ben, medens den anden springer hurtigt foran og tager i den anden Ende af Stangen, og nu løftes han op fra Jorden og udraabes som Gadebasse, medens han gør sit til for at komme løs fra den ubehagelige Ridehest, hvilket ej er saa let, da de to holder godt ved hver Ende af Stangen; men kommer han ej fra Jorden, kan han erklære det for ugyldigt denne Gang, men han kan derfor ej vide sig sikker for, at de i næste Øjeblik tager ham igen. Saaledes som han bliver fanget, bliver de alle fire fangede, og det er i Reglen nogle af de mest ansete, som bliver taget dertil. De fleste ønsker at være den Bestilling kvit som Gadebasse, og det hænder, skønt sjældent, at det tilstrækkelige Antal ej bliver fanget, og i det Tilfælde bliver ligesaa stort et Antal af de gamle, som der mangler i de nye, og da de ej ønsker at blive der, gør de store Anstrengelser for at faa Tallet fuldt, og denne Anstrengelse gaar saa vidt, at de ofte gaar ind i Karlekammeret og tager den sovende af Sengen og løfter ham op med Stangen og udraaber ham som Gadebasse. Han gier sig tit frivillig, naar han saaledes er i Sengen. Saaledes fanges de, som gaar i Seng, i Stedet for at være med, naar det da ikke er en Kraftkarl, der kan jage dem alle paa Døren. — De fire Gadebasser skal nu sørge for Gildet, hvilket gerne holdes i Maj Maaned, og bytte Gadelammene, og naar de saa er byttede, bliver Listen med alle Byens Karle og Pigers Navne slaet op paa Smededøren eller et andet Sted, hvor der kommer mange Folk. Ved Gadelamsgildet, som tit holdes i en Gaard, tit i Kroen, hvad de fleste dog helst vil være fri for, faaes Kaffe og Hvedebrød og tillavet Smørrebrød eller koldt Sul, og saa danses der til langt ud paa Natten, medens Karlene af og til faar en Kaffe-punch. »Saaledes er det nu, men for godt en halv Snes Aar siden valgtes Gadebasserne, og saa skulde de modtage Valget, og med Listen i deres Haand i Kroens store Dør udraabtes saa alle Navnene paa Karle og Piger, hvem de havde til Gadelam, og derefter blev Listen opslaaet paa Kroens Dør⁽¹⁾. — I en Optegnelse fra 1930 meddeler Marie Pedersen fra Borum, at Valborgaften, naar Blusset var tændt, blev der valgt nye Gadebasser af Basserne fra sidste Aar. De nye Basser skal saa skrive en Seddel med en Karls og en Piges Navn ud for hinanden. Naar der saa skal være Bal, skal Karlen hente Pigen, hvor hun bor, og paa Seddelen staar der ogsaa gerne, at han skal bringe hende hjem efter Ballet, »men jeg tror nu da ellers, at det er en frivillig Sag⁽²⁾).

Skikken at vælge Gadebasse Valborgaften kendes fra saa at sige hele det midterste Østjylland, heri medregnet Djursland. Betragter vi Landet umiddelbart bag Aarhus som Kærneområdet for Skikken, kan man herudfra drage i Vest, Syd og Nord, og man vil i Optegnelserne ret hyppigt finde den ⁸⁰/₄ som Udvælgelsesaftenen, saaledes — foruden i de allerede nævnte Byer — i Brabrand, Lading, Skovby, Koldt, Voel, Tvillum, Linaa, Dallerup og Søvind. Endvidere i Djursland i Vistoft paa Mols, i Hyllested, Albøge, Lyngby, Fuglslev og Ørum. Nord for Randers træffer vi Skikken i Kastbjerg, og i Egnen mellem Hobro, Randers og Viborg i

¹) DFS 1906/43. Opt. 1888. Tilsendt C. Baagø af Anders Tingvad i Borum.

²) DFS 1930/5, jfr. DFS 1906/23: 2095, ⁸/₁₂ 1922, Stk. 4 (Gadelamsgilde, Gadebassevalg).

Hvornum og Vinkel; endelig i Torning¹⁾ i Kanten af Hedelandet mellem Viborg og Silkeborg. De nævnte Sogne findes alle indenfor Valborgblusomraadet, hvor ogsaa de hellige Kilder fortrinsvis søgtes Valborgaften.

Gadebassevalg i Vintertiden.

Foruden Valborgaften udvalgte Gadebassen i adskillige Landsbyer i Forbindelse med Vinterens kirkelige Fester.

Fra et Par Steder i Djursland: Nøddager og Ebdrup er der Overlevering om, at Gadebassen udvalgte ved Paaskegildet.

Tiere har dog Fastelavnsfesten trukket Udvælgelsen til sig. Fra Sognene Estruplund, Virring, Ørsted, Gesing, Torsager, Mejby og Lisbjerg (der næsten alle tør kaldes djurslandske) meldes om Gadebassens Udnævnelse i Fastelavnen. Til samme Tid blev han ligeledes udvalgt i Skød inde i Hovlbjærg H.

Gadebassevalg i Nytaarslegestuen kendes fra Randersegnen og det nordlige Djursland. Stederne, det drejer sig om her, er Vinkel, Hvorslev, Onsild H., Kastbjærg, Gerlev og Vissing. I Dalbynder og Ørum (Landsbyen Væt) fandt Valget Sted 2. Juledag, i Søby (Sønderhald H.) mellem Jul og Nytaar og i Søften efter Jul (hen paa Vinteren).

Efteraarstiden har ogsaa trukket Udvælgelsen til sig. Her er det ligeledes det nordlige og nordvestlige Omraade, der dominerer, selv om Grundfør, der har Udvælgelse ved Gildet i November og Mørke i December, hører til Oplandet omkring Aarhus. Ogsaa Gassum ved Randers har Udvælgelse i November, medens Torsø har det ved den sidste Dansesammenkomst inden Tyendets Skiftedag 1. November. Efter Høsten fandt Udvælgelsen Sted i Vindum, Hald, Voldum, Vore, Essenbæk, Favsing og Avning.

Det ses af det fremførte, at det er i Nordomraadet, at andre Valgtider gør sig gældende. Indflydelse fra de udprægede djurslandske Fastelavnsfester med Ringridning saavel som fra den nordpaa vel udviklede Nytaarsgaveskik har indvirket paa den oprindelige Foraarsfest og trukket Skikke fra denne til sig. Naar Randersegnen navnlig har Udnævnelse af Gadebasse i Efteraarstiden, tør man ikke helt se bort fra de tre Frilørdage efter Høst, som Ungdommen i Randersegnen tidligere havde. Legestuer holdtes ofte i Forbindelse med en Frilørdag, da de unge sædvanligvis foretog en Markedsrejse til Randers. De tre Frilørdage er utvivlsomt Afløserne af et gammelt Krammarked (svarende til St. Olufsmarkedet i Aarhus). — Randers havde forhen 5 aarlige Markeder, 2 med alle Slags Kramvarer og 3 med Heste²⁾.

Udvælgelse ved Løftning.

Medens i Mundelstrup og Træden Gadebassen blev valgt for sin dygtige Idræts Skyld, blev han de fleste andre Steder i Østjylland valgt ved at blive løftet i Vejret ved Valborgblusset (i Borum endog paa en Stang) eller ved at blive løftet mod Loftet i Legestuen af de andre Karle. En saadan Kaaring fandt Sted Valborg Aften ikke alene i Borum, men ogsaa i Yderup, Lading og Skovby, der er Nabobyer til Mundelstrup. I Ørum i Djursland blev den nyvalgte løftet ved Valborg Legestue.

¹⁾ Om Optegnelsen fra Torning S. gælder det, at Meddeleeren Jens Vinderslev i Knudstrup anfører i Brev til H. F. Feilberg, at Gadebasser og Gadinder ikke kendes i Torning S. Hans Stof hidrører vist fra Egnen nærmere Silkeborg, men han angiver intet nøjere herom.

²⁾ Matthias Galthen: Beskrivelse over Randers (1802), 166.

Valborg Aften var der ogsaa Gadebassevalg i Vistofte, Voel, Tvillum, Dallerup og Søvind. I Lyngby i Djursland Søndagen før Valborg ved en Slags Generalforsamling. I Hyllested fandt Valget ogsaa Sted Søndagen før Valborg, medens i Albøge 1 af Komiteen gik af hver Valborg Aften.

Udvælgelsen ved Løftning fandt i adskillige Sogne Sted ved Gadelamsfester i Fastelavnen eller i andre af Vinterens Legestuer. Som det var at vente, er Aarhusegnen ikke repræsenteret i denne Vintertidsudvælgelse, Randersegnen er her dominerende. I Optegnelserne fra Ørsted S. (Rovsø H.) i Djurslands Nordvesthjørne findes en livfuld Fremstilling af den nævnte Form for Udvælgelse ved Gadelamsgildet i Fastelavnen¹⁾:

Som man dansede allerbedst i en af de første Danse, som oftest i den tredie, fo'r den gamle Gadebasse hen til den, som var udkaaret til at være hans Efterfølger. De andre stormede ogsaa til, og nu gjaldt det om at faa ham løftet til Loftet og klemt saa fast mod dette, at hans hele Legeme berørte det. Hvis det var Tilfældet, var han derved valgt til næste Aars Gadebasse. Kunde den løftede ved at presse Arme og Ben mod Loftet hindre, at Kroppen berørte det, gjaldt Valget ikke. Naar det skete, maatte man overlister ham i en af de nærmeste Danse og saa se at faa Kaaringen udført fuldstændig, hvilken dog sjældent fandtes nødvendig. Det var ofte ikke let at faa bestemt, hvem der skulde vælges; thi vedkommende maatte ikke vide noget om det. Naar derfor Karlene var samlede i den Tid, der gik forud for Gildet, maatte Gadebassen ved en eller anden sin List søge at faa den udsete Karl bort, hvorpaa han foreslog sine Kammerater at vælge ham, hvilket i Reglen ogsaa skete, som Gadebassen ønskede. Naar Gadebassen var bleven valgt paa Gildesdagen, skulde han »drikkes til«, hvilket bestod i, at han maatte drikke og klinke med alle de tilstedeværende. Man havde i Reglen kun 3 eller 4 Glas, saa han kunde kun klinke med tre ad Gangen. Inden han derfor blev færdig, havde han som oftest drukket 1 og 2 Pægle Brændevin. Den ny Gadebasses Virksomhed traadte ikke i Kraft før Gildet var til Ende²⁾.

I Torsager valgtes Gadebassen af den gamle Gadebasse eller det gamle Raad og blev saa løftet til Loftet (i Fastelavnen). I Hvorslev blev han udpeget af den gamle Gadebasse ved et Bal efter Nytaar og løftet, i Søby løftedes han ved Valget mellem Jul og Nytaar, medens det i Torsø var ved Dansen før November at den nyvalgte blev hævet til Loftet. I Gerlev løftede de to gamle Gadebasser den nye i Nytaarslegestuen. De Vissing Karle satte en rød Lue paa Gadebassen ved den første Legestue efter Jul, og saa blev han løftet. I Dalbynder blev de to nye Gadebasser løftede mod Loftet 2. Juledag, ligesaa i Væth i Ørum S. (Galten H.), i Spentrup ved Høstgildet.

Andre Steder valgtes Gadebassen spontant af Karlernes Flok, saaledes i Vindum ved Novembertide, i Kastbjerg ved første Legestue i Julen, i Voldum ved Efteraarslegestuen, ved Fastelavns-gildet i Estruplund og Skød, i Faving ved Fridags Legestuen efter Høst, i Grundfør i November, i Mørke i December. — Uden særlige Oplysninger om Løftningen træffes den omtalt i Optegnelser fra Gassum ved Lege-

¹⁾ En god Fastelavnsskildring fra Virring, hvor den nye Gadebasse blev løftet mod Loftet ved Fastelavnssfesten, er meddelt af Jens Peter Jensen, Gedved Seminarium 1885 (DFS 1906/43: 1952).

²⁾ Optegnet for H. F. Feilberg af J. R. Dyrholm paa Gedved Seminarium $\frac{5}{8}$ 1885. (DFS 1906/43).

stue lige efter November, i Hald ved Efteraarslegestuen, i Udby (uden Tidsangivelse), Voer ved Legestue om Efteraaret, i Virring ved Legestuerne, i Essenbæk udtaget om Efteraaret og i Lisbjerg ved Fastelavnssammenkomsten. — Uden Sidestykker er Oplysningerne fra Vindum og Voldum om, at Gadinden (Gadinderne) blev løftet til Loftet.

Det viser sig, at der er to Former for Udvælgelse ved Løftning: 1) den gamle Gadebasse (eller det gamle Raad) udpeger den nye Leder og løfter ham; 2) han vælges umiddelbart ud af Karlens Flok og bliver saa løftet. Den sidste Form udelukker naturligvis ikke, at den nye Gadebasses Kandidatur er blevet nøje drøftet inden Løftningen. I Lyngby i Djurslands Sønder Herred spillede Karlene Kort om eller trak Lod om, hvem der skulde være Gadebasse. I Voel blev han — efter nyere Metoder — valgt ved Afstemning, medens han i Bindestueegnene blev »valgt« ved, at Husmoderen stak det brændende Lys efter den sidst bortflygtende Binders Bag¹). I Gesing og Mejlby blev den Karl Gadebasse, der ved Ringridning tog Ringen flest Gange.

Uddelingen af Gadelam.

Vil man herefter betragte Uddelingstiden for Gadelammene, ser man, at der er ret stor Overensstemmelse mellem denne og Tidspunktet for Udvælgelsen af Gadebassen. Naar der forefindes betydelig flere Enkeltoplysninger om Gadelamstildelingen end om Gadebasseudvælgelsen, maa dette Forhold søges i det Faktum, at man i Overleveringen op imod Nutiden bedst har husket, hvad der knyttede sig til Gadelammene, der — som tidligere nævnt — ogsaa kunde betegne de menige Karle. Spørger man i vore Dage gamle Folk i Østjylland om Gadebasse og Gadelam, er næsten det eneste, de kan huske herom, at Voldborg Aften uddeltes der Gadelam ved Blusset, og da skulde der kærestes bagefter (Brabrand).

Gaar vi ud fra Aarhus — som ved Gadebasseudvælgelsen — viser det sig, at Gadelam blev uddelt Valborgaften i Brabrand, Lyngby (Yderup), Borum, Framlev, Skovby og Koldt — allesammen Sogne i Nærheden af Mundelstrup. I Silkeborgegnen findes Optegnelser herom fra Linåa, Voel, Dallerup og Rye, medens Horsenseggen er repræsenteret ved Søvind. I Djursland kan vi straks begynde med Torsager, og derfra tage ned til Vistofte paa Mols. I det indre Djursland er Skikken kendt fra Fuglslev, Ørum, Lyngby og Albøge, medens den i Egnene Nord for Randers Fjord er omtalt fra Støvring, Hald, Gerlev, Spentrup, Gassum, Kovsted, Glenstrup, Nørhald H., Ø. Tørslev, Kastbjerg, Vindblæs, S. Onsild og Mariager Landsogn. — Inde i Midtjylland hører Torning med til Valborgaften, ligesaa Vinkel mellem Randers og Viborg, Hvorum Vest for Hobro og Lyngby, Ravnkilde inde i Himmerland.

Den første Mandag i Maj var der Uddeling i Skivholme S., Framlev H.

Kristi Himmelfartsdag har trukket Uddelingsfesten til sig i Hyllested Syd for Grenaa og Tvillum i Aarhus Amts nordvestlige Del.

I Pinsen uddeltes Gadelam i Ørum i Djursland saa vel som i Hads H., hvor der forefindes en Optegnelse herom fra Hundslund som fra Herredet i Almindelighed. Horsenseggen — hvortil Hads Herred i denne Forbindelse tør regnes — har udpræget Pinseoverlevering om Uddelingen af

¹) E. T. Kristensen i Højskolebladet ²³/₅ 1882. J. A. III, Nr. 367.

Pinsekæresten (som de kaldtes i Hundslund), idet baade Tamdrup, Træden og Hvirring i Horsens Vesteregner har Pinseuddeling.

Helt til St. Hans Aften kommer Skikken i det nordvestlige Himmerland: Ravnkilde, Strandby, Løgsted, Vilsted og Næsborg, Rørbæk (Gislum H.), Torup S. (Hellum H.) samt Hørby S. (Hindsted H.) i Midthimmerland. Her er Henlæggelsen til Midsommerfesten paavirket af, at man i disse Sogne brændte St. Hans Blus. Ravnkilde ligger dog i Grænseområdet mellem Valborg og St. Hans Blus.

Vender vi os saa til Tiden før Valborgaften, viser det sig her, at Paasken har trukket Uddelingen af Lammene til sig i Ning Herred Syd for Aarhus, hvad en enkelt ikke nøjere stedfæstet Optegnelse (J. A. T. IV, Nr. 317) oplyser om, ligesom Grundfør og Lisbjerg Nord for Mundelstrup har Paaskeuddeling. Inde i Djursland har Sognene Ebdrup, Nødager, Favsing og Essenbæk Uddeling ved denne Højtid, ligesom Ørsted og Vore i Røvsø Herred og Voldum og Vissing sydlig for Randers. Vinkel og Vindum i Middelsom Herred samt Skød i Hovlbjærg H. har ligeledes Paaskeuddeling.

Om Fastelavnen var der Uddeling i Lisbjerg, Torsager, Virring, Ørsted, Sønderhald H. og Estruplund samt i Hvorslev nordlig for Silkeborg.

Egnen omkring Randers har Juleuddeling, ligesom Udvælgelsen af Gadebassen her ogsaa fandt Sted i Julelegestuerne. Gadelam (»Nytaarsgaver«) blev uddelt i Vinkel, Gerlev, Spentrup, Kastbjerg, Støvring, Ørum, Vissing og Mørke. I Søften blev Gadelammene uddelt hen paa Vinteren.

Ogsaa i Efteraarstiden blev der i Randersegnene mange Steder uddelt Gadelam. Efter Høst blev der i Vore, Favsing og Avning foretaget Uddeling. I Efteraaret i Torsø, Onsild H., Hald, Voldum og Essenbæk, — i November i Vindum, Torsø, Gassum, Bode og Borum.

Naar der fra Torsager, Gerlev, Hald, Spentrup, Kastbjerg, Støvring og Borum meddeles om Uddeling af Gadelam i baade Julestuerne (og Efteraarslegstuerne) og paa Valborg Aften, maa Aarsagen hertil være, at de Par, der da blev givet til hinanden, ikke skulde høre sammen længere end til Valborg Aften, da den ny Uddeling foregik.

Naar Gadelamsuddelingen i Randersegnen fandt Sted i Efteraarslegestuerne, er denne Henlæggelse nok sket under Paavirkning af Frilørdagene og af den i hin Egn almindelig udbredte Skik at fejre et Efterhøstgilde, kaldet Stubtønde, der er et udpræget Arbejdsgilde, men tydeligt nok udformet ved Laan fra Gadelamsfesten¹⁾. Der findes Optegnelser om Stubtønde fra Ommersyssel²⁾, Nørbeg S., Hald, Kastbjerg, Mariae-ger Lds. og Skals i Rinds H. (Nordvest for Viborg³⁾). For at faa et Indtryk af Stubtøndegildet skal meddeles den bedste Optegnelse om dette, fra Nørbeg S. i Sønderlyng H.:

Vi har Staaf tønd e her endnu. Naar der var blevet indhøstet, blev en Tid bestemt, de skulde holde Stubtønde. Da gik Byens Karle omkring i Byen, og det var en vis Ret, at de fik en Skæppe Malt i hver Gaard, og saa kunde

1) Jfr. at i Hvirring ved Horsens gemtes Gadelamsøllets Rest til Høstgildet.

2) Skole og Samfund 17/2 1905.

3) Opt. i D. F. S.

de samle en Snes Skæpper Malt. Det bryggedes i Øl, og der blev noget rigtig godt Øl af det, det blev saa tykt og saa fedt, te Lipperne kunde lige-frem hænge sammen af det. Hver Mand betalte desuden en Pot Brændevin og saa holdt de Stubtønde i to Dage. Den Karl fra Gaarden, hvor Stubtønden var, og saa den Karl forved, og den Karl bagefter (∴ hvor de skulde have den til næste Aar, og hvor de havde haft den Aaret forved), de var Gaaaad-bassier til Stubtønden, og det var dem, der samlede Maltet. Det har altid gaet paa Omgang med Stubtønderne, og det har altsaa ogsaa gaet paa Omgang med Gaaaadbassierne til dem, men de havde ellers ikke noget med Legestuerne at gøre, det var noget for sig selv, og de var det i tre Aar. Gaadbassierne til Legestuerne havde da ikke noget med Stubtønden at gøre. De skiftede for hver Legestue. Andre Steder ved a nok, de trak en rød Lue paa dem og saadan udvalgte dem, men det har de ikke gjort her¹⁾.

Gadebassens Pige: G a d i n d e n, skulde i det Aar, Valget som Ungdoms-lavets Leder gjaldt, være Gadebassen behjælpelig med hans Arbejde, hun skulde danse med ham og sørge for Mad til ham ved Gadelamsgildet og i Legestuerne. Gadinden hjalp til med at uddele Gadelammene, hvis Anførerske hun var, paa Uddelingsaftenen. Hun skulde sammen med Bassens Hjælper bestemme og forestaa denne vigtige Uddeling, en af Hovedbegivenhederne i hele Gadelamsskikken. I Ørum i Djursland kunde en Karl dog omstøde Udvælgelsen, hvis han var utilfreds med den Pige, han fik som Gadelam. Han skulde dog give en Pægl Brændevin for at faa Valget ændret. I Lyngby S. (Hasle H.) kunde han, som vi ved, demonstrere ved Udblivelse fra Gadelamsgildet. Mange Steder fra oplyses det, at Uddelingen skete efter et vedta-get Raab fra en Karl (Lyngby i Himmerland, Ravnkilde, Strandby, Hvornum, Ø. Tørslev, Nørhald H., Estruplund) eller fra nogle maaske tilfældige Dreng (eller en enkelt Dreng), saaledes i Maria-ger Landsogn (Drengeraab), Ø. Tørslev (ogsaa Dreng og Smaapiger med i Raabets 2. Omgang), Spentrup (Dreng raaber). Nørhald H., Kastbjærg, Gerlev (Dreng raaber). Heraf ses det, at Udvælgelse ved Raab er kendt fra Gadelamsomraadets nordlige Landsdele, Himmerland og Randersegen.

Fra Aarhuseggen og Djursland m. v. er der flest Oplysninger om, at Uddelingen fandt Sted ved, at Gadebasse, Gadinde og Hjælper havde udfærdiget en Liste over Byens Karle og Piger. En Karl ad Gangen kom ind til Gadebassen, der sammen med sine Medhjælper opholdt sig særskilt i en Stue. Saa blev Pigens Navn under stor Spænding læst op. En saadan Uddeling efter Oplæsning af en Liste med Karle og Pigers Navne er omtalt disse Steder: Brabrand, Yderup i Lyngby S., Skivholme, Borum, Skovby, Lading, Lisbjærg og Koldt (alle nær Mundelstrup), Tvillum, Voel, Dallerup og Rye (i Eggen Nord for Silkeborg), Søvind ved Horsens, (hvor tre Karle bestemmer, hvem der skal have hinanden), Vistofte paa Mols, Fuglslev, Hyllested, Albøge, Favsing, Ørsted og Estruplund i Djursland, Virring og Søby i Sønderhald H., Mørke i Ø. Lisbjærg H., Gerlev S. og Onsild H. Nord for Randers Fjord, Hvorslev sydlig i Viborg Amt samt Løgsted og Vilsted i Nordvesthimmerland. I Ø. Tørslev fik dovne Karle og Piger ingen Gadelam eller Gadebasse. Saaledes var det ogsaa i Nørhald H. — eller dog en Trusel — saa vel som i Kastbjærg. Dovne Piger fik til Mager kun Kaalstokkene, som

¹⁾ J. A. I., Nr. 188. Medd. af Knud Jørgensen, Nørbeg. Jfr. J. A. IV, Nr. 75 Mændene i Tørring gav en Tønde Øl til Stofftønde. Molbech: Dialect Lexikon, S. 563.

de ikke havde faaet trukket op til Valborgaften. I Favsing blev Pigernes Navne skrevet med Kridt paa en Manglefjæl, medens de i Albøge var indskrevet i en Bog. I Yderup, Brabrand, Borum, Framlev og Lisbjærg blev de skrevet op paa en Seddel, der blev slaet op paa Smededøren — i Skivholme paa Forsamlingshusdøren, saa kunde hver se, hvem der skulde have hinanden. I Lading blev Fortegnelsen smækket op paa et Ladevindue. I Skovby blev Sedlen anbragt paa et Træ eller paa en Port ved Landsbygaden, medens i Rye Sedlen blev slaet op paa Porten til den Gaard, hvor Gildet skulde holdes. I Vistofte skulde Karlene hver trække en Seddel med et Pigenavn skrevet paa; ligesaa i Hads Herred. De unge i Voel puttete Sedlerne med Karlens Navne i en Hat, hvorfra de sammenrullede blev udtrukne af Pigerne. I Søvind S. var Sedlerne stukket ind i et Tagstraa. En Gadelamsliste i Hald blev ved Bygningsarbejde fundet under et Gulv. Denne i og for sig interessante Liste blev af Bolette Sørensens sendt til Dansk Folkemindesamling, hvor den nu ses hængende i Glas og Ramme paa Væggen. Listens Navne er disse:

Mads Mogensen	skal have	Ane Christensen
Christen Eriksen	— —	Chr Andersens Pige
Lars Thomsen	— —	Stine Holms
Peder Knudsen	— —	Dorthea Kraghs
Niels Christensen	— —	A. H. Kjersten
Anders Pind	— —	Ane Kondrups
Jens Peder	— —	P. Knudsens Maren
Peder Christian	— —	Ane Marie
Niels Christian	— —	Ane Kathrine
Peder	— —	Maren Smeds
Jørgen Jonsen	— —	N. H. Ane Marie
Niels Juul	— —	J. O. Kjersten
Christen Eiler	— —	Mette Olesen
Kraghh	— —	J. Kjersten
Kristen Eriksen	— —	Ane Sørensen
Anders Poulsen	— —	Trine
Ole Bødker	— —	Else Jensen
Jens Peder Holm	— —	Stine Thomsen
Svend	— —	Ane Marie
Mads Jørgensen	— —	Dorthea

Alle Meddelelser om Gadelamstildeling paa Grundlag af en skreven Liste er fra det 19. Aarhundrede¹⁾, idet man i tidligere Aarhundreder i Landalmuens Kreds næppe har raadet over Folk (udover Præst, Degn og Ridefoged eller Herskabsskriver), der har været i Stand til ordentlig at udarbejde en skriftlig Fortegnelse over Landsbyens Karle og Piger. Man har i ældre Tider klaret sig med Raab og mundtlig Udvælgelse.

Levn af middelalderlig Gildeskik er maaske at finde i nogle ceremonielle Skikke, der overholdes ved Gadebasseudnævnelser og ved Ud-

¹⁾ Vidnesbyrd om det 19. Aarhundredes Kulturforhold findes i Optegnelser fra Vindum, Ø. Tørslev, Gerlev, Hald, Voldum, Hyllested, Brabrand og Yderup om Beværtning med Kaffe, og fra Gassum om Slagsmaal med Kartoffler, da disse to Fødemidler — i hvert Fald afgjort for Kartofflernes Vedkommende — næppe var kendt i Landsbyerne før det 19. Aarhundrede.

deling af Gadelammene. I Ørsted i Rovsø H. blev den nyudnævnte Basse drukket til af den gamle Gadebasse, medens han i Ørum i Djursland gav Snaps Stuen rundt. I Vissing havde hver Karl at drikke et Bæger ud, naar han fik sit Lam tildelt. Karl og Pige drak i Ørsted og Favsing hver et Glas sammen, naar de ved Uddelingen var blevet ført til hinanden. I Hyllested og Ebdrup blev Karlene tilskænkede af Gadebassen og hans Hjælpere, naar de havde faaet Besked om, hvem de hver især skulde have til Gadelam. Som man ser er disse Drikkeceremonier kun kendt fra Djursland.

Som Helhed kan det siges om Gadebasseudnævnelsen og Gadelamstildelingen i Østjylland, at i Skikkens Kærneomraade: Egnen bag Aarhus, er Valborgaften det Tidspunkt, hvor denne for Ungdommen vigtige Begivenhed fandt Sted. I sydlig og vestlig Retning har Valborg Aften ogsaa Overtaget, tildels ogsaa i Djursland, hvor man ligeledes træffer Uddelingstider baade før og efter $\frac{3}{4}$. I Randerseggen og Landet Vest og Nord for denne By har en kraftig Nytaarsgaveskik gjort sig gældende, ligesom ogsaa en særlig udviklet Efteraarsskik — Stubtønde — har faaet mærkbar Indflydelse paa den stedlige Henlæggelse af Udnævnelse og Uddeling i Tiden mellem Høst og Jul. Det erfares heraf, at andre Egnes Skikke har haft betydelig Indflydelse paa den ellers meget livskraftige og rigt udviklede østjydske Folkeskik, som »Gadebasse og Gadelam« var.

Gadebasseorganisationen.

Paa vor Vej videre frem gennem den omfattende østjydske Gadebasseoverlevering møder vi Gadebasseorganisationen. Nogle Steder var Gadebassen ene om Ledelsen af Ungdomslavet, andre Steder havde han to eller flere Hjælpere.

Gadebassen blev valgt for et Aar ad Gangen. Det har ret naturligt været efter en vis Aldersfølge, Gadebassen er blevet kaaret. Hyppigst har han været en lidt ældre Karl eller en af de mere fremtrædende eller begavede blandt Karlene. I Hvorslev var det stadig yngre Folk, der afløste Gadebasserne. I Virring blev han kendetegnet ved en rød Lue paa Hovedet, en Skik, der ogsaa har været kendt andre Steder (jfr. Stubtønde S. 18).

Naar der skulde vælges nye Ledere af Ungdomslavet, samledes Karle og Piger paa Bygaden eller i Legestuen, hvor saa deres selskabelige Affærer for det kommende Aar ordnedes. Paa en bestemt Dag ved en bestemt aarlig Sammenkomst, der — som vi ved — ikke var samme Dag i hver Landsby i de østjydske Egne, hvorfra der er Optegnelser om Skikken, valgte Ungdommen sin Anfører og hans Hjælpere.

Det var ikke altid rart at være Gadebasse. Dels gav det en Del ekstra Fritidsarbejde, dels var det ubehageligt at uddele Gadelammene til Karlene. For at undgaa Ubehageligheder tog han naturligvis Hensyn til de unges Tilbøjeligheder for hinanden. Gadebassen skulde ellers sørge for, at der blev danset det tilbørlige Antal Gange om Aaret (Torsø). — I Torsager og Mørke var Gadebassens Pligt til sidst nærmest en Balinspektørs. Han skulde ogsaa kræve Penge ind og i det hele sørge for Sammenkomstens administrative Side, saaledes ogsaa i Kastbjerg og Lyngby (Yderup).

Undertiden havde Gadebassen en mere udvidet Myndighed. I Ørum havde Bassen saa vel som hans Hjælpere Pligt til at optræde som Skaffere ved Gilder Aaret rundt. Denne Skik var ogsaa gængs i Grensten Sogn i Middelsohm Herred Vest for Randers. Her virkede Gadebassen og hans Hjælpere ogsaa som Skaffere, bl. a. ved Tiendegilde og Gammelmandsbal¹⁾. Der

1) DFS 1906/43. Opt. 1933 af A. Jørgensen.

forefindes ikke nogen særlig Skildring fra Grensten Sogn om Gadebasse og Gadelam, men af den anførte Oplysning ses det, at Skikken ogsaa der har floureret. Heller ikke fra Nørbejg, hvorfra vi har den fortrinlige Stubtønde-optegnelse (se S. 18), er der selvstændige Skildringer om Gadebasser, men vi hører, hvorledes i denne By Gadebasserne sørgede for Indsamling af Malt til Stubtøndegildet, ganske vist ikke de rigtige Gadebasser, der stod for Lege-stuerne, men Basser, der blot var Gadebasser for Stubtønden; en Ordning, der kan tyde paa, at man visse Steder kan have haft mere end een Slags Gadebasser. Her er det Festen efter Høsten, der har laant fra Foraarsfesten.

Ved at læse selve Festschildringerne faar man iøvrigt et Indtryk af, hvad det var, Gadebassen og hans Hjælper havde at udføre til Bedste for de ugifte i Aarets Løb; se saaledes især Optegnelserne fra Torsager (S. 5—6).

Ligesom Oldermændene i Landsbymændenes Lav havde to Bisidder eller Hjælper, saaledes havde Gadebassen det ogsaa mange Steder. I Hvirring ved Horsens havde han en Hjælper, ligesaa i Møllerup i Linaa S. og i Virring i Sønderhald H. De fleste Steder to. Oplysninger herom foreligger fra følgende Sogne: Lyngby (Hasle H.), Lading, Skovby, Grundfør Vest for Aarhus. Endvidere fra Tvillum i Aarhus Amts Nordvestegn. — I Djursland var der 2 Hjælper i Torsager (hvorfra der ogsaa anføres 5), Vistofte, Mørke, Ebdrup, Nødager, Fuglslev, Hyllested, Albøge, Lyngby, Ørum, Væth (Ørum S., Galten H.), Søby (Sønderhald H.), Essenbæk, Ørsted og Vissing. Nord for Randers Fjord var der 2 Hjælper i Hald, Kastbjerg, Gerlev, Raaby, S. Onsild, Onsild H. I Eggen sydlig for Viborg træffer vi de 2 Mand i Vindum, Torninge, Torsø og Skød.

3 Hjælper er omtalt i Borum ved Mundelstrup og i Horslev Vest for Gudena.

I Voel i Gern H. anføres i en Optegnelse, som nu skal citeres, at to Karle hjalp to Piger med at ordne Gadelamsgildet:

Det har været Skik her paa Eggen (Gern H.) og er da ogsaa til Dels endnu (o. 1885), at alle Karle og Piger samledes Voldborg Aften og brændte Gadeild, og saa paa den Aften blev det altid vedtaget, hvem af Karlene og Pigerne, der skulde være Gaajbasser og Gaajinder. Der blev udnævnt to Karle og to Piger, og det var i Reglen nogle af de villeste. Disse skulde da staa for at stille Gajelamsgildet an, som blev holdt om Pinsen (2. Pinsedag). Gaajbasserne skulde i Skoven hente grønt, som Gildesalen skulde pyntes med. Gajinderne skulde brygge Øllet, for Onsdagen før Pinse mødte hver Pige med et halvt eller helt Fdk. Malt, og saa samme Dag skulde der trækkes Gajelam. Alle Karlens Navne var skrevne paa Sedler, som var rullede sammen og puttete i en Hat. Først var det Skik at bytte Gajelam Voldborg Aften, men da der al Tid var nogle, som ikke var nemme at give Lam gode nok, saa fandtes der senere paa, at der skulde trækkes. Var der saa nogle, som ikke var tilfredse, saa var det jo ikke Gaajbasserens Skyld, som før stod for at dele ud. Det gjaldt især for Gaajinderne om at lave noget rigtig godt Gajelams-Øl¹).

I Voldum havde Gadebassen til Hjælp sit Gadelam samt to Karle og to Piger. I Vore var Hjælpen to Karle og to Gadinder.

Evald Tang Kristensen nævner i Højskolebladet ²⁹/₅ 1882, at i Egne, hvor Bindestuerne har været i fuld Gang, havde man kun en Gadebasse. Han blev udvalgt den sidste Aften i Foraarstiden, naar Binden skulde høre op for

¹) Skgr. V (1886), S. 142. Medd. Svend Peder Jensen, Voel.

den Vinter. Tang Kristensen hentyder her til, hvad man kan læse i Jysk Almueliv III, Nr. 367 fra Torning S. i Lysgaard H.:

»Det var i Graa til Musikauteren Kræn Graa's, der var de unge altid samlede de hellige Aftener, ved det han var Musikanter, og saa var vi der ogsaa til Braaaandæjst¹⁾. Det var den sidste Aften, de havde Bindestue. Hans Kones Navn var Mette Graa. Det var hende, der kom med en Granskjæld²⁾, der var Ild i, og saa kom vi ud paa Ryggen af hinanden, for vi vidste jo, at den bageste skulde have Skjælden i Røven og være Brandæjst til næste Aar. Men saa var der en Gavstrik, der gik hen og blæste Mette hendes Skjæld ud. Hun var dog ikke raadvild, hun smed hendes Træsko og rendte bag efter dem ad Graaskov til. Der naaede hun Anders Post, og han maatte holde for og fik Branden i Røven, og saa skulde han være Brandæjst. Der havde jo været Ild i den, og den gjorde da sin Virkning. Naar andre unge kom til dem, skulde de høre det Navn siden«.

I Højskolebladet anf. St. sætter E. T. Kr. Brandasten lig med Gadebassen.

Gadelamsgildet.

Af praktiske Grunde afholdtes Udvælgelse af Gadebassen og Gadelamsuddelingen de fleste Steder ikke samme Aften som Gadelamsgildet, der var Hovedbegivenheden ved Gadelamsskikken. Det var hensigtsmæssigt at have den parvise Fordeling af de unge Mennesker i Orden inden selve Festen. Derfor var der almindeligvis et lille Stykke Tid mellem Uddelingen og Festen, der i Djursland i de talrigeste Tilfælde fejredes 2. Pinsedag, kort efter Valborg Aften. Fra nævnte Halvø foreligger en Række udførlige Skildringer af Gadelamsfesten. Et Udvalg af disse skal man paa de følgende Sider stifte Bekendtskab med.

I Lyngby (Djurslands Sønder H.) samledes til Middagen paa Pinsedagen alle Byfolkene, unge og gamle, Mænd, Kvinder og Børn, den fattigste Stodder med, i Gildesgaarden, hvor de bænkedes ved lange Borde og blev opvartede med Boghvedegrød og Æggeflæskepandekage. Gadebassen og hans Dreng havde valgt sig de fermeste Piger til Gadelam, og disse, Forpigerne eller Køkkenpigerne kaldede, stod for Madlavningen og Anretningen. Hver Karl havde sit Gadelam til Bords, og hun sørgede under den øvrige Del af Gildet for Maden til ham og sig selv; thi der var vel ved Pinsegildet Overflødighed af Øl og Brændevin, men der vankede intet andet Maaltid end Middagsmaden. Pigerne førte derfor senere hen paa Dagen, naar de havde været hjemme at malke, Mad med, gerne Flæskeæggekager, fyldte med Korender, hvormed hvert Gadelam diskede op for sin Karl. Paa sine Steder førte Gadelammet sin Karl med sig hjem og beværtede ham der paa det fineste, baade med Suppe og Steg. Gildet fortsattes 2. Pinsedag med; men da blev de ældre, skønt de var indbudne, gerne hjemme og overlod hele Pladsen til Ungdommen³⁾.

I Albøge (Djurslands Sønder H.) mødtes man 1. og 2. Pinsedag til Dans i en Gaard, som i Forvejen var bestemt. Her kom alle Karle og Dreng, og under Dansen dansede man de første m. fl. Danse med sit »Gadelam«. Naar Spisetiden kom, inviterede saa hver »Gadelam« sin tilsvarende Karl eller Dreng med hjem i sin egen Gaard for at spise. Dette gentog sig begge Dage, men hvis man ikke havde kysset sit »Gadelam«, havde hun ingen Forpligtelse

¹⁾ Brandast; Ast: Bagdel.

²⁾ Lysepind.

³⁾ Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage (1888), 378--81. Sev. Kjær blev f. i Lyngby S. 1843. Jfr. J. A. IV, Nr. 25, en omtr. ligelydende Optegnelse fra Grenaaengen ved J. N. H. Skrumsager, Københoved.

til at tage en med hjem. I Hjemmet sad Karlen og Pigen til Højboards som Gæster, derefter fulgte Drengen med sit Gadelam o.s.v. — Efter Pinse var alt forbi mellem dem¹⁾.

I Gaarden, hvor Dansen var, leverede man Humle og Malt til Øl, som de 3 Komitemedlemmers »Gadelam« var forpligtede til at brygge under Ledelse af Gadebassens Gadelam. Kunde hun ikke forestaa det, var det en stor Skam. Gadebassen var hele det følgende Aar en Slags Oldermand i Karlens Lav. Man tog gerne Hensyn til hans Meninger, bl. a. om hvem af de store Dreng, der skulde optages blandt Karlene samt hvem af de smaa Dreng, der skulde optages blandt de store Dreng. Kom saaledes en Karl til en By fra en anden, maatte han betale en Pot Brændevin for at blive optaget i Karlens Lav her. Skulde en »Stor-Dreng« optages blandt Karlene, betalte han derimod kun 1/2 Pot Brændevin²⁾.

Omkring 1885 nedskrev Jens Sørensen Kejser til H. F. Feilberg en indholdsrig Skildring af Gadelamsgildet i Hyllested S. (Djursl. Sønder H.).

Gildet holdtes i Pinsen. Indtil o. 1875 samlede alle Karlene 2. Pinsedag om Morgenen Kl. 6 medførende store Halmkurve (lig de gammeldags Foderkopper). De delte sig i smaa Hobe og drog hver til sin Side til alle Gaarde og Huse i Sognet. Her sang de saa Pinsevisen og fik Kurvene fyldt med Æg, Pølse, Kød, Smør o.s.v. og indbød saa alle Gaardmænd og Husmænd med Koner og Børn til Gildet om Aftenen. Naar de ved Middagstid saa var færdig med at synge, samlede alle i Gaarden, hvor Legestuen skulde holdes. Her blev alle de medbragte Fødevarer afleverede, og et stort Middagsgilde holdtes. De tre Formænds Gadelam besørgede Kogning og Opvartning. Her spistes saa Risengrynsvælling og Æggepandekage, medens det medbragte Kød, Pølse, Ost, Smør og Brød blev brugt til Mellemmader, som fortæredes i Løbet af den Dag og den følgende Dag. Derefter begyndte Dansen, som varede til den lyse Morgen. Enkelte ældre mødte ved Middagsspisningen, men alle de øvrige gamle med Koner og Børn mødte til Dansen. Dagen efter (3. Pinsedag) samlede man igen Kl. 12 til Middagsmaaltid, hvor alt gik til ligesom den første Dag, og ligeledes Formændenes Gadelam gik for Borde. Nu derimod samles de unge først i Gildeshuset Kl. 3—4 om Eftermiddagen (Middagsmaaltidet og Sangen er ophørt), Dansen begynder og fortsættes hele Natten igennem. — Fortæringen bestod i Mellemmader, som Pigerne maatte sørge for, Snapse, som Gildespengene skal udrede, og Øl, der brygges i Gildeshuset, og hvortil hver Karl ved Mødet Kristi Himmelfartsdag skal give et Fjerdingskar Malt. 3. Pinsedag ved Middagstid samles man igen og fortærer først de leverede Mellemmader fra Dagen i Forvejen, hvortil drikkes Kaffe, derefter spadserer man en Tur, og under alskens Lystighed gaar Eftermiddagen hen, indtil man begynder paa Dansen Kl. 6. Kl. 8 kommer saa endnu den gamle Æggepandekage frem. Hver Pige skal give sin Karl en saadan, hvortil der sædvanlig er henvend en Snes Æg tilligemed Sukker, Rosiner og mange andre gode Sager. Den fortærer saa hver Karl og Pige i Forening, men de kan selvfølgelig ikke faa Bugt med den paa en Gang; man sætter til sig, hvad man formaar i Løbet af Natten, undertiden giver man ogsaa velvillig en udensogns Karl, som er kommen med, og som intet Gadelam har faaet, Plads ved sit Fad, og Resten tager Pigen med sig hjem. I Dagningen

¹⁾ Det blev, naar en Pige fæstedes i en Gaard, udtrykkelig nævnt eller stilltende forudsat, at hun skulde have Lov til at have Gadelam (Axel Orløvs Tilføjelse til Optegnelsen, sikkert efter Optegnerens Meddelelse).

²⁾ DFS 1906/43. Opt. 1910 af stud. med. Niels Svith, medd. af Uddeleer Kr. Andreassen, Emmelev, 60 Aar, f. i Kallendrup, Albøge Sogn.

holder man saa op og gaar hver til sit. Ved Midnatstid drikkes Punch begge Aftener, og man drikker Skaaler for Vært og Værtinde o.s.v. — Overfor sit Gadelam har Karlen den Forpligtelse at give hende den første Dans første og anden Aften. Ingen kan undslaa at tage til Gadelam den, som dertil bliver udnævnt, med mindre han har haft den samme Pige til Gadelam det foregaaende Aar eller undertiden ogsaa et af de tidligere Aar. Hvis hun danser meget daarligt, kan han ogsaa undertiden undslaa sig for at tage hende, men det er i det hele taget vanskeligt at undslaa sig for den Ting, med mindre han foretrækker at blive hjemme fra Gildet. Pigen derimod har kun Valget imellem at tage den Karl, til hvis Gadelam hun er udset eller ogsaa blive hjemme. En Karl maa aldrig faa sin Søster til Gadelam. — Børnene, det vil sige alle ukonfirmerede, holder lignende Pinsegilder med Gadelam og iøvrigt ligesom de voksne, men kun en Dag. Dette Gilde holdes enten en af de Dage, de voksne har Gilde, eller ogsaa nogle Dage efter, og da paa samme Sted. I Reglen Lørdagen efter samles man saa igen for at »gøre Redelighed«. Man møder i Mørkningen, drikker Kaffe og spiser Mellemmader, som Pigerne atter har medbragt. Derefter gøres »Reelighed«. Pigerne betaler »Kaffetøw«, det er Kaffe og Cikorie. Karlene betaler Sukker, Brændevin, Punch, Musik (2 Mand) og Stuen. Vil han betale for sit Gadelam med, bliver det en privat Sag. Man bliver sammen til ud paa Aftenen, fortærer alle Levninger, hvis der findes nogle, drikker atter Punch, som saa bliver betalt med det samme, og faar sig endelig en Svingom til Kl. 2 a 3, og dermed er Pinsegildet endt. Og Karlen har nu ikke mere med sit Gadelam at gøre. I andre Sogne derimod har han Forpligtelse overfor sit Gadelam ved alle de senere Baller, som han kommer med til indtil næste Valborgsaften (DFS 1906/43).

Fra Nøddager (Djurslands Sdr. H.) er ligeledes en detailrig Skildring af Gadelamsgildet:

Søndagen før Pinse gik de tre af de unges Raad rundt i Byen med en Sæk og samlede Malt. Der var 14 Gaarde i Byen; de gav 1 Skæppe Malt hver. Malten blev sendt til Mølle om Mandagen og blev brygget om Onsdagen i den Gaard, hvor Gildet skulde være. Det var Gadelam's, Svend's og Dreng's Piger, der stod for Ølbrygningen. — Onsdag Aften mødte alle Byens Karle og smagte paa Øllet. Det smagte lækkert det varme Øl; det var saa fedt, at man ikke kunde faa Læberne fra hinanden. Mange drak sig en Mavepine til. — 2. Pinsedags Morgen Kl. 8 mødte hver Karl hos sit Gadelam og fik Kaffe. Og Kl. 9 begyndte den egentlige Fest. Alle Karle og Dreng i Byen, uden Standsforskel, mødte i Gildesgaarden. Gadebassen fik en Lærredspung, og Svend og Dreng hver en stor Kurv; det var to store Halmkurve (Løbe), pyntede pragtfuldt om Hanken og paa Siderne med Blomster. Det var Svend's og Dreng's Piger, der havde pyntet Kurven. Dagen i Forvejen havde de plyndret Byens Haver, og det var en hel Kappestrid mellem de to Piger, hvem der kunde pynte smukkest. — I Gildesgaarden afsang Forsamlingen Pinsevisen:

»Nu gaar vi om til Pinsefest,
— fryder eder I unge Folk —
Vor Herre Jesus vær vor Gæst,
Glæder eder I gamle og —«
o. s. v.

Og her fik man de første Penge (1 Mark eller 1 Rigsdaler, 4 Skl.), Æg (5—20) og Flæsk (1/2 Pd.). Nu satte Toget sig i Bevægelse til næste Gaard. Gadebassen med Pungen gik i Spidsen, derefter Svend og Dreng hver med

sin Kury, de øvrige fulgte efter i Flok, som de kunde bedst uden bestemt Orden. Alle unge Karle havde fri den Dag, de ældre maatte hjælpe sig selv med Kreaturerne og de andre Arbejder. Toget gik til hver eneste Dør i hele Byen. Det var en stor Fortrydelse at gaa nogen forbi. Det var en Skam at anses for saa fattig, at man ikke kunde være med til at give Gaver til de unge. I mange af Gaardene vankede der — foruden hvad der kom i Kurvene og i Pungen — ogsaa lidt Traktement (Øl, Spiritus, Æbleskiver og Julekage); en og anden kunde jo nok faa lidt for meget at drikke, men det var dog Undtagelsen. Ved 3-Tiden var man tilbage i Gildesgaarden. Og saa gik hver Karl hen til sit Gadelam og spiste til Middag hos hende (de fik Suppe og Steg). Efter Middagen gik Karlen hjem for at vaske sig og klæde sig om til Ballet om Aftenen. Saa mødte han igen hos Gadelammet og drak The, og de fulgtes nu ad til Gildesgaarden. Man dansede Vals, Polka, Firetur, Femtur, Sekstur; sent paa Aftenen dansede man ogsaa Svejtrit. Blev det for varmt for Karlene, dansede de i Skjortærmer. Kl. 1 sluttede man af og tog hjem. Men næste Dag, Tirsdag, 3. Pinsedag, Kl. 12 mødte Karlene igen hver hos sit Gadelam og fik Suppe og Steg, saa gik de til Gildesgaarden og dansede fra 1—3. Derefter Kaffe hos Gadelammet. Kl. 4 samledes man igen i Gildesgaarden, men nu kom ogsaa de gamle (Mænd og Koner) med; ogsaa Smaabørn skulde med og se paa Stadsen. Den Dag mødte alle i deres fineste Puds. — Kl. 7 spiste Karlene til Aften hos Gadelammet, men Kl. 8 var Ballet igen i Gang og varede til Kl. 5—6 om Morgen. Men nu var Karlernes Ferie forbi, og de maatte samme Morgen først hen og passe Kreaturerne, før de havde Lov til at gaa hjem og hvile sig. Gaardmændene og Husmændene holdt derimod længere ud med Dansen. Nogle af dem morede sig ogsaa med at spille Kegler ude paa Vejen . . . Søndagen efter mødtes alle de unge i Gildesgaarden. Regnskabet blev nu gjort op. Og Gælden blev fordelt mellem Karlene. Det drejede sig forøvrigt ikke om store Pengesummer. Det var mest Musikken og Brændevinen, der skulde betales. Efter Afregningen spiste man saa Æggekegler og Flæsket. Ved det Gilde var Pigerne ogsaa med. Det var dem, der lavede Æggekegler. — Pinsegilde saadan som nu beskrevet i Nødager, var i Brug i Mejeriejer Tolstrups Barndom og Ungdom. »Jeg har selv været med dertil. Det gik virkelig helt pænt og ordentligt til. Det var jo en gammel hævdvunden Skik, vi fulgte. Vi glædede os hele Aaret igennem til den Fest. Men kort efter at jeg var kommen der fra Egnen, kom der en missionsk Præst, der fik Skikken afskaffet.«¹⁾

Heller ikke Jo a c h i m K a t t r u p s Gadelamsbeskrivelse bør vi her være ukendt med. Den hører hjemme i V i s t o f t e S. (Mols H.). Kattrup begynder med at fortælle, at »Wolmesawten« blev der brændt Blus og udtaget Gadebasse (»Gaaijbassi«). Denne fik en Svend og en Dreng; de tre skulde staa for Gadelamsgildet i Pinsen. Naar det var besørget, gik Flokken hjem til Byen igen ved Midnatstid og vankede omkring for hver Mands Dør, hvor de afsang »Majmonedswihsen«, hvis sidste Vers lød saaledes:

»Nu vil vi eder ønske saa mangen Godnat;
hør det, som vi bede!
som Himlen er med Stjærner besat,
Godnat, Godnat, Godnat!«

Skønt denne Aftensang vækkede Folk af deres gode Søvn, blev de dog fornærmede, hvis der var et Sted, de unge havde glemt at synge for. Vittige

¹⁾ DFS 1906/43. Opt. af H. Grüner-Nielsen.

Forsangere gjorde gerne den næstsidste Linie saaledes: »— som der æ Hoer (Haar) aapo wo Høen aa Fjer aapo wo Kat« etc.

Anden Pinsedag gik de unge Karle omkring i Byen, medbringende Kurve til Indsamling af Gaver og afsyngende en Vise, ligervis som Majaftenen; men denne Gang var det den berømmelige »Pændswihs« (Pinsewise). Den lød her i Egnen med lidt Variation fra den i Jylland almindelig gængse. — Efter Indledningssangen blev Gaverne indkasserede, og der afsluttedes med følgende Takke- og Indbydelseskvad:

»Saa sig vi Husbond og Madmoder Tak
for denne kære, gode Slat.

Saa bede vi Husbond og Madmoder om,
om de vil til vort Gilde kom'.

Og faa godt Øl og Brændevin
og Spil og Dans til Solens Skin!« —

Saa samlede de unge om Aftenen. Om Natten blev der holdt Maaltid med »Æggipandkagger«, som Pigerne havde bagt, hver sin af de indsamlede Æg o. s. v. — En 2—3 Søndage før Pinsegildet gik Gadebassen, Svenden og Drengen sammen, skrev Karlens Navne op og noterede ved Siden af den Piges Navn, som vedkommende skulde have til Gadelam. Det var ikke nemt at tilfredsstille enhvers Smag; men man søgte at komme denne saa nær som mulig; og saa blev Karlene kaldt sammen den sidste Søndag før Gildet og fik at vide, hvem de skulde have. Andre Steder blev Pigernes Navne skrevet paa Sedler, som blev sammenrullede og blandede sammen, hvorved der fremstod en Slags Tombola, hvor Karlene fristede Lykken og »trak sig« et Gadelam. Hvordan det end gik til, saa fik dog i Almindelighed hver af de villeste Karle sin udkaarne ved Lodtrækningen, og de ringest æstimerede fik en lige-stillet Pige. Gadebassens Gadelam var »Pinsegildets Dronning«¹⁾.

Foruden de anførte Steder holdtes Gadelamsgildet i Pinsen i Fuglslev, Ørum og Torsager (Djursland). Endvidere i Hvornum Vest for Hobro, i Spentrup, Kovsted og Kastbjerg Nord for Randers Fjord; i Torning, Voel, Linaa, Tvillum, Dallerup og Rye Nord og Syd for Silkeborgsøerne; i Grundfør Nord for Mundelstrup (her dog nærmest 2. Pinsedag); i Hvilsted og Hundslund i Hads H. Nord for Horsens Fjord; i Træden, Tamdrup, Søvind og Hvirring nordlig og vestlig for Horsens. — I Skivholme Vest for Mundelstrup holdtes Gadelamsbal den første Søndag i Maj.

Naar Pinsegildet er særlig vel overleveret fra Djursland, hænger dette sammen med, at paa denne store Halvø var Pinse-skikkene i det hele taget rigt udformede, og derfor er de særdeles godt beskrevne i Folkemindelitteraturen derfra²⁾.

Det er Udvælgelsen Valborgaften, der betinger Pinsegildet. Da imidlertid adskillige Steder det store Gadelamsgilde holdtes i Paasken, Fastelavnen eller i Nytaarslegestuerne, er vi inde paa de glidende Overgange, der tenderer hen imod Fastelavnstesten og Nytaarsgaveskikken.

¹⁾ Joachim Katstrup: Fordums Folkeliv paa Mols (Saml. t. j. Hist. og Top. 3. Rk. I, 1896—98), 74—76. J. Katstrup var fra Strands i Vistofte Sogn.

²⁾ Jfr. Fra Veggervlev Sogn (i Fra Randers Amt 1935).

Henlæggelsen af Udvælgelse, Tildeling og Fest til Paasken er let forklarlig, da det var den kirkelige Højtid, der laa nærmest den gamle Vaarfest ved Valborgdag.

Under Omtalen af de Steder, hvor Gadebasse og Gadelam blev udkaaret og uddelt (S. 17), erfares det, hvor det var, der holdtes Fest i Paasken (godt en halv Snes Steder fra, jævnt spredt over Terrænet Nord for Aarhusdalen og Silkeborgsøerne). I Fastelavnen fandt Gadelamsfestligheden Sted i Omraadets Norddel. I Himmerland i Vilsted, Næsby og Hvornum; i Hvorslev og Skød i Viborg Amt; i Randerseggen i Sognene Kastbjerg, Glenstrup, Kovsted, Spentrup og Voldum. — I Djursland i Ørsted, Virring, Avning, Gesing og Torsager. Endelig i Mejlbj Nord for Aarhus. Kærneområdet er ogsaa her fri for Indflydelse. I de nævnte Sognebyer var Festen forbundet med Ringridning.

Da der forefindes særlig udførlige Optegnelser fra Ørsted S. (Rovsø H.) Øst for Randers Fjord om Fastelavnstilknytningerne, vil det være rimeligt som Belæg for Fastelavnstilknytningen til Gadelamsfesten at meddele denne ørstedske Tradition.

For 7 eller 8 Aar siden gik den Skik at uddele Gadelam (paa Egnens Maal »Gailam«) af Brug i min Fødeby (Ørsted). Derimod vælger Karlene endnu stadig deres Gadebasse (»Gaaibassi«). Begge Dele fandt Sted ved Fastelavnsgildet, der i Regelen holdtes Fastelavnsmandag. Kl. 10—11 om Formiddagen mødte Karlen i sit Gadelams Hjem eller paa det Sted, hun opholdt sig. Begge spiste nu Frokost sammen. Efter Spisningen tog Karlen sit Lam under Armen og spadserede med hende hen til den Gaard, hvor Gildet skulde holdes. Saa snart der var mødt saa mange Par, at Dansen kunde begynde, stemte Musikanterne op, og Karlen maatte saa træde den første Dans sammen med sit Lam. Sædvanlig var der fastsat en bestemt Tid, indenfor hvilken alle skulde være samlede. De Karle, som ikke til den Tid var mødte med deres Lam under Armen, skulde enten give eller drikke en Pægl Brændevin, i sidste Tilfælde paa staaende Fod. — (Under Dansen blev Gadebasserne løftede, se Citatet S. 15). — Klokken hen imod to om Eftermiddagen fulgte hver Karl med sit Gadelam hjem for at spise til Middag. De mest brugte Retter var Sødsuppe, derefter Æggepandekage og til sidst, før de gik, Kaffe med alle de Æbleskiver, de kunde spise. Naar Karlen rigtig var efter de gamles og Pigenes Smag, fandt der dog ofte langt større Anretning Sted, i det mindste var da Æbleskiverne eller, naar det var rigtig godt, Vaflerne belagt med Lækkerier. Efter Middagsspisningen dansede man videre til Klokken 6 eller 7, saa maatte man atter hjem for at spise. Denne Gang var Retterne forskellige; thi nu kunde man byde Karlen hvad som helst, dog maatte det være anstændigt; thi ellers blev det ofte omtalt bag efter. Naar Karl og Lam nu atter for sidste Gang fulgtes ad til Gildeshuset, havde Lammet en stor Tallerken, ofte et Stegefad, tillavet Smørrebrød med, som spistes hen paa Natten. Hen imod Midnat begyndte den ny Uddeling af Lammene. I det Øjemed havde den gamle Gadebasse i Forening med en anden Karl forfattet to Lister, en med Karlenavne og en med Pigenavne paa. Disse Navne kom i Række efter som Karle og Piger var bestemt for hinanden. Gadebassen og den Karl, han havde valgt til Hjælp ved Forfattelsen af Listerne, stillede sig nu i hver Side af Dansesalen, medens der midt paa Gulvet sattes tre Stole. Paa den Stol, der stod længst til venstre, satte en Karl sig med et Lys, paa den midterste en med to Glas, og paa den sidste en tredje med en Flaske Mjød, hvilken Drik brugtes for Lammenes Skyld. Efter som Navnene nu blev opraabte, maatte Karlen og Pigen frem for de tre Stole, hvor de drak hinanden til i

et Glas Mjød og ønskede hinanden til Lykke med Forbindelsen. Fra det Øjeblik var Pigen vedkommende Karls Lam, hvilket Forhold ikke under nogen som helst Omstændighed kunde ophæves før ved næste Aars Uddeling. — Naar Dansen holdt op hen imod Morgenstunden, maatte Karlen følge sit ny Lam hjem, hvis han ikke vilde have Ord for at vrage hende. Naar han fulgte hende hjem, blev han som sædvanlig indbudt til at komme og hente hende til Andendagsgildet og spise til Middag i hendes Hjem. Efter at man næste Dag havde spist til Middag, samledes man igen og fortsatte Dansen til næste Morgen. Ved Andendagsgildet fik Karlen et Gadelamsæble (»Gailamsevvel«) af sit ny Lam. Det ansaas for en Hæder for den Pige, som kunde levere det bedste Æble. De Karle, som fik et særligt godt Æble, skulde nok vise det frem til Ros for deres Lam, og derved fik Pigerne snart opdaget, hvem af dem Hæderen tilfaldt. Tredje Dag havde Karlene Afregningsgilde, og de fik sig da atter et Glas Punch. Paa denne Dags Aften fik de sig undertiden atter en Svingom paa 5—6 Timer, hvilket længere tilbage i Tiden var en staaende Regel, der dog til sidst tabte sig. Gadebassen vælges endnu paa samme Maade, hvorimod Uddelingen af Lammene er gaaet af Brug. — Om disse Skikke før har været henlagt til en anden Højtid, véd Optegneren ikke¹⁾.

L a v r s K n u d s e n fra Bode har meddelt følgende levende Skildring af Fastelavnsgildet i Ørsted Sogn: Det varede tre Dage. Første Dag mødte hver om Morgenen i sit Gadelams Hjem og spiste der. Saa skulde de hen at ride. Enten red de Ring eller slog Katten af Tønden. Den, der tog Ringen, fik en gul Ring bunden paa Brystet, og han var fri for at betale til Gildet. Vi gav 6 Skilling til Spillemand og 6 til Brændevin i min Tid, men forhen nøjedes de med 6 Skilling i det hele. Derefter red de omkring i Gaardene i de omliggende Byer for at vise deres Pynt. Først begyndte de i Gadebassens Gaard, for han skulde have Æren. Dernæst red de til Stenalt og til Præstegaarden og i deres egen By til hver eneste Gaard. — Vi havde ogsaa en Bajads. Ham i Vore lavede hans Øjne spjælkede med en Pind i hvert Øje og havde et Knippe Halmhaand at sidde paa, og saa red han paa et Helmis saa usselt, at naar vi fik i Halen af det, kunde vi rive det omkuld²⁾. Han red med en Ildklemme i Stedet for Sabel, og en Gang sagde han til Hofjægermesteren paa Stenalt: »Skal a ikke snyde din Næse?« — Vi skulde hele Tiden lystre vor Kommandant, der gerne var en gammel Soldat. Det var mørk Aften den første Dag, inden vi var færdige med at ride. Saa skulde hver hen i sit Gadelams Hjem at spise igen og saa hente hende hen til Gildet. Hun tog Meldmad med, som de skulde have om Natten, for hun skulde alle tre Dage skaffe Føde til sig og sin Karl. Til almindelig Legestue kunde vi godt gaa i vore hvide Bukser, men ikke til Fastelavnsgildet. Vore Trøjer var hvide eller sorte, som vi havde dem, og saa havde vi rød Lue paa. Naar vi skulde til at danse, smed vi Trøjen og dansede i Bindeærmer. Der var kun et Fjællegulv i hele Byen den Gang, slutter Lavrs Knudsen fra Bode i Ørsted S. sin Beretning³⁾.

I Tilslutning til Fastelavnsskildringerne skal anføres, at Ringridning, særlig kendt fra Sønderjylland og Randers Amt, var Led i Gadelamsfestlighederne om Fastelavn og i Foraarstiden i de himmerlandske Sogne Vilsted, Næsborg og Hvornum, i Hvorslev i Viborg Amt, og i følgende

¹⁾ Opt. for H. F. Feilberg af J. R. Dyrholm paa Gedved Seminarium ⁵/₈ 1885 (DFS 1906/43). Jfr. J. A. IV, Nr. 4: Lavrs Knudsens Optegnelse fra Bode i Ørsted S. (Tilknytning til Legestuer ved Novembertide). J. A. T. IV, Nr. 3 Gadelamsvise fra Ørsted S.

²⁾ Jfr. hermed J. Grimm: Deutsche Mythologie II (4. Udg. 1876, Berlin). S. 655.

³⁾ J. A. IV, Nr. 122.

Sogne i Randersegenen: Kastbjerg, Glenstrup, Kovsted, Spentrup, Voldum, Avning, Virring, Gesing og Torsager samt Mejlby Nord for Aarhus. Ringridningen med de pyntede Karle og Heste var en prægtig Fest for Landsbyen.

Og mindre festlig blev det ikke, naar Byens Karle (og undertiden Drengene) drog paa Byridt eller Byvandring fra Gaard til Gaard Landsbyen eller Sognet rundt. Byridt til Gaardene ved Gadelamsgildet er der Optegnelser om fra Næsborg, Kastbjerg, Ørsted, Avning, Virring, Gesing, Fuglslev, Torsager, Mejlby. — Til Fods drog Flokken i Ørum, Lyngby (Djursland), Hyllested, Nødager, Vistofte, Søvind. — I Lyngby S. (Hasle H.), Framlev, Skivholme og Hundslund spadserede de unge Arm i Arm til Gildesgaarden.

Byturen var en stor Begivenhed. Feststemningen var høj, naar de pyntede Karle (og Drengene) med Sang og Larm kom til Gaards, sang deres Vise og fik udleveret Mad og Drikke til det tilstundende Gilde. Enhver Bonde satte en Ære i at beværte Ungdomsflokken godt. Det var — ligesom i visse Egne ved Nytaarsskydningen — en Skam at ride eller gaa nogen Mands Dør forbi, hvad man udtrykkelig oplyses om fra Nødager og Vistofte.

Byridtet eller Byvandringen blev i festlig Henseende i høj Grad understøttet af Ungdomsflokkens Sang, den »letfærdige« Majvise, der findes bevaret i flere Former fra himmerlandsk og østjydsk Tradition. Den almindeligste Form i nyere Tid var den, Peder Jensen Roskilde i 1646 omdigtede — for derigennem at give Bønderne en kristelig Sang at synge¹⁾. Peder Jensen har paa udmærket Vis holdt sin Omdigtning paa folkelig Grund, saa selv om Sangerne anraaber Gud om alt det, de ønsker opfyldt, saa siger de dog i Vers 7: »fordi vi bærer Maj i Gaard — velsign os med et frugtbart Aar« —, Kærnen i hele Majfestskikken.

I Gadelamsskildringerne omtales Majvisen som sunget i Ørsted, Ørum, Nødager, Fuglslev, Vistofte, Torsager og Søvind. Men ellers er Majvisen optegnet mange Steder i Østjylland, maaske dog bedst fra Veggerslev Sogn ved Grenaa²⁾, et Sogn, hvorfra der besynderligt nok ingen Gadelamsoverlevering kendes.

Forud for Sammenkomsten i Gildestuen var der forskelligt Arbejde at udføre. Der skulde indsamles Malt til Ølbrygning, da den gamle Festsdrik Øllet ikke maatte mangle, hvor Ungdommen var samlet til den Fest, som de med megen Glæde saa hen til. Det var Pigerne, der skulde brygge Øllet af den ved »Tiggergang« i Gaardene tilvejebragte Malt. Om Indsamling af Malt er der Overlevering fra Vinkel, Vindum, Torning, Ø. Tørslev, Vissing, Ørum, Hyllested, Nødager, Fuglslev, Ebdrup, Hvilsted, Voel, Tvillum, Linaa, Røgen, Dallerup, Søvind, Tamdrup og Hvirring, det vil sige fra næsten hele det østjydske Gadelamsomraade.

Knap saa righoldig er Traditionen om Brygningen af det fede Øl til Gadelamsgildet, men ogsaa denne er spredt over det meste af Omraadet (Torning, Vissing, Albøge, Hyllested, Nødager, Fuglslev, Ebdrup, Lading, Hvilsted, Voel, Linaa, Tvillum, Dallerup, Søvind, Hvirring).

Fra gammelnordisk Tid var det Skik, at der til Gilde eller Blót hørte

¹⁾ Jfr. C. W. v. Sydow: God Aften om i hemma år (Malmø 1917). J. S. Møller: Fester og Højtider II (1931), 224 ff.

²⁾ Se min Afhandling: Fra Veggerslev Sogn (Fra Randers Amt 1935, 123 ff).

Drikning af Øl, hvilket var meget naturligt, da Øllet altid bragte Glans af Gæstebud med sig.

I Øldrikningen ved Gadelamsfesten har Karlene efterlignet en gammel Skik, der i sin ældste Fremtoning var nøje forbundet med Hellighed og Helligdom¹).

Foruden Brygningen skulde der ogsaa bages²), Dansestuen skulde pyntes med Grønt, og hvor Dansen skulde gaa i Loen, maatte den naturligvis ogsaa pyntes (Fuglslev, Torsager, Voel). Fra de himmerlandske Sogne Vilsted og Næsborg meddeles om Rejsning af Æresporte (med Vers, Vilsted). Skønt det var de unges Gilde, der skulde fejres 2. Pinsedag, kunde det dog hælde sig visse Steder, at ogsaa Mænd og Koner — der jo havde ydet deres Skærv til Gildets Afholdelse — blev budt med (Vindum, Nødager).

Ligesom i Bylavet, saaledes var der ogsaa blandt de ugifte Bødemestelser. Det skulde i Ørsted sones med en Bøde at komme for sent til Gadelamsfesten, og efter bedste Forbilleder³) skulde man give Bøde i Brændevin for Overtrædelse af Gildereglementet i Ørum, Lyngby, Nødager og Tvilum.

Naar Gadebassen og hans Hjælper skulde ud at aftale med et Par Gaardfolk om Laan (eller Leje) af en Stue til Brug for Festen, tog de altid Hensyn til Stuens Størrelse⁴).

De traf kun Aftale med den Bonde, der i sit Stuehus havde en særlig stor Stue — og helst en med Bræddegulv (hvorfor Oplysninger saadanne Steder fra maa være fra saa ny en Tid, at Lergulve var ved at blive afløst af Bræddegulve); thi det kunde nok gøres nødigt at se sig om efter Gulvplads til Dansen, da Stuerne forhen kun var smaa.

Ungdomslederne i Gadelamsegnene har sikkert overalt spurgt efter Huspladsen. Fra Vindum, Gerlev, Voldum, Ørum, Hvilsted og Tvilum er der i hvert Fald Oplysninger herom⁵).

Naar et Gadelamsgilde var forbi, var der — siden Ungdommen fik Penge mellem Hænderne — altid et og andet at gøre op mellem Ungdomslederne og Folkene i Gildegaarden. Der kunde gaa nogle Dage (3 Dage, Lørdagen efter), saa indfandt sig nogle Karle — Piger kom der ogsaa — og saa blev der afholdt et lille Afregningsgilde (saaledes i Ørsted, Ørum, Hyllested, Nødager, Mørke, Yderup, Hundslund og Søvind) — hvorefter Festen var slut for dette Aar.

Uddeling af Nytaarsgaver.

I Randersegen findes Gadelamsfestlighederne især knyttet til Nytaarslegestuerne, hvor Uddelingen af Nytaarsgaver er den Skik, der er den nærmest mulige Parallel til Gadelamsuddelingen. Fra flere

¹) Jfr. Vilh. Grønbech: Menneskelivet og Guderne (1912), 14 ff. Grønbech i Edv. Lehmanns Religionshistorie 1924. 502—04.

²) I Brabrand købtes Kaffebrød af Karlene til Festen (naturligvis hen imod Skikkens Ophør).

³) Se Sagregisteret i Vider og Vedtægter III—V om Bøder, Brændevin, Øl m. v.

⁴) Jfr. Evald Tang Kristensen: Minder og Oplevelser III (1926), 221—22 (fra Vindum S.). J. A. IV, Nr. 2, 21. Højskolebladet ²⁸/₅ 1882.

⁵) Det tør sikkert ikke anses for rigtigt, at der skulde o. 50 Deltagere til, for at Julestuelegene ordentlig skulde komme til deres Ret, da man næppe uden for Herregaarde kunde finde Lokaler, som kunde rumme saa stort et Antal Mennesker (sm. Sprog og Kultur 1933, 6). — Jfr. dog, at paa Fanø havde Spillemandene »Dansestuer« i deres Huse.

Egne end netop Østjylland kendes Skikken at uddele Nytaarsgaver, men den er særlig godt overleveret fra denne Landsdel.

Det kan vist gaa an at indlede Afsnittet om »Nytaarsgaver« med det femte Vers af Steen Blichers vemodige Digt: »Den jydsk Landsoldat«¹⁾, hvor det hedder:

»Saa fultes vi, mens vi wa smo; aa sihn da vi bløw støhr.
Vi gik jit Vinter begi Tow te Præjsten i Faahøer.
Aa saa bløw hun mi Gajilam, aa A hin Nøjorsgaw da,
Degang te di djelt Kjærster ued i Kaal - aa Pigi-law da«²⁾.

Digtets Indhold har Blicher hentet fra Spentrup og Gassum Sogne, hvor han blev Præst i 1825. Fra disse Sogne er der en fyldig yngre Overlevering om Gadebasser og Gadelam samt Nytaarsgaveuddeling. Saaledes meddelte Ane K. Nielsen, Spentrup, til E. Tang Kristensen, at i den første Legestue mellem Jul og Nytaar, da Nytaarsgaver uddeltes, raabtes først en Karls Navn op og saa sagdes der:

Og gode Ven, du næsten bør
af Fryd og Glæde revne;
du faar en Pige straks at hør'
og hendes Navn at nævne.

Derpaa nævnedes den Pige, der var tildelt ham, og saa fremsagdes følgende:

De to de er nu viet her
foruden Præst og Amen;
gid de hinanden haver kær
og lever vel tilsammen.

Saa blev man saadan ved at dele ud til hver især. Naar de alle havde faaet deres Nytaarsgaver, sluttedes med følgende Vers:

Men er I misfornøjet med
det, som vi her har gjort,
(eller: Men er I misfornøjede
med dette Giftermaal),
saa trøst jer ved, Forbindelsen
den varer ingen Aar³⁾.

I 1927 meddelte Peder Kristensen i Jennum (Spentrup S.), at en af de første Dage efter Nytaar var der altid Legestue, og saa skulde man have en Nytaarsgave. Saa blev hver Karl lignet sammen af Gadebasserne. Derefter blev Karlen budt til Besøg i den Bopæl, hvor hans Nytaarsgave opholdt sig. Hun forærede ham da en Del Æbler⁴⁾.

Af Karen Marie Rasmussens Optegnelse fra Kastbjerg S. (Gerlev H.) erfares det, at der var Legestue Nytaarsdags Aften. Naar der var

¹⁾ Første Gang trykt i Nordlyset 1829. I 1842 optrykt i E Bindstouw.

²⁾ Steen Steensen Blichers Samlede Skrifter, Bind 26 (1930), 100, 272, 296.

³⁾ J. A. T. IV, Nr. 5. Jfr. smsts. Nr. 5 (b), Niels Svendsens Vise ved Gadelamsuddelingen i Kærby S., Gerlev H. Endvidere N. P. Bjerregaard: Sæd og Skik i Ommersyssel (1919), 1—4. Denne Skildring er til Dels bygget over Gadelamsoptegnelser hos E. T. Kristensen.

⁴⁾ DFS 1906/45 B IV: 1896.

danset til henved Kl. 8, gik de, der skulde dele Nytaarsgaverne ud (tre Piger og en Karl, af de villeste) i Byen for at raadslaa. Naar de endelig var blevet enige om, hvilken Pige hver enkelt Karl skulde have, vendte de tilbage til Legestuen, stillede sig midt paa Gulvet med en Tallerken i den ene Haand og en Nøgle i den anden. De raabte saa Karlene frem en for en, og idet de slog med Nøglerne paa Tallerkenen, sang de et Vers eller to, hvori de nævnte Pigens Navn, hende der skulde være »Nytaarsgave«. Naar Sangen havde Ende, skænkede de ham en Dram, og saa kom Turen til den næste. Sangen, der blev sunget til sidst, sluttede med: »men er du misfornøjet med det, som her er gjort, da trøst dig med, Forbindelsen den varer ingen Aar«. Deri havde han Ret; thi den varede ikke længer end til Valborg Aften, da der byttedes Gadelam og saaledes knyttedes nye Forbindelser. Naar Uddelingen var forbi, tog hver Pige sin Nytaarsgave med hjem, hvor han fik Melmad og Kaffe. En anden Aften senere kom Karlen igen for at se til Pigen, og da paalaa det hende, foruden behørig Levemaade, mens han var der, at give ham en Karring, nogle Æbler og Pebernødder med sig hjem, og jo flere des bedre. Den første Legestue, som holdtes efter Nytaarslegestue, blev bekostet af Pigerne og varede i to Dage. Paa den skulde hver Pige have Melmad med til sin Nytaarsgave. Ikke blot de voksne Karle og Piger, men ogsaa Børnene byttede Nytaarsgaver. Det paahvilede ogsaa de smaa Piger at pynte sin Nytaarsgaves Hat til Fastelavn, dersom Drengene vilde slaa Katten af Tønden og gaa omkring¹⁾.

Endvidere er Nytaarsgaveuddeling omtalt i Gadelamsskildringer fra Sognene Hvornum, Vinkel, Hvorslev, Dalbyneder, Nørhald H., Hald, Væth i Ørum S., Støvring, Gimming, Vissing og Mørke. Uddelingen gjaldt her kun til Sommerens Begyndelse, da Gadelamsuddeling fandt Sted. Det var ikke samme Par, der valgtes ved de to Uddelinger. Et Særkende ved Nytaarsgaveuddelingen var, at Pigerne havde mere at sige her end ved Gadelamsuddelingen, ligesom ogsaa Nytaarsgavelegestuen betragtedes som en Fest, Pigerne havde at gøre Gengæld for. Dette Træk træder særligt frem i Laura Hansens Optegnelse fra Dalbyneder (Gerlev H.). Heri hedder det, at naar Karlene har holdt deres to Legestuer (2. Juledag, da Gadebassen vælges ud ved Løfning, 2. Nytaarsdag, da Nytaarsgaver byttes), skal Pigerne holde en Legestue, der skulde vare i to Dage. Til denne skulde de selv købe ind, hvad de skulde bruge, og ogsaa sørge for Hus til at danse i. Naar Dansen begyndte, bød Pigerne deres »Ægtemænd« op til Dans. Nogle Aftener efter samledes Pigerne igen, hvor Legestuen havde været, for at betale Gildet, og det kunde blive henved 4—5 Kr. til hver Pige²⁾.

Nær beslægtet med Randersegnens Uddeling af Nytaarsgaver er en Skik fra Lolland og Falster, hvorom der er følgende Optegnelser. I Veggerløse paa Falster og i Døllefjelde (Musse H., Lolland) angives Tidspunktet for Kæresteuddelingen at være ved Nytaarstid³⁾. I Brenginge S. (Musse H.) havde de unge deres Julegilder, hvis Ledelse en nedsat Komite tog sig af. Den skulde foruden at sørge for Gildets Afholdelse ogsaa forestaa Uddeling af Nytaarsgaver, der bestod i, at enhver Karl blev tildelt en Pige, som saa skulde være hans Nytaarsgave hele det kommende Aar. Nogle var glade for den Gave, der blev dem tildelt, andre græd eller var temmelig kølige overfor vedkommende, der skulde gaaes i Spænd med et Aar frem i Tiden.

¹⁾ DFS 1906/45 A: 1873.

²⁾ DFS 1906/45 A. Jfr. J. A. IV, Nr. 22 (Vinkel).

³⁾ J. A. T. IV, Nr. 316. (Meddelt af Tømser Frederik Larsen, Døllefjelde).

Denne Skik bortfaldt o. 1860—70¹⁾. — I Musse Herred kaldtes Gaven, som Pigen overrakte den Karl, hun var bleven tildelt i Ungdommens Julelegestue, et Nøssel. Denne Nytaarsgave bestod af Æbler og Nødder. Pigen fik da i Almindelighed en smuk udskaaren Rive, Garnvinde el. lign. af Karlen, men efterhaanden som Sansen for den Slags Arbejder tog af, begyndte Karlen at give Pigen Penge; Skikken er nu ophørt²⁾.

Fra Rønnebæk ved Næstved meddeler Franziska Carlsen i sin Bog: Rønnebæk Sogn (1861), 63, at Ungdommen Nytaarsaften byttede Nytaarsgaver ud. En af Pigerne gik ud i Køkkenet, slog paa Døren til Stuen og spurgte: »Hvem vil have denne Pige?« Saa kom en Karl og vilde have hende, men han vidste ikke, hvem han fik, før han havde hørt, hvem det var, Pigen i Køkkenet havde tænkt paa. Saaledes fik hver Karl en Pige, men undertiden byttede Karlen bag efter med en anden Karl, som havde faaet en Pige, han syntes bedre om. Den Pige, de fik, skulde de danse den første Dans med. — Franziska Carlens Skildring er sikkert et Vidnesbyrd om, at Nytaarsgavebytning tidligere har været almindelig i Sydsjælland (jfr. Peder Syvs Ord- sprog II (1688), S. 146: Vielsesvers knyttet til Julelege (se S. 41—42).

Uddelingen af Nytaarsgave synes ikke at have haft nogen stærk Tilknytning til de egentlige Julestuelege, af hvilke en Mængde forøvrigt gaar ud paa en almindelig Parring af Deltagerne³⁾.

Man ser, at paa de syddanske Øer har der været Nytaarsgaveuddeling ude i Gadebasseorganisation, og det samme har antagelig ogsaa været Tilfældet adskillige Steder i Randersregionen. Det var f. Eks. i Linde eller Kastbjerg en lidt ældre Mand, der stod for Uddelingen (J. A. IV, Nr. 6), medens i Vinkel og Hvorslev Piger (Gadinder) ledede Handlingen. I Kastbjerg stod Pigerne ogsaa for Uddelingen, saa i det store og hele har Nytaarsgaveuddelingen i Jylland saa vel som paa Lolland, Falster og Sjælland været en Skik, der ikke havde Gadebasseorganisation, og heller ikke altid var under Ledelse af Karle (jfr. Kvindeorganisationen i Tingsted paa Falster og Julelegestuen i Rønnebæk, der lededes dels af Karle, dels af Piger [Franziska Carlsen, 65 ff]). Man lærer af Nytaarsgaveuddelingen, at en gammel, mandsorganiseret Ungdomsskik kan være Forudsætningen for en kvindelig præget eller ledet Skik, der i talrige Enkeltheder er direkte afledt af den grundlæggende Festsik med mandlig Ledelse.

B.

DEN FYNISKE OVERLEVERING

OGSAA paa Fyn er Overleveringen om Gadebasse—Gadelam lokaliseret til ret afgrænsede Landomraader, Nordvestfyn og maaske Egnen Nord for Svendborg. — Den ældste Optegnelse om Skikken paa Fyn er leveret af David Monrath (f. 11/11 1666 i Assens, Student fra Odense 1684, cand. theol. 1689), der som Huslærer paa Brahesborg tæt Øst for Assens udarbejdede sit Skrift: »Den hedenske Kristenhed« (hvis Register er skrevet

¹⁾ DFS 1906/45 A, opt. 1934 af H. P. Hansen, Kildedal. ²⁾ DFS 1906/45 A: 780, opt. af Lærer C. Willert i Maribo, 1874 (fra »Aalholm Gods«). ³⁾ H. Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur 1933, 42.

paa Brahesborg Juleaften 1692), hvori han fortæller, at der brændes Gadeild hver Philippi Jacobi eller, som det kaldes, Voldermisse Aften. »Det første, jeg viste af det Ord G a d e i l d at sige, var 1686 hende i T a n d e r u p Sogn, hvor der blev antændt en ild paa det højeste Bierg, der var der paa Marken: alle Bønder, Karle og Piger, kommer sammen med lange raut¹⁾ og stenger, og rører i ilden, at Luen staar saa høit op i Veiret mand kand see dend een eller toe Miile«. Monrath jævnfører dette som andet — efter Tidens Maade og egen Tilbøjelighed — med Jøders og Romeres Skikke og mener jo nok at kunne finde nogle Lighedspunkter. »Men derimod er der lagt saa meget til Bøndernes Gadeild, som de Romere iche viste af at sige, ogsaa dette: dend som af de unge Bønder Karle kand med den længste raut komme ilden til at brende høiest, dend raaber alle Bønderpigerne paa og kalder hannem Gadebassen. Siden tager hver Karl sin Pige, som da bliver Gadelam, men dend Gadebassen faar, bliver kaldet Gadinde. Saa begynder de siden hver Søndag fra de har saaet til, og til de skal slaa Græs, at gjøre Gilde, og det kaldis Gadelamsgilde, hvor de sætter et høyt Træ i Jorden, hvilket de behænger med Krantz og Blomster, hvilket de dantzer runden om efter Lyden af en Tromme«²⁾.

David Monraths fortrinlige Optegnelse er baseret paa Selvsyn og Udspørgen i T a n d e r u p (Baag H.) Nord for Assens i 1686. Faa Aar efter nedskrev han sin Viden om Gadelamsfesten, der har en Del Lighed med Jens Mundelstrups Optegnelse fra 1684. Monrath har kendt Mundelstrups Disputats, som han vistnok er en Del afhængig af. Især kan Opmærksomheden henledes paa, at Monrath kender Benævnelsen Gadebasse, der ellers er ukendt i den senere fynske Tradition om Gadelamsfesten. Her tør man tro, at han har benyttet Mundelstrup vel meget; men ellers er hans Overlevering sikkert ægte nok. Det vil være naturligt at sammenligne Monraths Oplysninger med Pastor M. G. Chr. Krag's Optegnelse fra før 1797 i hans »Topografi af Gelsted og Rørup Sogne« (Vends H.)³⁾:

Heri hedder det, at Ungdommen samledes paa en Plads uden for Byen for at tildele hver Karl sin Pige som Gadelam. Pigen plejede da at forære den Karl, hvis Gadelam hun var, en Blomsterkost, som han da maatte bære i sin Hat ved deres Lystigheder. Denne Kost bestod for det meste af naturlige Blomster, men undertiden var den og prydet med forgyldt og farvet Papir. Længere ud paa Aftenen tog de unge Karle tomme Tjæretønder og Halmknipper paa lange Stænger, hvormed de gik op paa de højeste Bakker for at brænde Gadeild. Siden havde man Dans og Gilde til ud paa Natten. (J. A. T. IV, Nr. 14).

Medens hos David Monrath Blus brændes $\frac{90}{4}$ paa en Bakke, og den, der kan faa Ild til at flamme højest, bliver Gadebasse, brændes hos Krag Blus $\frac{20}{8}$ paa de højeste Bakker. Hver Karl faar af sin Pige en Blomsterkost. I T a n d e r u p er der Gadelamsgilde efter Saaningen, et højt Træ behænges med Kranse og Blomster, medens i Gelsted Karlenes Hatte blev pyntede enten med Urtekosten eller med forgyldt og farvet Papir. Skikken at overrække Karlen Blomster er ogsaa kendt fra F ø n s ved Middelfart, hvor der ligeledes holdtes Gadelamsfest St. Hans Aften med Dans under aaben Him-

¹⁾ Raft, Stang eller kraftig Gren. ²⁾ Thott 1468 ⁴⁰, S. 34—36. Udg. af K. L. Kristensen i Fynsk Hjemstavn 1932, 87. Endvidere J. A. IV, Nr. 24. I Fynsk Hjemstavn 1931, 178—85, har K. L. Kr. meddelt Oplysninger om David Monraths Tanker og Fortællinger om Julen. ³⁾ M. G. Chr. Krag, født i Middelfart $\frac{14}{9}$ 1722. Præst i Balslev-Ejby 1756—64, i Gelsted-Rørup 1764 til sin Død $\frac{20}{7}$ 1797. Hans utrykte Topografi findes i Nationalmuseet.

mel og Udvælgelse af »nogle Fogeder«, der skulde skaffe hver af de unge Karle et Gadelam. Karlen var pligtig til at danse med sit Gadelam ved alle Gilder og være hendes Ven. Til Gengæld skulde hun stoppe hans Strømper og sy om ham. St. Hans Dag traadte Forbindelsen i Kraft. Hun overrakte ham en Urtekost; han gav hende et Hvedebrød, og Forbindelsen varede Aaret rundt¹⁾.

Fra Nordvestfyn, Gelsted-Taarup (Gelsted S., Vends H.) Hayes endnu en Optegnelse om vort Emne fra lidt ældre Tid. Den findes i et Brev fra Lærer Niels Jacobsen²⁾, Kerteminde, til hans Søn, cand. theol. Nicolai Jacobsen, København, der samlede paa Oplysninger om Gadebasse og Gadelam. Brevet er skrevet under Krigen 1864:

»Hvad du spørger om Gadelam og Gadebasse, da er det mig meget godt bekendt. Jeg har ogsaa i min Ungdom havt mit Gadelam, saa kaldes nemlig den af Byens unge Piger, som St. Hans Aften, naar de have brændt Gadeild, blev en Ungersvend tildelt. De holdt sig sammen for den Sommer, hun udmærkede ham og han hende, dansede sammen ved Gilderne og ikke sjælden blev dette en Begyndelse til et nærmere Bekendtskab — men Skikken var mere ond end god....

Din Fader

N. Jacobsen.«³⁾

I Nutidsoptegnelser fra Nordvestfyn hører vi om St. Hans Fest og Uddeling af Blomster. — I Vejlbjby (Vends H.) mødtes Pigerne og Karlene St. Hans Aften. Pigerne havde en Blomsterbuket med og gav til ham, de foretrak. Han blev saa hendes Gadelam⁴⁾. — I Asperup (Vends H.) legede man St. Hans Aften. Der var nogle, som arrangerede det i Forvejen og bestemte, hvem der skulde have hvem til »Gadelam«. Karlen skulde saa give Pigen Hvedebrød og Pigen give Karlen Blomster⁵⁾ (ligesom fra Føns o. 1813). Jfr. at i Ride-ranke Børneremsen, som Præstesønnen Fr. Melbye fra Asperup har meddelt til E. T. Kr., sluttet med Ordene: »Hvad vil du i København? Køb mig en Guldkaam! Hvad vil du ha' Guldkaam til? Til at sætte paa mit Gadelam, kysse, klappe, ta' i Fav, saadan gør alle smukke Piger i København«⁶⁾.

I de øvrige fynske Optegnelser er der intet om Blomster eller Hvedebrød. Fra Middelfartegnen oplyses 1904, at St. Hans Aften »toges Mage«. Saa blev der udtaget Gadelam (J. H., DFS 1904/30). — I Flemløse (Baag H.) sydøstlig for Assens blev den Pige Gadelam, man spadserede og dansede med,

¹⁾ Oplysningerne fra Føns findes i Kiøbenhavnens Posten 1827, 249 (hvor der staar Trykfejlten Røns). Artiklen: »Gadelammet« er undertegnet M. W., formodentlig Mathias Winther, f. 1795 i Vissenbjærg, Kompagnikirurg i Middelfart 1813—14, død i Odense 1834. Kendt som Eventyrsamler. ²⁾ Niels Jacobsen blev født 1803 i Gelsted-Taarup, hvorfor hans Oplysning bør henlægges til dette Sogn. ³⁾ Niels Jacobsens Søn, Nicolai Jacobsen (f. i Kerteminde 1837, død 1878 som Præst i Højslev ved Skive) var i en Del Aar Assistent paa Det kgl. Bibliotek. I denne Tid samlede han et stort kulturhistorisk Stof, der senere kom Troels Lund til Gode (jfr. Knud Fabricius: Troels Lund, 1921, 66 ff. Skivebogen 1938, 122). Det her citerede Brev findes i Jacobsens Samlinger i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 2845, 4°, Nr. X). Adskillige Henvisninger til Gavn for nærv. Arbejde er hentet i Jacobsens Excerpter. For Oplysninger om Niels Jacobsens Fødeby skylder jeg Politimester V. Woll, Kerteminde, og N. Jacobsens Sønesøn, Pastor Th. Jacobsen, Fredericia, Tak. ⁴⁾ DFS 1906/43, opt. 1914 af Th. B. Bang. Medd. af en 74aarig Mand i Vejlbjby. ⁵⁾ DFS 1906/43, opt. 1914 af Th. B. Bang. Medd. af 79aarig Kirkevæрге Jørgen Jørgensen. ⁶⁾ E. T. Kr.: Børnerim, Remser og Lege (1896), S. 61, Nr. 539.

naar man efter at have brændt Gadeild eller Gadeblus gjorde Gilde St. Hans Aften. »Ka' lens Gadelam blev sin hans Kæreste, da der efter (derefter) hans Kone« (A. Jensen i Udvalg for Folkemaal, Top. 990). — Fra Dreslette (Baag H.) meddeles, at den Pige, man spadserede og dansede med, naar man havde brændt Gadeild eller Gadeblus, gjorde Gilde St. Hans Aften (smsts.). — Fra Gamborg (Vends H.) oplyses, at ved Slaagildet var der Gadelam. Pigerne blev tildelt Karlene. Der var intet med at give Buketter el. lign. De unge fik kun Hvedebrød og Kaffe. To Karle dansede ud med hver en Pige, gav hende efter Dansen til en Karl; der fortsatte indtil alle var fordelt¹⁾.

Fra Skovby H. Nord for Odense har Christine Reimer denne Skildring: St. Hans Aften byttede rundt om i Landsbyerne Ungkarlene Gadelam. For det kommende Aar udvalgte de eller tildeltes i Leg hver sit Gadelam blandt de unge Piger 3: den Pige, de ved Gilder og Sammenkomster skulde beskytte og begunstige, den Pige, de skulde danse mest med og St. Hans Aften følges sammen med ud, hvor Blusset tændtes. Et Skumpelskud, som ingen vilde have, kaldtes Bysens Gadelam²⁾.

Vi har nu stiftet Bekendtskab med den nordvestfynske Overlevering, der strækker sig fra Skovby Herred Nordvest for Odense til Dreslette Sydøst for Assens. Skikken er bedst kendt fra Assens—Middelfartegnen. — Naar David Monrath henlægger Festen til Valborgaften, er dette sikkert efter gammel Skik, da man i den nordvestlige Del af Fyn førhen har brændt Valborgblus her, bl. a. til vore Dage i Slette rø d³⁾ østligst i Vends Herred. Da St. Hansbaalene i vor Tid er alt dominerende paa Fyn, er det let forklarligt, at det i alle de yngre Optegnelser er til Midsommerfesten, Gadelamsuddelingen er henlagt. I de to gamle Optegnelser, Monraths og Krag's, er der særlige Oplysninger om Blusbrændingen, medens de senere Meddelelser fra Føns, Asperup og Vejlbj har Trækket om Urtekostgaven, der synes at være ret gammel i Middelfartegnens Tradition, da Mathias Winther allerede o. 1813 har hørt om den. Den vestfynske Gadelamsoverlevering bærer Vidnesbyrd om en Skik i Tilbagegang. Fra Valborg er den flyttet til St. Hans, og den er ikke rig paa Enkeltheder saaledes som i Østjylland. De fynske Egne nær Jylland har holdt bedst ved den, ligesom man ogsaa der — som nævnt — har Erindringer om Valborgblus, der 1686 var velkendt i Tanderup.

En mærkelig enkeltstaaende Skildring om Uddeling af Midsommerlam er os bekendt fra Gudme S. (Gudme H.) Nord for Svendborg. Da det er Sydvestfyns gamle Folkemindesamler, Friskolelærer Rasmus Hansen i Vejstrup, der har nedskrevet den noget vidtløftige Skildring, tør vi tro dens Indhold og meddeler den derfor i fuld Udstrækning, da den giver et levende Indtryk af en Højsommerfest, som vi ellers, besynderligt nok, ikke har fynske Paralleloptegnelser om. I Gudme indgaar Blomsterpyntningen ogsaa som et vigtigt Led i Festen, der ledes af Pigerne:

Midsommergildet holdtes for sidste Gang i Gudme o. 1804. Gildet, der holdtes Midsommeraften — tre Dage før St. Hans Dag —, var en stor Lystighed. Søndagen forud samledes Byens Piger og »delte Midsommer Lam«. Det var egentlig ikke andet, end at de enedes om, hvilken Karl hver af dem skulde binde Kransen til og smykke Gildesaftenen. Han bar da hele Sommeren Navn af hendes Midsommer Lam. Denne Sag skulde holdes ganske hem-

¹⁾ DFS 1906/43; opt. af Th. B. Bang, medd. af 71aarig Møller fra Gamborg; jfr. en Seddel under »Gadelam« i Udvalg for Folkemaal. (Danseoplysningen vistnok fra Gamborg). ²⁾ Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv III (1913), 441. ³⁾ Danmarks Helligkilder (1926), 61.

meligt lige til det Øjeblik, Pigerne traadte frem og satte Kranzen paa. Kunde en og anden ikke holde tæt Mund, blev hun kaldt en »Sladre« og »Rendekælling« og maatte døje meget Haan for sin Færd. Dette delende Lam havde heller ikke noget Hensyn til Kæresteri eller lignende. Vidste Pigerne saadant noget var i Gære, blev det med Flid undgaaet, at Pigen ikke fik den Karl til sit, kun for det vilde fordærve Lystigheden. — Naar Dagen kom, støvede Pigerne om i Skov og Eng efter Grønt at smykke med og »Blommer« til Kranse. Karlene gik Byen rundt og samlede Mælk, Boghvedegryn og Æg. I den dertil bestemte Gaard blev Porten helt smykket ud, som var det den kønneste Løvhytte. Og mens nogle af Pigerne færdedes med det, kogte andre Grøden og Æggeøllet. Bordene blev sat frem og Dugen bredt. Og naar alt var lavet til ret før Solbjærgslav, kom Karlene, og de satte dem da tilbords imellem hinanden. De nødte saa det rigelige Maaltid »Sødgrød og Æggeølk«, holdt ordentlig Bordbøn eller »læste til og fra Bords« og sang Salmen: »Uden Herren opholder vort Hus og vor Gaard, og giver os hvad der er inde«. — Naar dette var endt, tog Lystigheden sin Begyndelse; først traadte Pigerne frem og satte Kranzen paa Karlens Hoveder, som det forud var bestemt, hver gav sin. Dernæst dansede de Gaarden rundt i den Gaard, hvor de havde spist, immer i Kæde, saa ud af Porten, idet de sang:

»Der er kommet et underligt Dyr
i Vorherres Have,
det har gaaet den ganske Nat
og gjort saa megen Skade.
Det maa jages bort før Dag
fra Vorherres Have;
det en Skam var for vort Lav,
lod vi det tilbage«.

Som om det virkelig gjaldt at faa Dyret opsøgt og jaget bort, dansede de nu ud paa Gaden og ind i den næste Gaard og saaledes videre fort. Dyret fandtes ikke; og snart blev der ogsaa sunget andre Viser eller Stumper af Viser, baade lystige og liderlige. Saa legede de iblandt adskillige Sanglege, som »Kragen sad i Ellen« og »at drille Ellekongen«, hvortil de sang Sangen: »Kjender du Karen med den grønne Trøje«! Efter Ordet, der gaar, var især denne sidste en yndet Leg til Midsommergildet, da den halvlyse Sommernat især synes at egne sig til den Stemning, den satte Folk i. Først sent hen efter Midnat skiltes Folk ad og trak da til de forskellige Sider i Byen, mens de sang:

»Snart Solen skinner, og Vejret blæs,
og Duggen driver i Engen,
og hvem der har en Kæreste,
han følger hende til Sengen!«

At der af og til lød andre Røster ogsaa, er vel nok muligt; men det bar Lystigheden selv da ikke Skyld for, det var kun, hvad de enkelte sang paa egen Regning gennem Gaderne, naar de gik hver til sit. Kun saa meget er vist, at hver Karl fulgte den Pige, som havde kranset ham, til Porten af den Gaard, hun tjente. Men dennegang havde Præsten selv luret og faaet at høre nogle Karle havde sunget et Rim, der efter hans Paastand skal have lydt saaledes:

»Kjør Lunden i Trav, kjør op ad den Banke og ned i den Eng.
Vi lægger vore Klæder paa Pigerens Seng;
og bliver det ikke Pige, saa bliver det vel Dreng!«

Dette fandt Præsten saa stridende mod Sædelæren, mod Dyden og Fornuften, hvis ivrige Talsmand han var, at han rent glemte sig og sprang frem af sit Skjul og holdt en Tordenpræken for dem. Men de lod ham snart vide, at eftersom han ikke var i Mundering, var han ikke mere end en af de andre, var endogsaa en »Væggelurer og en Øretuder«, og efter deres Tankegang hed det sig, at »Væggelurere og Øretudere« skulde Fanden rive Ørene af. — Alt hvad Præsten tordnede og støjede, hjalp det ikke, han maatte trække sig tilbage og til sin Ærgrelse høre dem synge:

»Lad Præsten kun præke, forkynde Guds Ord.
Vi bryder os ikke derom!«

Paa Gaden maatte Præsten altsaa give tabt; men saa vidste han, hvor han kunde vinde Sejr. Søndagen efter optraadte han fuldt rustet paa Prækestolen, og det kan nok være, det regnede ned over Onde og Gode for det forfærdelige Brud paa Dyden og Sædelæren, der var gjort; skete det tiere, truede han, vilde han indberette det til sine »høje Foresatte«, som da til Guds Ære nok vilde vide at raade Bod derpaa. Vel sagde Folk, da de gik fra Kirken, at de nu var skrivtet og kunde gaa til Alters, naar det skulde være; men der var ligegodt ingen, der tiere turde tage fat og faa Midsommergildet i Gang, som faldt bort med det samme ¹⁾.

C.

FALSTERS OVERLEVERING OM GAAS OG GASE

PAA Falster fandt i Tingsted Sogn Uddelingen af Mage Sted ligesom i Sydøstfyn under Kvindeledelse, medens i Væggerløse og Systofte Sogne (hvorfra der ogsaa foreligger Optegnelser) dette ikke var Tilfældet. De unge Par kaldtes G a a s og G a s e. I Tingsted, hvor Ledelsen var kvindelig, blev den valgte kvindelige Anfører benævnt *Dronningen*, hvad man erfarer af *Jacob Chr. Lindbergs* Optegnelse ²⁾ fra 1847 i Tingsted, hvor han var Præst:

Ved Vinterens Begyndelse samles Byens Ungdom hos en af Bønderne, og her bliver da af »Dronningen« fra det forledne Aar tildelt enhver af Pigerne sin Ungkarl, som kaldes hendes *G a s e*, og hun kaldes hans *G a a s*, og denne Forbindelse varer Aaret om. — Naar Fordelingen saaledes er sket, vælges

¹⁾ Rasmus Hansen: Gamle Minder, 3. Samling. Renskrift af Manuskript i DFS, S. 80—84. Delvis optrykt ved H. Ellekilde i *Fra Dansk Folkemindesamling VI* (1938), 115—16. ²⁾ Trykt i Svend Grundtvigs »Gamle danske Minder« 2. Saml. (1856), S. 104.

Dronningen, som da bliver den fornemste i Legestuen, indtil Legeaaret er omme. Antallet af Legestuer retter sig efter Antallet af Gaarde; men i Byer, som kun har faa af dem, maa de have en Omgang eller to til i Vinterens Løb. Bønderne finder sig i dette. Iøvrigt koster det ikke meget: de bringer deres »Midaftens Brød« med hjemmefra, og Pigerne tillige Æbler og Nødder, hvormed hver Gaas trakterer sin Gase. (Naar Nødderne bliver modne, beder Folkene om deres »Nøddedag«, en Fridag, som anvendes til at plukke Nødder, hvilke da gemmes til Legestuerne). Karlene har for fælles Regning indkøbt den fornødne Brændevin, eller de køber det hos Bonden, hvor Legestuen holdes; det drikker de da selv det meste af, Pigerne faar lidt med, men disse trakteres iøvrigt af Karlene med Punch eller Kaffe. Den første Dans maa Gasen danse med sin Gaas; men derpaa danser han med hvem han vil. Han byder hende op til Dans med de Ord: »Naa, skal du ikke op og røres?« Een Gang i Løbet af Vinteren maa Pigerne traktere. Ved denne Lejlighed er der stort Gilde, og Pigerne regerer: Gaasen opbyder først sin Gase til Dans, dernæst opbyder hun hvem hun vil; men ingen Gase maa den Aften opbyde nogen Gaas. Deres Danse er mest Valse; de har Hopsa-Vals, Hamborger-Vals og Wiener-Vals; dog danses ogsaa engelsk og skotsk Dans. Alt dette er imidlertid udenfra indført af de Karle, som har ligget i København og der besøgt Danseboderne. Der danses ogsaa Syvspring. —

Hertil kan føjes Karen Toxværd's Optegnelse fra o. 1885 fra Veggerløse paa Sydfalster om Ungdomsgilderne i denne Egn: Ingen Karl var i Forleghed for, hvem han skulde danse den første Dans med i en Gildestue; thi hver havde sin »Gaas«, som han skulde danse med de første Danse. Hende skulde han ogsaa skyde Nyaar ind for. Men til Gengæld gav hun ham, sin Gase, Æbler og Nødder og somme Tider Part i sin Kage og dansede først med ham til Pigegildet. Ved Mortensdagstide blev der »byttet Gæs«, samme Aften blev der tinget Gaasegilde; saa gik en af Karlene ud, medens de øvrige skrev Pigernes Navne op og et Nummer ved; naar saa den ude-værende kom ind, blev der spurgt ham: »Hvem skal have Nr. 1?« Han delte saa ud saadan i Blinde, det voldte intet Klammeri. Der var ogsaa Steder hvor denne Bytning gik for sig ved Nytaarstider, der hed de saa hverandres Nytaarsgave¹⁾.

Fra Systofte Sogn meddeler Lars Rasmussen til Fr. L. Grundtvig, at de unge Karle, der var blevet optaget i Karlelavet, kom med til alle de unges Gilder, og fik sig en »Gaas«. Før Mortensgildet samledes Karlene i den Gaard, hvor dette Gilde skulde holdes, og den vigtigste Forretning var da at »bytte Gæs ud«. To Karle fordelte Byens Karle og Piger saaledes, at hver »Gase« fik sin »Gaas«. De skulde saa holde sammen i Aarets Løb. Underligt nok blev de sjældent forlovede²⁾. Der blev »kastet Es om«, hvilke Karle der skulde forestaa Udbytningen. Det blev saa dem, der fik de to første Esser. Ude i Køkkenet opskrev de paa en Tavle eller et Bord Navnene paa alle Byens Karle og Piger. Medens Udbytningen foregik, sad de andre Karle i spændt Forventning inde i Stuen. Hver Gang en Udbytning var sket, aabnedes Døren, og Karlens og Pigens Navne blev oppraabte. Saa føjedes der gerne til: »Treller di gaatt?«, og der svaredes: »Umærke« (udmærket) eller lignende. Indvendinger mod Udbytningen kunde der ikke være Tale om. — Ved Vinterens Gilder betalte Karlene Omkostningerne undtagen ved Pigegildet mellem Jul og Fastelavn. — Til Dansen opbød i Almindelighed »Gasen«;

¹⁾ Skgr. V, 224. ²⁾ Lars Rasmussen har dog mundtlig meddelt Jørgen Olrik, at i al Fald Tyendet ofte blev forlovet ved Gilder, eller hvor det ellers kom sammen.

men ved Pigegildet skulde det være »Gaasen«. Efter Midnat brød dog Karlene i Regelen Pigegildets Skik¹⁾.

I Tilslutning til disse udførlige Optegnelser kan anføres Indholdet af to af Helene Stranges Ordsedler til Udvalg for Folkemaal: Gaas. Ung Pige ved gamle Dages Ungdomsgilde osv. Jeg har Smedens Stine til Gaas i Aar. Nytaarsaften skal jeg skyde Nytaar ind for min Gaas. — G a s e. En ung Mand ved gamle Dages Ungdomsgilde. De unge blev parret sammen — som et Gaasepar. Ingen er min Gaas i Aar (Nr. Alslev).

D.

SPREDT DANSK OVERLEVERING FRA ÆLDRE TID

EFTER nu at have stiftet Bekendtskab med den nyere Tids rige, til visse Landsdele lokaliserede, Tradition om Gadebasse og Gadelam, Gaas og Gase, skal vi paa de følgende Sider faa at se, hvad det er lykkedes at finde af hidtil spredte Oplysninger om vort Emne fra ret gamle Dage. Der foreligger saaledes fra det 15. Aarhundrede og nedefter skriftlige Oplysninger, som dels viser, at Gadelam har været kendt i Landet i Middelalderen, dels bærer Vidnesbyrd om, at Skikken har været udbredt over større Dele af Danmark, end vi ud fra Nutidstraditionen turde formode.

I de moralsk-belærende Dyrerim — afskrevet af Munken Ole Jacobsen i Graabrødreklosteret i Næstved o. 1460 — træffer vi flere Gange paa Benævnelsen G a d e l a m i Betydningen K æ r e s t e²⁾:

»thin veen ok kærerestæ ghadælam,
— viidh thet veesth, — er karst ok
from;
wor høyght han brenner i
kerlicheth
for tynæ skill, gud hand thet weedh«.
thit gadelamb tek saa swarer,
»iek vel met tek blywe nath
ok daw
ok drywæ wkiskhed ok ej ladæ
aw
myth legemmæ jek ey sparer«;
»hun blywer thin veen ok gadhelam
huoth heller thu eesth hiemme eller i room«.

Paa Nydansk: »Din Ven og kæreste Gadelam, — vid det vist, — er rask og dygtig; hvor højt han brænder i Kærlighed for din Skyld, Gud han ved det.« — Dit Gadelam³⁾ dig saa svarer, »jeg vil med dig blive Nat og Dag, og drive

¹⁾ Livet i Klokkergaarden, udg. af Jørgen Olrik (1909), 223—25. — ²⁾ Johs. Brøndum-Nielsen: De gamle danske Dyrerim (1908), S. 33, 35, 92. — ³⁾ Her Mandsbenævnelse.

Ukyskhed og ej lade af, mit Legeme jeg ej sparer«. — Hun bliver din Ven og Gadelam¹⁾, hvad heller du er hjemme eller i Rom«.

Af disse Rim, hvis Sprog af J o h s. B r ø n d u m - N i e l s e n er bestemt til sydøstsjællandsk (fra den nordlige Del af Præstø Amt), erfares det, at Gadelamsskikken i en eller anden Form har været kendt i Sydsjælland før Reformationen. De er nedskrevet i et dagligdags Sprog med Undtagelse af enkelte Udtryk, der nærmest hører til den erotiske Lyrik, og der fremdrager Udgi-
veren netop »Gadelam«.

Betydningen: Kæreste har Gadelam ogsaa i følgende Citater:

»kiæræ gadælam«.
»myt hiertæ, kiæræ, sødhæ,
huydæ²⁾, rosen gadælamb«.

De hører ikke til Dyrerimene, men er fra Lejrekroniken, hvor de er Rubrikfyld. Denne Krønike staar foran i Haandskriftet med Dyrerimene (jfr. Gammeldanske Krøniker, S. 201, 210—12).

Som Kæreste eller kære Ven maa Gadelam ogsaa opfattes i et Brev fra o. 1540, hvori Klaus Sehesteds Frue, Elisabeth Thomasdatter Juel, kalder Rentemester Jørgen Pedersen, til hvem hun skriver, sit Gadelam³⁾.

For de fleste ældre Optegnelser gælder det, at de kun omtaler Gadelam, ikke Gadebasse. Saaledes gengiver Lolliken R s. H a n s e n R e r a v⁴⁾ i sin Oversættelse af N i e l s H e m m i n g s e n s Postil (1612, S. 360) a m a t o r i j s c o r o l l i s ved G a d e l a m s K r a n t z. Man lærer heraf, at Rerav har kendt Gadelam, antagelig fra Lolland, i Betydningen Kæreste. Det er vist ikke udelukket, at Hemmingsen kan have sin Viden om »Kærlighedskranse« — som Rerav ved sin Gengivelse: »Gadelamskrans« maaske har truffet det rette stedlige Udtryk for — fra sin sydlolandske Hjemby E r r i n d l e v, hvor han blev født 1511. Det omtalte Sted i Hemmingsens Postil⁵⁾ lyder saaledes oversat fra Latin:

»Gid mange ikke misbrugte de hellige Mænds og andre Fester til Vellyst og Galskab, saaledes som under Pavedømmet særlig mange har misbrugt denne Fest, idet de fejrede Festen ved natlig Dans, Kærlighedskranse, Drik, for ikke at omtale andet endnu skændigere, hvorved de ikke behagede Gud, hans Engle og hellige Mænd, men tjente Satan til Guds, Englenes og de hellige Mænds Forhaanelse«.

Fra Nutiden har vi en Optegnelse netop fra Errindlev om denne Landsbys St. Hans Fest: »Midsommeraften dansede de unge her om Midsommertræet. Her nede var det en Graapil, men andre Steder er det en Ask. Der var Musik, mens de dansede, og bagefter gik de til den Mand, de skulde have Gilde hos, og dansede saa i hans Storstue«⁶⁾.

Festen var, som det vil ses, den samme i det 16. og det 19. Aarhundrede, blot er Benævnelsen Gadelam i Mellemtiden gaet af Brug. —

P e d e r S y v bygger sikkert paa god sjællandsk Tradition, naar han i sine Ordsamlinger til Rostgaard har flg. Optegnelse om vort Emne:

»Gadelam saa gir jeg dig, tag du det, du fikst af mig, tag Lam, tag Lam. Er en Juleleg eller ved Sankt Hans-Ild, deraf Det er hans Gadelam. Gadelam ɔ: agnus domi educatus, delicatus« [ɔ: et Lam, der er opdægget hjemme, et

1) Kvindebenævnelse. 2) hvide. 3) J. F. Kinch: Ribes Historie II, 15. 4) Rerav er formodentlig født i Torpe (nu Vejleby) i Fuglse Herred paa Lolland. Han blev senere Præst i Østofte og Vignæs paa nævnte Ø. 5) Nicolaus Hemmingius: Postilla seu enarratio evangeliorum (1561), S. 889—90. 6) J. A. T. IV, Nr. 323. Meddelt af Iver Larsen, Errindlev.

Kæledyr¹⁾). Her er det en Kæresteleg, der hentydes til. Den kan praktiseres baade i Julestuen og ved St. Hans Baalet. Syvs Overlevering er vel østsjællandsk, nærmere bestemt maaske fra Næstved eller fra Stevns²⁾, hvor han var Præst i Hellested 1664—1702, det Tidsrum, da han udførte sine betydeligste Arbejder som Indsamler af Folkeoverlevering.

I et Digt af Jens Nielsen Back fra 1684 læser man om Majgreve og Gadelamsskik:

»De Piger lege med den Dreng
 Og Manden med sin Frue,
 Den Mai-Græve³⁾ med stor Bram
 De gul og grøn udklæder,
 Hver Ungkarl faar it Gadelam,
 Hvor over hand sig glæder.
 De siønger da om Hertug Knud,
 Det kand i Skoven runge,
 De drikke Venners Skaale ud
 Der flyder Lever og Lunge«.

J. N. Backs Digt bærer Titlen: »Den Traurige Vinter og den lystige Sommer«. Det findes sammen med flere Digte af Back i Thott Saml. Nr. 1524, 4°, S. 319—336. Det fremgaar af Digtet som Helhed, at Back lever i København og at det er sjællandsk Overlevering fra Egnen omkring Hovedstaden, han udnytter i sit kulturhistorisk set værdifulde Digt. Det har iøvrigt ikke været mig muligt at finde nærmere Oplysninger om J. N. Backs Hjemsted. Han omtales i V. J. von Holstein Rathlous Udgave: Dansk Renaissance Digtning (1914), 32, 160—61 og i H. Ehrencron-Müllers Forfatterlexikon I, 184.

Fra Pederstrup (Nørlyng H.) Nord for Viborg er der en Oplysning fra 1620 om et Gadelamsgilde afholdt i 1594⁴⁾. — Der nævnes her intet om Gadebassen, lige saa lidt som hos den folkelige Skribent Niels Heldvad (f. i Hellevad ved Aabenraa 1564), der i sin Bog: Prognosticon Astrologicon (Kbhvn. 1628), Cij (Hielmstiernes Saml., Kgl. Bibliotek Nr. 1628, 4°) omtaler en St. Hans Skik og i denne Forbindelse nævner Gadelam og Gadeild⁵⁾, dernæst Udvælgelse af Majgreve og Majgrevinde med dertil hørende Majgrevegilde. Han sammenligner de danske Skikke — som han sikkert har hørt om fra Hellevadegnen — med en hedensk Skik, som Macrobius omtaler i de festis Ethnorum. De fleste af Heldvads Oplysninger er iøvrigt uden Interesse for det danske Stof.

Sidst i 1690'erne nedskrev Præsten Hans Olufsen Nysted i Løsning ved Horsens til Brug for Moths Ordbog bl. a. denne Optegnelse: »Gadelam: frier Ungersvend, item Fæstemøe, Qvinde i Elskov«⁶⁾. Her betyder Gadelam Kæreste, ligesom i Søvind og Gangsted ved Horsens, se Pastor

1) Udgivet af H. Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur 1939, 115. Jfr. Peder Syvs Ordsprog II (1688), S. 146. I Moths haandskrevne Ordbog forklares Gadelam ogsaa som »et Lam, der klækkes op i Huset«, altsaa et Dæggelam (jfr. Lis Jacobsen: Kvinde og Mand, 1912, 204). 2) Jfr. den i Nutiden kendte Børneleg fra Stevns: »Sælge Kærester«: »Der er et Skib strandet« (opt. af Anna Pedersen, Strøby, til Udvalg for Folkemaal). 3) Om Majgreve, jfr. Gerners Hesiodus (1670) under Majus. 4) Saml. t. j. Hist. og Top 3. Rk. VI (1908—10), 351. 5) H. Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur 1939, 126 ff., jfr. Molbechs Ordbog, der citerer flg. af Moths haandskrevne Ordbog: Gadelam: »en Pige paa Landsbyen, som holder sig til en ung Karl og dandser med ham i Gadelamsgilde. Hun lægger Hvedebrød til Gildet, og Karlen Øl« (smilgn. Lis Jacobsen: Kvinde og Mand, 1912, 204).

Hans Brøchners Optegnelser af Dialektord fra nævnte Sogne, hvor han har fig. Oplysning: Gadelams-Urter, skæmtsom kaldes saaledes Tidslerne mellem Kornet i Høsten, ventelig som *lucus a non lucendo*¹⁾; thi det var dog langtfra ikke saadanne Urter, Karlen vilde byde sit Gadelam²⁾).

Endelig skal nævnes, at Pastor Jens Jensen Harlev i 1716 er vred over, at Tyendet udgiver sin Løn til Dobbelt- og Gadelamsgilder og til andre »usømmelige og uskikkelige Conventer« (Harlev S., Framlev H., tæt Vest for Mundelstrup). Selv om Præsten i Harlev ikke taler om Gadebassen, betyder dette dog intet her i Aarhuseggen, hvorfra den senere Tids Overlevering er saa righoldig baade om Gadebassen og Gadelammet. Allerede i H. H. Skønnings Bog: »Hedenske Philosophia eller Vijsdom« (1636) — med aarhusiansk Indhold — nævnes Gadebassen (her som en gæstfri Vært), og af Jens Mundelstrups Skildring fra 1684 ved vi, at Gadebassen var en kendt Størrelse i Landsbyerne i Egnen omkring Aarhus.

Navnene Gadebasse, Gadelam og Gadinde.

Første Led af Ordet Gadebasse (= Ungdomslavets Leder) er efter Kalkar og Ordbog over det danske Sprog Ordet Gade i Betydningen den ubeboede og udyrkede Jord, som laa i Landsbyen og tilhørte alle i Fællesskab, specielt den (de) vigtigste Vej(e) og Plads(er). Da Gaden i sin Egenskab af Ungdommens sædvanlige Samlingsplads om Sommeren var Stedet, hvor Gadebassen fornemmelig udøvede sine Funktioner, er denne Etymologi rimeligvis den rigtige; en bedre synes det i det mindste ikke muligt at give.

Hvad det andet Led angaar, saa antager ODS, at det er identisk med Ordet Basse, egtl. = Vildsvin, der anvendt om Mennesker (efter ODS, Videnskaberne Selskabs, Molbechs, Espersens, Feilbergs Ordbøger, — Kalkar anfører intet vedrørende Simpleksordets Benyttelse som Betegnelse for Mennesker —) kan betyde en Person (i Regelen en Mand), som er 1) stor, anselig, stærk, 2) velnæret, svær, tyk, fed, 3) rig, fornem, 4) overlegen, vigtig, grov, 5) tvær, sær, 6) modig, 7) vild, udsvævende, 8) sød, kær. Betydningsovergangen fra »en stor, stærk, modig Mand« til »Leder, Fører« ligger naturligvis ikke uden for Mulighedernes Grænse, men da Ordet i det mindste i Regelen har en kæledende eller spøgende, spottende, ringeagtende Tone og slet ikke synes at have Tendens til at udvikle sig i superlativisk Retning, er den omhandlede Forklaring ikke ubetinget overbevisende.

I Molbechs Dialekteleksikon sættes —basse i Forbindelse med Ordet Bas. Dette Ord har anvendt om Mennesker (efter ODS, VSO, Molbechs, Espersens og Feilbergs Ordbøger) Betydningerne: 1) den, der udmærker sig i nogen Ting, 2) den dygtigste, dueligste, ypperste, betydeligste, 3) den anseeligste, 4) den rigeste, 5) den ledende, raadende, anfører, Overmand, Herre, Formand, Bestyrer, Mester, Kaptajn, dygtig Baadsmand, saaledes at Ordet kan have den samme Betydning i som uden for S sammensætningen.

Bas er laant fra nedertysk bas, der havde sekundært langt a³⁾, ligesom Simpleksordet i Regelen har det i Dansk⁴⁾, men at langt a udv. til kort a i tryksvag Stilling som andet S sammensætningsled er ganske naturligt⁵⁾.

Overgangen Gadebas—Gadebasse vil kunne forklares som fejlagtig Tydning af den — da der i Regelen kun fandtes een Gadebasse i hver By —

¹⁾ Lund er afledt af ikke at lyse (∴: fordi der intet Lys er i Lunden). ²⁾ J. A. T. IV, Nr. 16. Feilbergs Ordbog med Henv. til Jensen-Tusch: Nordiske Plantenavne. ³⁾ Franck's Etymologisk Woordenboek der Nederlandsche Taal, 2. Udg. ⁴⁾ ODS. ⁵⁾ Jfr. Johs. Brøndum-Nielsen, Gld. Gram. § 198.

givetvis meget almindelige bestemte Form Gadebassen, der kan være bestemt Form baade til Gadebas og Gadebasse. Analogisk Tilknytning til Basse eller snarere til andre Titler som Konge, Greve, Fyrste, Herre, der har Enstavelsesform foran Personnavne, men ellers Tostavelsesform, maa dog ogsaa betragtes som meget sandsynlig. Udviklingen Gadebas—Gadebasse kan altsaa forklares paa samme Maade som Udviklingen Kong—Konge¹⁾.

Den Antagelse, at det sidste Led af Ordet Gadebasse er udviklet af Ordet Bas, støttes stærkt deraf, at Ordet Værkbasse = F o r m a n d for Haandværkere, Arbejdere utvivlsomt, som af Kalkar antaget, maa stamme fra eller være beslægtet med hollandsk Werkbaas. — Af de øvrige S sammensætninger med —basse er det sandsynligt, at Ordet Tælgbasse i den af Moth anførte Betydning, dygtig Udskærer (se Kalkar V, 515), er sammensat med Bas. Bemærkes maa det ogsaa, at Ordet Basse i alt Fald i Betydningen rig, fornem rimeligvis er paavirket af Ordet Bas (Espersens »ejn råjer bassac«, en Pengemand svarer saaledes ganske til »en ricken Baas« = »ein Reicher« i O. Mensings Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch).

Simpleksordet Bas kendes i Dansk i det mindste 1723 (O D S), Ordet Værkbasse 1639 (Kalkar). I Dialekterne er Ordet meget udbredt (Molbech, Feilberg, Espersen, Thorsen), saaledes at der intet er til Hinder for at antage, at Ordet hørte til det danske Ordforraad omkring Aar 1600, fra hvilken Tid de første Vidnesbyrd om Ordet Gadebasse stammer. Paa den anden Side maa det betragtes som lidet sandsynligt, at Betegnelsen Gadebasse anvendtes før Aar c. 1590, og som udelukket, at den anvendtes i Middelalderen, forudsat naturligvis at det sidste Led er udviklet af det fra Nedertysk laante Ord Bas

Da Ordet Gadebasse efter alt at dømme er yngre end Ordet Gadelam, kan en analogisk Paavirkning fra dette Ord meget vel være en medvirkende Faktor ved Ordet Gadebasses Dannelse.

Fra Aar 1596 kendes fra Ribe Gadebasse i Betydningen Svirebroder, Spektakelmager²⁾. Naturligvis kan det være Betegnelsen for Føreren i Landsbyungdommens Lystighed, der har faaet denne Betydning (hvorimod den omvendte Udvikling, der vilde forudsætte, at de unge om deres Fører anvendte et Ord, der betød Svirebroder, Spektakelmager, er udelukket), men da Feilberg netop fra Ribeegnen har Ordet Basse i Betydningen udsvævende Person, er det dog meget sandsynligt, at vi her staar over for et selvstændigt Ord, dannet uafhængigt af Ordet Gadebasse = Ungdomslavets Leder.

¹⁾ Se Harry Andersen i Acta Philologica Scandinavica V, 119 ff. med Hensivninger til tidligere Behandlinger af Falk og Torp, Otto Jespersen, Johs. Brøndum-Nielsen og Aage Hansen. ²⁾ »Dersom nogen Gaadebasser løber at gaden och buger, rober och skriger« (1596). 2 Borgere skulde efter Tilsigelse følge med Væterne hver Nat og sætte »Gadebasser«, som løbe ad Gaden og huje, skrige og raabe »i Finkeburet« (1694). Se Program for Ribe Kathedralskole 1844, 28. — Kinch: Ribe Bys Historie II, 645. Smsts. II, 249 omtales en Prædiken holdt i Ribe 1599 mod Drankere og Gadebasser. En Mand følte sig truffet og vilde overfalde Præsten derfor. Han vilde ikke benævnes Gadebasse. En Betydningsudvikling fra Leder af Ungdommens Lystighed til gæstfri Vært foreligger rimeligvis i et Eksempel fra A a r h u s fra 1636. H a n s S k o n n i n g fortæller flg. i sin Bog: »Hedenske Philosophia« (1636), 417: »Diogenes nødis til at tigge; Han er en gang kommen ind vdi it Law, der hafue været en heel Hob friske Brødre forsamlede, som haffue holdit sig lystig oc Kurasi; iblandt huilcke hafuer været en fornemlig G a d e b a s s e, der hafuer betald oc vdkast frit for de andre allesammen, og holdt Lauffuit ved lige som en frij Vært«. Tilnavnet F ø r b a z, F ø r æ b a z og F o r b a t s fra 1395, 1396 og 1401 paa en »Kammersvend« fra Randerseggen (Erslev Rep. II, S. 415, Nr. 4011, S. 423, Nr. 4049. III, S. 7, Nr. 4444) indeholder rimeligvis hverken —bas eller —basse, men er muligvis beslægtet med hollandsk v e r b a z o: forvirret el. lgn.

Ordet *Gadelam* har (jfr. foranst. Afsnit) flg. Betydninger: a) *Dæggelam*: »et Lam, der klækkes op i Huset, og følger ej med de andre Lam i Marken, men løber paa Gaden ved Huset« (Moth)¹⁾, naturligvis forkælet af alle²⁾. b) Hjemmeføding. c) *Kæreste* (af begge Køn)³⁾. d) Karlens Partnerske ved Ungdommens Sammenkomster. e) *Skøge*⁴⁾.

Da de ældste Kilder har Ordet i Betydning c, men ikke i Bet. d, er det vel sandsynligt, at Betydningsudviklingen er gaaet fra »Dæggelam, Kæledyr«, over »Kæreste« til »Partnerske ved Ungdommens Sammenkomster«. Overgangen fra Betydning c) til d) har til Forudsætning, at der ved det første Sammensætningsled ikke mere tænkes paa Gaden som Dæggelammenes Tumbleplads, men som Stedet, hvor Ungdommen særlig yndede at samles. Selv om det er mest naturligt at antage, at der er Forbindelse mellem *Gadelam* i Betydningen *Dæggelam* og i Betydningen *Legekæreste*, maa det dog erindres, at Simpleksordet *Lam* er meget almindeligt i Betydningen *Kæreste*, *Veninde*, saaledes at det er muligt, at man til Betegnelse for »Legekæreste« har dannet Ordet *Gadelam* af Ordet *Gade* som Betegnelse for Ungdommens mest benyttede Samlingsplads og Ordet *Lam* i Betydningen *Kæreste*.

Ordet *Gadinde*, der betyder *Gadebassens Partnerske*, men ikke forekommer nær saa hyppigt som *Gadebasse*, er rimeligvis dannet af dette Ord ved Tilføjelse af det endnu i vore Dage produktive Suffiks —inde, foran hvilket —basse er faldet bort, da Benævnelsen *Gadebasseinde* ikke er mundret; jfr. hermed at en Oberstløjtnants Kone ofte benævnes *Oberstinde* (O D S)⁵⁾.

Ser vi paa Nutidstraditionens Brug af Ordene *Gadebasse*, *Gadelam* og *Gadinde*, viser det sig, at *Gadebasse* er almindelig udbredt i Østjylland (samt nævnt — maaske med *Urette* — af David Monrath fra Tanderup paa Fyn 1686), og flg. Steder benævnes hans *Partnerske Gadinde*: Tanderup, Vindum, Tornning, Voldum, Voer, Virring, Esserbæk, Favsing, Gesing, Ørum, Fuglslev, Ebdrup, Mørke, Voel, Linaa, Tvilum, Dallerup, Tulstrup. Randersegnens Overlevering er her fremtrædende.

I Hvornum Vest for Hobro, Ø. Tørslev, Virring, Torsager og Yderup benævntes baade Karle og Piger: *Gadelam*, medens i Gerlev i Ommersyssel *Gadebasse* brugtes som Betegnelse for de unge af begge Køn. I Torup (Hillum H.), hvor Uddeling fandt Sted ²³/₆, hed Pigerne *St. Hans Lam*, og i Hundslund, hvor der var Uddeling i Pinsen: *Pinselam*. Vi staar her overfor sekundære Udviklinger; thi Reglen har været, at de »menige« Piger hed *Gadelam*, deres *Anførerske Gadinde*.

At det maa have forholdt sig saaledes, fremgaar af Jens Nielsen *Mundelstrups* Oplysning fra 1684, hvor det anføres, at *Gadebassens Pige* hed *Gadinde*, medens de andre *Karles Piger* hed *Gadelam*. Hermed stemmer

¹⁾ En Parallel hertil findes nok i den færøske Benævnelse *heimalamb*, *Lam*, som opføres hjemme, modsat *hagalamb*, der lever i Udmarken (Færøsk-dansk Ordbog ved M. A. Jacobsen og Chr. Matras). ²⁾ Jfr. hermed P. Syvs Opt.: *Gadelam*, et *Lam*, der er opdægget hjemme, et *Kæledyr* (S. 41). ³⁾ Hos Lis Jacobsen: *Kvinde* og *Mand* (1912), 204, oplyses det, at i Chr. Pedersens *Vocabular* gengiver *Gadelam* det middelalderlatinske *Elskovsnavn philorcium*. Jfr. at i *Fuglslev S.* (Djurslands Sdr. H.) hed det undertiden, i det 19. Arh.s Tradition: »Et *Gadelam* er en halv *Kæreste*«. ⁴⁾ I *Moths* haandskrevne Ordbog *Gadelam 2*: »en gemen Hore, som byder sig fal paa Gaden om Aftenen«. ⁵⁾ Forklaringer paa Oprindelsen til Ordene *Gadebasse*, *Gadelam*, *Gadinde*, der afviger fra de ovenfor meddelte, er givet af H. C. Lyngbye i Nord. Tdskr. f. Oldk. II (1835), 355, af Molbech i hans *Dialekteleksikon* og af Troels Lund i *Dagligt Liv i Norden VII* (1909), 109.

Pastor H. C. Lyngbyes Oplysninger fra o. 1820 fra Gesing¹⁾ i Sønderhald H., idet han anfører, at Gadinde er den Bondepige, der af de andre vælges til at være Gadebassen behjælpelig ved Gadelamsgildet. Hun er, medens hun har dette Hverv, udmærket i Pynt fremfor de andre Piger, og anses som den fornemste i deres Lav. Gadelam kaldes i Flæng alle de øvrige Karle og Piger, som tager Del i Gildet; hver Karl og Pige har sit Gadelam, som tildeles enhver især af Gadebassen, ligesaa for et Aar, og enhver maa være fornøjet med Gadebassens Bestemmelse²⁾.

E.

SKIKKENS FORMAAL

AF »De gamle danske Dyrerim« ses det, at Ordet Gadelam har været kendt her i Landet o. 1450, men hvor længe før, kan ikke afgøres. I Dyrerimene betyder Gadelam — som vi ved — Kæreste, og i de fleste ældre Optegnelser findes samme Betydning. Gadebasse er ikke kendt i den spredtvis forekommende danske Overlevering, der er ældre end 1590'erne. Dette behøver dog ikke at betyde, at Skikkens konstruktive Udformning med et Lederpar ikke har været kendt i den senere Middelalder. Der er blot ingen Meddelelser herom bevaret fra saa gammel Tid; thi at Skikken med en Leder af de ugiftes Lav har sin Oprindelse under gamle Kulturforhold véd vi ikke alene af, at en saadan ogsaa har været kendt i den klassiske Oldtid³⁾, men ogsaa i det Forhold, at samfundsbestemte Skikke i de fleste Tilfælde er udviklede under primitive Tilstande. Gadelamsskikken har til Formaal at indføre ordnede Forhold i de ugiftes Lav, og man indførte saa den praktiske selskabelige Ordning — for at undgaa Klammeri om Pigerne — at lade en Yngling (eller et ungt Par) uddele de unge til hinanden, Par efter Par, ligesom det ledende Par skulde være Lavets Førere et Aar (el. lgn.) frem i Tiden. At man nordpaa ved Udvælgelsen maaske har villet efterligne det i Norden og i Nordeuropa fra Oldtidens Dage anerkendte monogame Ægteskab⁴⁾ og det fra de giftes Lav kendte Bystyre (med Oldermænd etc.), bør man maaske ikke lade ude af Betragtning, men videre tør man vist ikke gaa og f. Eks. drage Paralleller mellem dualistisk Brug i Skikke og Lege hos indianske og eskimoiske Folkestammer og de danske Gadelamsskikke (og dermed ogsaa til tysk Mailehen o. s. fr.), saaledes som Nils Lid har forsøgt det i en vidtspændende Afhandling i »Syn og Segn« 1936 (»Um Dualisme og Festtider i primitiv Samfundsskipnad«).

Det var en Regulering af de unges Adfærd ved Gilderne — saa der ikke indtraf Slagsmaal — og ikke Medlidenheden med de enkelte Piger, som ellers kunde komme til at sidde skuffede i Krogene, da nøjagtig lige mange Karle og Piger naturligvis sjældent fandtes i en Landsby — der var Hensig-

¹⁾ H. C. Lyngbye var Præst i Gesing 1819—27. ²⁾ Nord. Tidskr. f. Oldk. 1833, 356. Jfr. Lis Jacobsen: Kvinde og Mand, 205. ³⁾ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V, S. 1537—38, under Mailehen (med mange Henvisninger). Om Oldtiden se Becker: Frauenrechtliches, 12. ⁴⁾ Forklaringen ud fra Elterligning af Ægteskabet dækkes dog ikke af den tyske Mailehen-Skik, hvor Bortauktioneringen af Kvinderne var et væsentligt Træk.

ten med den parvise Ordning, hvor den valgte Ledelse og ikke den enkeltes personlige Følelse bestemte, hvem der skulde have hinanden. Herved kunde ganske vist et Par, der ikke sympatiserede sammen, komme til at trækkes med hinanden et Aarstid, et Forhold, der yderligere understreger det ejendommelige ved den østjydske og falsterske Ungdomsorganisation: Forkastelsen af det naturlige Valg af Partnerske (eller Partner).

At man tog Hensyn til de unges personlige Følelser over for hinanden, som Optegnelserne undertiden viser, er en ganske anden Sag. Det bemærkelsesværdige ved Skikken er, at Forbindelsen mellem de samgivne Par kun højst maa vare et Aar. Næste Aar skulde der skiftes Lam, og man fik ikke den samme Gildesfælle igen. I Hvorslev (Hovlbjærg H.) maatte der endda passes meget nøje paa, at en Karl og en Pige ikke fik hinanden flere Gange i Træk. Det var derfor et meget vanskeligt Arbejde at uddele »Lam«; thi det skulde gøres meget viseligt, og saa var der endda nogle, der stadig var fornærmede, lige meget hvem de end fik¹⁾. At Forbindelsen i adskillige Tilfælde førte til varigt Samvær, behøver næppe at nævnes. Men ellers er det saadant, at i de gode østjydske Optegnelser er der ingen Træk, der særlig begrundet Antagelsen af et intimt Forhold mellem de unge, der blev givet til hinanden. Eksempler fra Øster Tørslev, Nørhald H., Kastbjærg, Gerlev og Gassum (alle i Randerseggen)²⁾, hvor Drengene, efter at have nævnt Navnene paa Parret, der skal have hinanden, følger til: »De ska holder, de ska knolde, det ska alle forglemmes, hø-ø-øj, knold³⁾ hende godt« (Ø. Tørslev), er kun Bevis paa Skikken i Opløsning og Udartning. Jfr. J. A. IV, Nr. 16, 17, 75, 80.

Det fremhæves i Optegnelserne udtrykkeligt, at Pigen skal modtage sin Kavaller som Gæst i sit Hjem eller hvor hun tjener. Tiest besøgte Karlen sin Pige, og han blev modtaget særdeles gæstfrit i Pigens Hjem, hvor der blev arrangeret særlig god Spisning, og kunde i Gerlev Manden i Gaarden have Held til at drikke Gadebassen fuld, var det en udmærket Streg af den træske Bonde, medens det var en Skam for Pigen bagefter at vise sig i Legestuen med en fuld Gadebasse. Besøg af Karlen i Pigens Hjem⁴⁾ er der Oplysninger om fra følgende Sogne og Herreder: Vinkel, Hvorslev, Onsild H., Ø. Tørslev, Gerlev, Spentrup, Gassum, Hald, Volddum, Estruplund, Ørsted, Virring, Favsing, Lyngby (Djursland), Albøge, Nødager, Fuglslev, Ebdrup, Torsager, Brand, Lyngby (Hasle H.), Søften, Grundfør, Lisbjærg, Ning H., Koldt, Hads H., Tvillum, Linæa, Træden, Søvind, Hvirring. Det vil altsaa sige, at Besøgsskikkene om Dagen i Gadelammets Hjem har været helt almindelig. Der tales intet om, at Pigen skal modtage Karlen paa særlige Nattebesøg. Skikken tilstræber Orden og gode Sæder, ja, om man vil, Galanteri⁵⁾.

Trods det ærbare ved Gadelamsskikken kan man bag visse Smaatræk ligesom ane de voksne Menneskers lønlige Tanker og Haab. Adskillige Steder

¹⁾ DFS 1906/43. Opt. 1885 af Chr. Madsen fra Hvorslev til H. F. Feilberg.
²⁾ DFS 1906/43: 1890. Stk. 3, 5. Opt. af Askovelev L. P. Larsen. J. A. T. IV, Nr. 1. DFS 1906/1: 1846. Opt. c. 1885 af Karen Marie Rasmussen, Linde (født i Kastbjærg 1852). ³⁾ Knolde, i andre jydske Dialekter knulre (Feilberg har Oplysninger om Ordet fra Vestjylland, Vestslesvig, hertil kan føjes Koldingegnen): coitus. ⁴⁾ I Søften var den gængse Middagsret ved den Lejlighed Sødsuppe (Aar 1890, da Skikken holdt op i dette Sogn). ⁵⁾ Jfr. hermed K. Rob. W. Wikmann, der i Budkavlen 1936 Nr. 1 udtaler den Mening, at den rituelle Sammenparring har sin mest udprægede, typiske Form ved Gadelamsgilderne i Danmark og Mailehenbrugen i Tyskland. Jfr. i det hele hermed Wikmanns Bog: Die Einleitung der Ehe (Aabo 1937).

var det saaledes Skik, at Pigerne tildelte deres Partner i Gave et eller flere Æbler (Vinkel, Vindum, Hvorslev, Torsø, Onsild H., Gerlev, Nørhald H., Spentrup, Gassum, Hald, Voldum, Vore, Estruplund, Ørsted, Hvilsted, Mørke samt Tingsted paa Falster). Æblet blev førhen ofte brugt som Elskovsgave, og Karle anvendte det undertiden som Vækker af Elskov hos en Pige (se Feilbergs Ordbog, Art. Æble). — Maaske man ogsaa i Kovringgaven (omtalt fra Strandby, Vinkel, Vindum, Gerlev, Hald) kan se lidt mere end det bare Galanteri. En saadan god, lille Kage var udmærket at sætte Tænderne i i Tider, da man ikke smagte Hvedebrød til Hverdag. Kavringen blev belagt med godt Paalæg, og naar den blev skaaret over og delt, fik Karlen dens øverste Skive, Pigen den underste.

Det var ret rimeligt, at Pigen, saadan som Tilfældet var nogle Steder, skulde levere Madkurven og skaffe Mad til sin Karl ved Festen. I andre Byer var det imidlertid Karlen, som skaffede Maden ved Byridtet, medens Pigen satte den frem for ham, hvilket er et gammelt Træk med Parallel i det daglige Liv.

Et Træk, der ogsaa maa nævnes i denne Forbindelse, er Pigen s Pynning af Karlen, hvad der findes Oplysninger om i Optegnelserne fra Vilsted, Næsborg, Hvornum, Hvorslev, Kastbjerg, Glentstrup, Kovsted, Spentrup, Hvirring, Gesing og Torsager. Fra Spentrup omtales særlig den iøvrigt fra Ringridningsskikken almindelig kendte Udsmykning af Karlene, der helst skulde have høj Hat paa. Hovedbeklædningen betyder meget i adskillige Folkeskikke. Den høje Hat er et Myndighedstegn for Manden, ligesom Hovedtøjet ofte blev anset som et Symbol for ham. Derfor var Barselstuekvinder ivrige efter at faa fat i Hatten paa de Mænd, de mødte paa deres Bakkanttog gennem Gaderne¹⁾. Iagttagelsesværdigt er ogsaa det fra Torsager nævnte Træk, at man dér Valborgaften indsamlede St. Hans Løg. Af disse Løgs Vækst kunde man St. Hans Aften tage Varsel om Kærlighedslykken for det unge Par, Løgene var plantede for²⁾.

Det var Gadelamsskikkens Hensigt at underbygge gode Sæder. Og kan man tro Oplysningerne fra Lande som Norge, Sverrig og Tyskland om den i dansk Overlevering kun fra Ærø kendte Ungdomslavsskik: Nattefrieri, har Sæderne i disse Lande ikke lidt Skade under denne Form for Frieri³⁾, der har holdt sig til vore Dage i de nævnte som andre Lande, hvorfra man ogsaa kender Vaagenætter, Fæbodsnætter, Fenstren, Stævnemøder m. v., allesammen hørende til de ugiftes Lav.

Selvom det altsaa glædeligvis ser ud, som om de forskellige Ungdomsskikke ikke har virket nedbrydende paa Sæderne, maa man dog ikke glemme, at der ofte i Løndom har fundet erotiske Eventyr Sted mellem de unge, og at de gængse Stævnemøder mellem Karle og Piger tit har kunnet falde strenge Moralister for Brystet, selv om disse Møder var bundne i gamle, bestemte Former⁴⁾. Thi trods alt maa det ikke glemmes, at hvor unge Mennesker kommer sammen til Dans og Fest, gaar det ikke altid efter spidsborgerlige Forskrifter. Uhemmede Sind har ved Gadelamsgildet som i Julestue og ved Fastelavnsfest slaet Gækken løs og moret sig efter bedste Evne. — Niels Hemmingsen har vidst Besked herom; han nævner nemlig i sin Postil

¹⁾ Om Hatten som Symbol se nærmere hos Wikmann i Folkloristiska och etnografiska Studier II, 41 ff. ²⁾ Jfr. herom Danmarks Helligkilder (1926), 61—62. ³⁾ Jfr. Henvisningerne hos J. S. Møller: Fester og Højtider I, 189. ⁴⁾ Jfr. Niels Møller: Nattevagter (1923), 157 (fra Skotland).

fra 1561, at der ved St. Hans Gadelam »hujes og skrives og Folk drikker«¹⁾. Han skælder bravt ud paa den papistiske Skik. Jens Mundelstrup giver os en Antydning af Majfesten i 1684, naar han nævner, at unge Mændsker »vel drukne«, danser omkring Majtræet »til Trommernes buldrende Klang«, ligesom ogsaa Pastor Jens Harlev i 1716 klager over, at Tjenestefolkene i Harlev udgiver deres rigelige (!) Løn til Dobbel- og Gadelamsgilder samt, som foran nævnt, til andre »usømmelige og uskikkelige Conventer«. Nævnes kan ogsaa Lærer N. Jacobsens Brevmeddelelse, nedskrevet i 1864, om Gadelamsskikken i Gelsted-Taarup i Nordvestfyn. Han skildrer den som mere ond end god.

Statsmagten bekæmpede igennem lange Aaremaal »Sommer i By« og dermed ogsaa Gadelamsfesten. Det var navnlig i Aarhundredet efter Reformationen, der blev udstedt Forbud fra Roskilde Landemode mod Majgreveskikken, da det af Gejstligheden blev betragtet som en ikke ringe Uskik, at unge Mænd og Kvinder ved Nattetider færdedes alene i Skov og mellem Bakker, i Gader og Stræder, eller hvor Ungdommen nu kunde have Held til at fjæle sig. Erindres maa det, at i Middelalderen var Aarsfesterne Vaagenatsfester. — At være hinandens Gadebasse og Gadelam var vel ogsaa en mild Opfordring til de unge om at lade sig indfange af den nordiske Majnats Kogleri.

Hertil kommer, at den rigelige Indtagelse af Drikkevarer efterhaanden som Natten gled, kunde stige Folk til Hovedet. Peder Palladius har nok kendt noget til Sagen, da han rettede den Opfordring til de unge Karle: »Forvarer eder, at i ikke bander og sværger eller slaas ude ved hint Majtræ, at i ikke slemme eller demme, ingen Nætter maa i vaage over ved Majtræet, det er aflagt til Landsting, ikke heller St. Volborg Nat om i vil føre Sommer i By«. Forældrene formaner han saaledes: Lærer Børnene »ikke de ti Budord, Troen og Fadervor, da lærer de at sværge og bande, lyve og stjæle og slaa Folk ihjæl, da skulle i vel høre ude ved hint Majtræ Blod og Død og Vunder, Guds og Menneskenes Fortørnelse«²⁾.

Da der blev hørt om Blod og Drab ved Majtræet, er det rimeligt, at der blev grebet ind med Forbud. Saadanne foreligger udstedte fra Roskilde Landemode i 1560³⁾, 1564⁴⁾, 1565⁵⁾, 1570⁶⁾, 1578⁷⁾, 1586⁸⁾, 1599⁹⁾, 1605¹⁰⁾. I Bestemmelse af 1587 fra Fyns Biskop, Niels Jespersen, nævnes: »Voldermis Offer, som sker mange Steds i Kirkerne og er festum Bacchi, afskaffes«¹¹⁾. — Den pietistiske Kong Christian VI forbød endelig i Forordningen af 12. Marts 1735 om Sabbatens Overholdelse, der indførte Pligt til at gaa i Kirke, alle landlige Fester, særlig »Sommer i By-Riden«, som Bonden holde Søn- og Helligdage, »hvored Gud fortørnes, og Bonden ruineres«¹²⁾. Men Frederik V saa mildere herpaa, og i et Reskript af 12. Juli 1748 bestemte han, at Forbudet ikke skulde gælde, naar Festerne udførtes paa Hverdage og paa den Tid af Aaret, hvor det nødvendige Bondearbejde ikke derved forsømt¹³⁾.

Af de meddelte Antydninger faar man et lille Indtryk af Øvrighedens Kamp mod Majfesten. —

¹⁾ Reravs Oversættelse, der vel ogsaa er præget af de virkelige Forhold. ²⁾ Visitatsbogen, Lis Jacobsens Udg., 87, 89. ³⁾ Kirkehist. Saml. IV, 469. ⁴⁾ Smsts. IV, 471, 482. ⁵⁾ Smsts. IV, 485. ⁶⁾ Smsts. VI, 360. ⁷⁾ Smsts. VI, 372. ⁸⁾ Smsts VI, 380. ⁹⁾ Smsts. VII, 47. ¹⁰⁾ Smsts. VII, 55. ¹¹⁾ J. C. Bloch: Fyenske Geistlighed I (1787), 48. ¹²⁾ Om Forbud se endvidere Suhm Saml. II₂, 145 (Odense). Landemode 1568 og 1591 (Kall. 492, 4°). Troels-Lund: Dagligt Liv VII (1909), 199—200, 206—09, 211. J. S. Møller: Fester og Højtider II, 213 f. Nordisk Kultur XXII, 132—33. Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage (1888), 384. ¹³⁾ Fogtmann: Rescripter V. Del I (1787), 135. H. C. Lyngby, anf. St., 358

Gadelamsskikken belyst ved udenlandske Paralleller.

I Østjylland har Gadebasse—Gadelams-Skikken i Nutidstraditionen opnaaet en usædvanlig Blomstring, der dog meget vel i Enkeltheder kan være et ret sent udviklet Produkt og ikke i sin brugetige Form behøver at være nogen særlig velbevaret Oldtidsskik. — Man tør næppe gaa ud fra, at der er nogen direkte udviklingshistorisk Sammenhæng mellem de danske, specielt østjydske Ungdomslav og de »Ynglingalag«, der bestaar hos primitive Folk som et Led i disses »Aldersklasser«¹⁾. En Deling i Børn, ugifte, voksne Karle (og Piger) og gifte Mænd og disses mere eller mindre gennemførte Organisation i Lav er i og for sig saa nærliggende — ogsaa i vore Dage finder den jo Sted — at den kan opstaa naar som helst og hvor som helst. At Kvinderne, i dette Tilfælde de ugifte, voksne Kvinder ogsaa slaar sig sammen i Pigelav (eller Foreninger) er ogsaa noget, der intet har med »Primitivitet« at gøre. Da de unge førhen, som nu, selvfølgelig maatte more sig, og da deres Gilder i ældre Tid dels maatte være Sammenskudsgilder, dels naturligt maatte knytte sig til Arbejds- og Vækstlivets forskellige Faser, dels til Aarets Fester, maatte de have nogle til at forestaa og til at arrangere disse Gilder. Derved opstod naturligt et Slags Ungdomslav, der ganske ligetil laante visse Skikke fra de ældres Lav, Bylavene, Haandværkerlavene (som atter har laant fra Middelalderens Købstadsgilder), f. Eks. Indgangsbetalingen, Bøder o. lign., ligesom de lærde Skolers Skikke her og der smittede og prægede stedlige Almueskikke.

Medens Majgreveskikken — der ligesom Gadelamsskikken er indvandret til Danmark Syd fra — sikkert oprindeligt har været knyttet til Købstæderne, synes Gadelamsfesten udelukkende at være en Landsby-skik, der med lidt forskellig Udformning har været kendt i saa at sige hele Tyskland — maaske dog med Undtagelse af Nordøsttyskland — ligesom Skikken ogsaa kendes i Tyrol, Schweiz, Frankrig, Italien, England og Irland samt fra klassisk Overlevering²⁾.

Skikken er mest kendt i Tyskland under Navnet *Mailehen* og er bedst overleveret fra Rhinlandet og ned til Schlesien. Skikkens Lighed med de østjydske Gadelamsskikke strækker sig til mange Enkeltheder. Pigerne bortføstedes eller bortauktioneredes til Karlene (hvoraf Ordet *Lehen* = Forlening). Forbindelsen varede undertiden et Aar, og Uddelingen fandt oftest Sted 1. Maj.

Det vil være nødvendigt at fremføre nogle udenlandske Sidestykker til den danske Gadelamsfest som Bevis paa den danske Gadelamsskiks Afhængighed af Skikke i Mitteleuropa.

I *Rheinsheim* (Amt *Bruchsal*) var i 1683 forskellige Former for Folkeskikke levende. Ungdommens Uskik med »*Lehnchen rufen*« foregik saaledes: De unge af begge Køn samles med Borgerne og saa mange, som kan være hjemmefra, ved Indgangen til Skoven, hvor de to [Mænd], der er udpeget dertil, klatrer op i to Træer og svarer hinanden vekselvis, idet de andre bliver staaende under hine, og det foregaar paa dette Sted Dagen før St.

—59. Om Sabbatsordningen se Schous Forordninger af 12/8 1735, S. 163—72. J. Saml. IV, 423—24. Gejstlighedens Udtalelser mod Julestuerne svarer ret nøje til Kampen mod Majfesten, se H. Grüner-Nielsen: Julestuer og Julelege i Danmark (Sprog og Kultur 1933, 4—6). I Nutiden har en missionsk Præst i Nødager i Djursland faaet afskaffet Gadelamsfesten.

1) Jfr. Sigurd Erixon: Ynglingalaget (Fataburen 1921, Hefte 1—4, S. 95 ff). Heinrich Schurtz: Altersklassen und Männerbünde (Berlin 1902). 2) Handwörterbuch V, S. 1537—38.

Georgs Dag [23. April], naar den ene af dem med meget tydelig Stemme begynder saaledes:

»Höret ihr burger vberall,
 Wass gebeut Euch des Königs hochwürdiger marschall!
 Wass er gebeut, vndt dass soll sein.
 Ex[empli] causa: Hansz Claussen soll Margrethen lols [? loos]
 buhler sein.
 Drei schritt ins Korn, und drey wieder zurüch,
 Vber ein jahr gehet es ein braut heraus«.

Efter at de to saaledes har fuldført alt, der er lige saa intetsigende, udpeger de deres egen Kæreste, og det ofte ikke uden Krænkelser af det gode Rygte og Foranledning til alvorlig Splid, ja Skændselsgerninger, da det er Bejlerens Pligt at drage Omsorg for hende ved Gilder, Dans etc., idet hun byder sin Bejler Blomster¹⁾.

I mange Landsbyer i K ø l n e g n e n finder ved 1. Maj eller i Begyndelsen af Maj en Pigeauktion Sted. De unge Karle har til den Lejlighed valgt en Anfører, der i mange Landsbyer bærer Titlen »Dommer«. De anbringer sig i et Værtshus, for der at »købe« Pigerne, som endnu ikke er kommet til Stede. Der bliver budt i Thaler, og naar den højstbydende Svend faar en Pige tilstaaet, betaler han Pengene i en fælles Kasse i saa mange Pfennige som Prisen var Thaler. Den Pige, som paa denne Vis bliver tildelt en Karl, bliver nu under Forsamlingens Jubel tilkendt Karlen, der i hele det følgende Aar har Pligt og ogsaa Ret til at have hende som Partnerske ved alle Landsbyfestligheder. Der bliver ham ved Skikkens Fuldbydelse paabudt at underholde Pigen, saalænge Forbindelsen varer. — Paa enkelte Steder i Siebengebirge slutter Mailiensammenkomsten med, at Karlene efter Pigeauktionen om Natten samles paa en træbegroet Høj, og der under Afsyngelse af bestemte Sange afbrænder den gamle »Mailien« i Form af en Straadukke. Karlene tror paa denne Maade at annullere Retten til den gamle — det forgangne Aars — Majpige. Naar Afbrændingen har fundet Sted, begiver de sig til Skovs, hvor de udsøger en Majtrægren til deres nye, netop tildelte, Majpige. Naar de saa kommer tilbage til Landsbyen, planter de under Jubel og Glæde Majgrenen foran deres nye Majpigens Bopæl²⁾. — Ikke mindst i Landskabet Eifel i det sydvestlige Preussen findes en righoldig Overlevering, der svarer til vor østjydske. De unge Karle udgør her et Lav, der selv vælger sin Ledelse. Paa en bestemt Aften i Foraarsstiden, i S. t. G o a r fordum Paaskemandag, gik Karlelavet en Omgang gennem Landsbyen med Trommer eller Musik, hvorefter de under Linden paa Kirkepladsen holdt Auktion over uberygtede unge Piger. Lavets Leder forestod Auktionen og havde første Bud. Saa købte enhver Karl sig en Pige, som saa blev hans »Maifru« eller »Mailiehen«. Prisen — der beløb sig til 3—5 Mark — tilflød en bestemt Kasse. De indkomne Penge gik til Afholdelse af en fælles Fest. Endnu den selvsamme Aften som Auktionen fandt Sted, skulde hver Karl anbringe en Majgren i Gavlen af Huset, hvor hans Mailehen boede. Til Løn herfor fik han sin Hat

¹⁾ Oversat fra Latin (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde XVII, 1907, 97). — Om Mailiehen se Handwörterbuch d. deutschen Aberglauben (under Mailiehen). Zeitschr. des Vereins für rheinische und westfälische Volkskunde 1907, 62, 208. 1909, 127. 1912, 100. Feilbergs Seddelsamling i DFS under L o d k a s t n i n g. ²⁾ Am Ur-Quell IV (1893), 227 ff.

pyntet med Baand og Blomster. Forbindelsen varede kun et bestemt Tidsrum, i Siebengebirge fra 1. Maj til Pinse, til »Kirchweih« (Eifel), til »de tykke Bønner blomstrer«, o. s. v. Men indenfor det betræffende Tidsrum var Forbindelsen af en vis Betydning. Pigen maatte i denne Tid ikke danse med andre; mange Steder ikke engang holde Snak, uden med ham, der havde købt hende som Mailehen. Der blev vaaget strengt herover, visse Steder endda af et særligt Politi. — Ved Dansen 2. Pinsedag, eller hvornaar den fandt Sted de forskellige Steder, aabnedes og sluttedes Dansen af Karlelavets Anfører, der dansede med sin »Majpige«¹⁾.

I Schweiz udnævnte Knabenschaften Kiltvorsteher, Spielmeister, Capitani, Platzmeister til at forestaa Festligheder og fordele Ungdommen parvis²⁾.

Den til Gadelam og Mailehen tilsvarende Skik i England er knyttet til Valentinsdag den 14. Februar, hvor Tildelingen skete ved Lodtrækning, ligesom ofte i Centraleuropa³⁾. Skikken kan i England følges tilbage til Middelalderen. St. Valentin træffes nævnt bl. a. hos Chaucer og Shakespeare, ligesom Dagen med dens »Giftermaalsskik« ofte findes omtalt i forskelligartet engelsk Litteratur⁴⁾.

Ogsaa fra Frankrig og Italien kendes en lignende Skik, men den parvise Fordeling fandt der Sted ved Foraarsildens Tænding⁵⁾.

Lignende Brug, som den vi nu har hørt om fra forskellige Lande, har ogsaa været kendt i Holsten og Sydslesvig. — Naar om Foraaret den første Landsbyfest (Ringridning, Pinsefest, Rolandsridt o. s. v.) fandt Sted, skulde enhver uforlovet Karl have sig en Pige tildelt. Hun smykkede ham (og hans Hest), og i det følgende Aar skulde hun danse med ham (Arn fjolde, Fjolde, Trelstrup i Sydslesvig)⁶⁾.

Saaledes har det gaaet for sig overalt. Mange Gange hører det Karlene til at fordele Landsbyens Piger. Dr. Gustav Fr. Meyer, Kiel, mener (i Brev af ⁸/₁₂ 1936), at Skikken ogsaa har eksisteret sydlig for Elben, i Hannover og Westfalen, og at der næppe kan være noget i Vejen for, at der har været en Forbindelse mellem Skikkene i Jylland over Sønderjylland, Holsten, Hannover, Westfalen og Eifel, og saa er vi nede i Sydtykland, hvorfra vi har den rige Overlevering om Mailehen og andre Ungdomslav.

Et Særtræk ved den østjydske Gadebasseudvælgelse var, at den kaarede Gadebasse blev løftet.

At kaare en Førstemand i en Flok, en Høvding, ved at løfte ham i Vejret (og som i vore Dage at bære ham i Guldstol) er et ældgammelt Træk, der egentlig ikke behøver nogen Omtale, da Fremgangsmaaden er lige til og umiddelbart forklarlig, idet det ikke kan volde noget Tankebesvær for selv primitive Mennesker at finde paa at løfte den udvalgte Mand i Vejret, saa han et Øjeblik bliver synlig for den hele Flok, der har kaaret ham til et eller andet. Det er denne gamle, letfattelige Kaaringsmaade, de jydske Bønderkarle har anvendt, naar de udvalgte deres nye Fører for Lavet i det kommende Aar. Ejendommeligt er det dog at tænke paa, at Udvælgelse ved Løftning kendes

1) Hessische Blätter für Volkskunde I (1902), 221 ff. 2) Hoffmann-Krayer: Feste und Bräuche d. Schw. (1913), 57. Om de schweiziske Knabenschaften se Schweiz. Archiv VIII, 81, 161 ff. 3) Se Feilbergs Seddelsamling i DFS under Lodkastning. 4) W. Carew Hazlitt: Faiths and Folklore (Brand's Popular Antiquities) II, London 1905, 608 ff. Jfr. W. Heuschkel's Udgave af Wilh. Mannhardts Wald- und Feldkulte I (1904), 499 ff. 5) Jfr. Trad. pop. XIV, 110. XII, 312. P. Arch. VIII, 335. IX, 85. 6) Opt. ved Dr. Gustav Fr. Meyer.

i en jydsk Folkeskik endnu hen i Slutningen af det 19. Aarhundrede, naar man ved, at det var en Handling, som blev brugt hos Oldtidens nordeuropæiske Folkestammer, naar en Høvding skulde kaares. Allerede hos Tacitus hører vi herom (Hist. IV, 15): »Der var hos Canninefaterne en Mand Brinno af ubetænksom Dumdristighed, af fornem Herkomst, . . . han vælges til Anfører sat paa et Skjold efter Folkets Skik og svunget frem og tilbage paa Bærernes Skuldre«.

I Heltebogen om Hugdieterich hedder det: »Man hævdede ham til Konge«, og hos Paulus Diaconus 3, 35: »Agilulfus blev, efter at Longobarderne var forsamlede, løftet til Kongemagten i Milano af alle«. Hos Jornandes Kap. 60 hedder det: »Og snart blev Vitigis løftet til Kongemagten paa Barbarernes Sletter«.

Den gamle germanske Skik at løfte den nyvalgte Folkefører paa Skjold er næppe i Almindelighed gaaet over til at anvendes paa de germanske Stammers Kongedømme. Hos Østgoterne og Frankerne fandt Skjoldløftning Sted, men aabenbart kun da, naar ingen normal Arvefølge gav den ny Konge en utvivlsom Ret uden videre. Skjoldløftningen er blevet overført fra Germanerne paa romerske og byzantinske Forhold. — Det er omstridt, om Skjoldløftning statsretlig er at betragte som Hyldning, som Valgakt eller som en særlig Form for Valgforslag¹⁾.

Beslægtet med Løftningen af den nyvalgte Folkefører er den engelske Skik at løfte Mænd og Kvinder i Paasken²⁾. I Norge løfter man Brudgommen, og her i Danmark er det endnu kendt, at den, der faar et nyt Sæt Tøj, skal løftes; han maa saa gøre et Gilde til den, der løfter.

Man erfarer af de foranstaaende Oplysninger, at den danske Gadelamsfest er nær i Slægt med Bondeskikke i andre europæiske Lande, og at vi i det hele taget her staar over for fællesgermanske Ungdomslavsskikke. Man behøver derfor ikke at forklare den Udformning, Skikken har her i Danmark ved Sammenstilling med danske Skikke, hvori en eller anden parvis Fordeling finder Sted (f. Eks. i Lege, Fastelavns- og Juleskikke), den er blot et Led i mange Landes Festsikke i de ugiftes Lav.

Tidspunktet for Gadelamsfestens Afholdelse.

Det Spørgsmaal melder sig, om de unges Organisation fra først af er dannet med Valborg Aften eller Julefesten som Basis. I Følge Nutidsoverleveringen kan det ved Optælling paavises, at Valborg Aften, ⁸⁰/₄, i langt de fleste Tilfælde har Udnævnelsen af Gadebasse og Gadelam knyttet til sig. Foruden fra Tanderup ved Assens er der fra henved fyrretyve Sogne i Østjylland Oplysninger om Udvælgelsen ved Valborgblusset³⁾. Man tør heraf formode, at denne Aften, der før Aar 1700 svarer til den nuværende 11. Maj, fra gammel Tid har haft Gadelamsskikken knyttet til sig i de fleste Sogne, hvor den var kendt. Valborg Aften var praktisk at holde Fest paa under aaben Himmel. Da var Skoven i de fleste Tilfælde sprungen ud. Gadelamsgildet har gennem Tiderne været et Led i Majfesten, hvor man bar Skoven — de nysudsprungne Bøgegrene — til Bys. Skikken at hente et ungt Træ

1) J. Grimm: Deutsche Rechtsalterthümer I (3. Udg. Leipzig 1881), S. 234—37. Johs. Hoops: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde IV (Strasburg 1918—19), S. 127. I begge flere Citater om Løftning. 2) H. F. Feilbergs Sedler: »lifting« (Nr. 32629—31). Paul Sartori: Sitte und Brauch I—III, Registeret (Hoch heben). Jfr. det litterære Minde om Udvælgelse ved Løftning hos Cædmon (se Henry Larsen: Krist og Satan 1903, 151). 3) Disse Sogne hører alle til Valborgblusomraadet (se Kortet i Danske Studier 1929, 165).

i Skoven eller en lang Raft og pynte Træet eller Stangen med Kranse og Grønt er navnlig knyttet til Havegne i Danmark og synes særlig at have Tilknøytning til en søfarende Befolkning, der i Majtræet eller Majstangen har set en Efterligning af Skibsmast og Raa¹⁾. I vort østjydske Stof er der kun faa Optegnelser om Majbøgen. Foruden i Jens Mundelstrups Oplysning fra 1684 om Dansen om det pyntede Majtræ og David Monraths Meddelelse fra 1686, hvor det ligeledes nævnes, at Ungdommen danser om Majtræet, er der kun fem Steder i Østjylland i det specielle Gadelamsstof, hvor man hører Majbøgen omtalt: fra Kastbjerg i Randerseggen og fra Linaa, Tulstrup, Rye og Træden (de sidste fire Sogne i Silkeborgeggen).

I gamle Dage har Festtiden for Majningen antagelig ikke været knyttet til en bestemt Dato, men har været afhængig af Foraarets tidligere eller senere Komme, til den Dag, da Bøgen har været udsprunget. Denne Usikkerhed i Fastlæggelsen af Tidspunktet for Foraarsfesten forklarer ogsaa det Forhold, at andre — men kirkelige — Højtidsdage har kunnet trække Gadelamsgildet til sig visse Steder. — Det er jo let at forstaa, at Paasken, Kristi Himmelfartsdag og Pinsen har laant Træk fra den folkelige Majfest. At ogsaa Midsommerfesten ^{29/6} har laant fra Vaarfesten er heller ikke uforstaaeligt, da en Del Enkeltheder i Festudfoldelsen i April og Maj var lig Skikke og Særtræk ved Midsommerfesten. Hertil kommer saa, hvad Martin P:n Nilsson har gjort opmærksom paa for Sverrigs Vedkommende²⁾, at i dette Land er Majfesten vandret over til Midsommerfesten. Grunden hertil er den, at i Sverrig kommer 1. Maj for tidlig til at være en Vaarfest. Parallellismen mellem Maj- og Midsommerfestbrug er saa stor, at Laan fra den ene Fest til den anden er nærliggende — og ikke mindst, naar klimatiske Forhold gør det hensigtsmæssigt at flytte med Skikkene fra den ene Fest til den anden. En saadan Ustabilitet har naturligvis heller ej været ukendt i Danmark. Klimatiske Aarsager har dog næppe her til Lands været Aarsagen hertil. Det maa sikkert bero paa en tilfældig Udvælgelse, naar man i visse Landsbyer fejrede Gadelamsgildet i Paasken, Valborg Aften, Kristi Himmelfartsdag eller Pinsen. Naar vor Fest paa Fyn og i Himmerland afholdtes Midsommeraften, er dette i Overensstemmelse med, at disse Egne havde en mere udviklet Midsommerfest end det midterste af Østjylland. Paa Fyn og i Himmerland brændtes St. Hans Blus og de hellige Kilder besøgtes den 23. Juni, medens i Østjylland Valborg Aftenen afgav Tid til Blusbrænden og Helligkildebesøg³⁾. I visse Egne af Vestjylland brændtes Blus 2. Pinsedag; dér var Pinsen i det hele Tidspunktet for Foraarsfesten under aaben Himmel. At man ogsaa i visse østjydske Sogne holdt Gadebassevalg i Pinsen er at betragte som en vilkaarlig Festflytning under Paavirkning af Gadelamsballet, der talrige Steder holdtes i Pinsen, altsaa kort efter Tildelingen ved Valborgblusset.

Men saa er der jo en Del Steder, hvor Gadelamsgildet holdtes ved Vinterfester. Her er det Jule n, der er Hovedfesten, og den Højtid, der trækker andre Skikke til sig eller som yder Laan til Sammenkomster af hævdynden Art baade før og efter Midvinter. I de enkelte Landsbyer, hvor man udvalgte Gadebasser i Julestuerne, har man betragtet denne Skik som et Led i de mange Julestuelystigheder og samtidig forbundet Skikken med Nytaarsgaveuddelingen.

¹⁾ J. S. Møller i Danske Studier 1930, 112, 117. Nordisk Kultur XXII, 129 ff.
²⁾ Festskrift til Hilding Celander (Göteborg 1926), 39 ff. ³⁾ Danmarks Helligkilder (1926), 58 ff. Om Heksenes Rejse Valborgaften, naar Gaajilden var tændt, se Jens Kamp: Danske Folkeminder (1877), S. 418.

De faa nævnte Eksempler paa Nytaarsgaveuddeling i Julestuerne (S. 30—33), tyder ikke paa nogen stærk Tilknnytning af Gadelamsfesten til Julen¹⁾, med mindre man tør gaa ud fra, at Skikken har sin ældste Udformning fra og Tilknnytning til Midvinterfesten med dens Legeskikke og Magi. Foraarsfesten skal i saa Tilfælde have laant Træk fra Juleskikkene. — De faa Steder, hvor der holdtes Gadelamsgilder før Julen, har man ogsaa laant Træk fra denne Vinterens største Fest. Man har savnet noget til at forkorte Tiden med i Efteraarslegestuerne. — At Fastelavnen i faa Tilfælde har trukket Gadelamsfesten til sig er let forklarligt. Fastelavnen er den første af Festerne efter Jul, hvor man direkte bereder sig til Vaarens Komme. Kampen mellem »Sommer« og »Vinter« er de mest kendte Eksempler herpaa. Til Fastelavnen er henlagt en Del Skikke, der i deres Indhold hører Majfesten til, saaledes Ringridningen, der i den Skikkelse, vi nu kender den, er Laan fra middelalderlige Dystløb, men som til Forgænger i de danske Landsbyer o. a. St. har Byridtet ved Majfesten, og hvad der er knyttet hertil af Féstlighed. — Naar Karlene i Torsager ved Ringridningen slog Hovedet af en Kok, staar vi her over for en Dyreoefring, hvis Oprindelse maa søges i Oldtidens Mørke²⁾.

Spredningen, som Julen og dens Skikke har kunnet undgaa, har bidraget sit til, at Foraarsfesterne trods alt ikke har holdt sig saa sikker i Traditionen som Julefestens Skikke. At en Del Træk fra de gamle fra hedensk Tid stammende Foraarsfester er blevet knyttet til den kristne Kirkes Foraarshøjtider, Fastelavn, Paaske og Pinse er i god Overensstemmelse med den almindelige Praksis, at der til Kirkens Højtider blev henlagt hvad der var muligt af de verdslige Højtider og disses Skikke. Det er imidlertid ikke lykkedes at faa nogen kirkelig Højtid, der direkte kunde fejres ved Majdag og derved fortrænge den oprindelig hedenske Majfest, der var knyttet til Valborg, en kristen engelsk Kongedatter, død 780, som tilfældigt havde samme Navn som en hedensk Heks, kendt som Sibyllen Valuburg paa en ægyptisk Indskrift i Oldtiden. Valuburg er formodentlig blot det »kristne« Navn for Nerthus, der ogsaa dyrkedes ved Foraarsstide. I Tyskland troede man, at Heksene red til Bloksbjerg i Valborgs Følge Walpurgisnacht.

Kvindeorganisation.

Som det ses af Rasmus Hansens Optegnelse fra Gudme ved Svendborg og Jacob Chr. Lindbergs Skildring fra Tingsted paa Falster har man disse Steder haft Kvindeorganisation. De unge Piger har staaet for Festen, i Gudme ved Midsommer, paa Falster i Vintertiden. — I Tingsted valgtes en Dronning, der tildelte Gæssene hver en Gase, altsaa ganske det modsatte af, hvad man kender fra Østjylland med Mandsorganisation³⁾. Hvor udbredt Kvindeorganisation har været paa Falster, kan næppe blive afgjort, men Karen Toxværd's Optegnelse fra Væggerløse og Lars Rasmussens Meddelelse fra Systofte synes dog at tyde paa, at der ogsaa paa Falster har været Mandsorganisation. Der kan ikke være Tvivl om, at Mandsorganisationen er den oprindeligste Form. Den falsterske Skik er antagelig blot en tilfældig Variant af Ungdomslavsskikkene med en Ledelse,

¹⁾ Om Nytaarsgaveskikken i Almindelighed, især dens magiske Betydning (intet om Sammenparring), se Hilding Celander: Nordisk Jul I (1928), 316 ff.

²⁾ Se Frederik Knudsen: Haneoffer i Danmark ved Fastelavn (D. St. 1924, 1 ff).

³⁾ Undtages herfra maa Vinkel ved Viborg, hvor Gadebassen blev valgt af Pigerne.

der ordner Udvælgelsen af, hvem der skal danse sammen etc. i det kommende Aars Legestuer¹⁾. Naar det tør fremføres, at Mandsorganisation er den oprindeligste Form, er det ud fra den almene Erfaring, at i al Overleveling fremtræder de unge Karle, ved Siden af Mændene, hyppigst i direkte organiserede Grupper, idet de ifølge Mandens mere udviklede Samfundsinstinkt lærer af de ældre, de herskende Aldersklasser. Da Kvindeorganisationen er en Efterligning af Mændenes Organisationer, tør man holde paa, at den sydøstdanske Kvindeorganisation — fra Svendborgegnen og Falster — i de unges Lav er en sekundær Udvikling, der isoleret har holdt sig maaske endog gennem et længere Tidsrum.

Naar Kvinderne ellers optræder i Organisationen, er det fordi ydre Forhold tilbyder en saadan, fremstaet som Refleks af Mændenes Samfundsgruppering. Kvinderne deler sig oftest i Arbejdsgrupper (Væverstuer, Kartepiger, Klinegilder o. s. fr.), ligesom Konerne ogsaa kunde have særskilte Bydelav, der til Forudsætning undertiden havde religiøse Skikke, som f. Eks. i den fra Island og Danmark kendte Skik at »gøre Vejr«²⁾, eller Tabuforskrifter (jfr. de danske Kvinders Barselstuer, hvor Mænd ikke maatte tilstedes Adgang).

Det vilde da ogsaa være nærliggende for de unge Piger til Gengæld for Karlens Gæstfrihed at holde Legestuer, hvor de kunde indbyde Karlene og yde dem Tak for Traktementet ved Gadelamsgilde eller anden Legestue. For vort Tilfælde ses det da ogsaa, at Pigerne indbød og stod for Pigelegestuer — foruden altsaa paa Falster — i Vinkel Nytaarsdag, Vindum mellem Jul og Nytaar, Hvorslev, hvor de uddelte Nytaarsgaver (Kvindeorganisation), Torsø, hvor de opvartede ved Bal mellem Jul og Nytaar, medens der i Optegnelsen fra Nørhald H. og Gerlev nævnes, at Pigerne ved deres Legestue i Januar betalte alt, hvad der fortæredes. I Gassum holdtes Pigelegestue i Januar, i Hald 14 Dage efter Jul, Voldum, Dalbynder og Søby hen paa Vinteren, Vore i Julen, Virring og Mørke uden Tidsangivelse, Favsing lige efter Nytaar, Væth Fastelavnsmandag, Fuglslev i Paasken. — Det ses heraf, at det var i Julen eller i Begyndelsen af det nye Aar, Pigerne gjorde deres Gilde. — Pigeildet var i Gadebassegnene et fast Led i Aarets Festrække blandt Landsbyernes Ungdom.

Ogsaa andre Steder fra er der Oplysninger om Pigeilder, der ret naturligt i Indhold maa svare nøje til Pigernes Legestuer i Østjylland. Fra Sjælland meldes dog om en Rundgang til Byens Gaardmænd (samt Præst, Degn, Møller og Smed), hos hvem der af Pigerne samledes ind til et efterfølgende Gilde³⁾. Ved saadan »it Pi(g)egilles« var Pigerne Værter, medens det omvendte var Tilfældet ved Karlens Gilde⁴⁾. — Paa Møen havde Ungdommen 2. Juledag »Pigelav«, her betalte Pigerne, medens Karlene sørgede for Dansen ved Fastelavn. — I Hillerslev S. (Sallinge H.) i Sydbyn havde Ungdommen et Gildelav, der aarlig holdt seks Julelege, et Fastelavnsgilde og et Pigeilde, der var det sidste i Rækken, det blev afholdt først paa Foraaret. Ved dette,

1) Benævnelseerne Gaas—Gase er vel afledt af Fangelegen »Gaas—Gasse«, der har hentet Ide til sin Udførelse fra Fjerkrælivet, hvor man tit ser Gasen med udbredte Vinger løbe efter Gaasen, et ganske morsomt og flot Syn. ²⁾ Se Sprog og Kultur 1936. Man tør maaske i denne Forbindelse gøre opmærksom paa, at meget ved de nordiske Midvinterfester stod under Kvindeledelse (jfr. Vølsetot, gammelnordisk Fallosdyrkelse og Diseblot). Se nærmere Olrik og Ellekilde: Nordens Gudeverden, 166 ff. ³⁾ Jfr. Pigelegen fra Rønnebæk Sogn (se Franziska Carlsen: Rønnebæk Sogn 1861, 65 ff). H. Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur 1933, 27 ff. ⁴⁾ Folmer Dyrhund har i Dania III, 356 ff. givet mange Oplysninger om Landsbypigernes Tidsfordriv, se især S. 370.

Gilde betalte Pigerne Musikken, ligesom det ogsaa var dem, der bød op til Dansen ¹⁾. Ogsaa i L u m b y paa Fyn var det — som i Tingsted paa Falster — Pigerne, der holdt Gilde og bød op ved Dansen. Lumby's Pigeilde holdtes kort efter Fastelavn. Man blev opvartet med Kaffe, hvilket i 1845, da Meddelelsen var med til et saadant Gilde, var en Sjældenhed. Til Gengæld havde Pigerne Ordet, skulde byde Karlene op til Dans o.s.v. Til almindelig Dans, Sessionsgilde o. lign. fik man kun Ø1²⁾, hvorfor man tør tro, at Pigeildet hørte til de mere ansete af Aarets Ungdomssammenkomster.

En god Beværtning fik ogsaa de unge Folk i G u l l e s t r u p ved Herning, naar de en Gang om Vinteren var samlede. Pigerne gav Brændevin, Karlene betalte Kaffe og Brød. Saa dansede de. Hen paa Natten fik de Meldemad, og Værten fik Betaling i Indkøbspris. Det kaldtes P i g e b r æ n d e v i n ³⁾.

De ugifte Piger har altsaa haft deres Sæmmenskudgilder at staa for. Det var ret naturligt, at Pigerne vilde hævde sig og vise, at de ogsaa kunde optræde som Indbydere overfor de unge Karle. Af de spredte Optegnelser erfares det, at Pigeilder har været kendt i de forskellige Egne af Danmark, ligesom de naturligvis ogsaa har udfoldet sig i fremmede Lande, hvad bl. a. følgende faa Henvisninger i H. F. F e i l b e r g s Seddelsamling (under Stikordet P i g e l a g) viser os. A. Br. 354 Pigelegestue, »Mädschentänze«. HBV X, 154 Karle- og Pigelav. — Schw. Vlk. XX, 265 Karle og Pigelav.

Kæresteuddeling og Giftelege.

Kæresteuddelingen i Julestuerne — og ved Valborg Blusset — har tydelig indvirket paa de Skikke, der var knyttet til Skagegilder og Kartegilder ⁴⁾.

Uddeling af S k a g e l a m (jfr. Gadelam) har nok fundet Sted ved »Adamslegen«, der i Optegnelserne ellers kun omtales i Forbindelse med almindelige Legestuer, hvad Udtrykket »skage din Lok« fra A a r e s t r u p Sogn (Hornum H.) ved Rold Skov i Himmerland vidner om. J e n s K r i s t e n s e n ⁵⁾ i E r s t e d skildrer Adamslegen saaledes: Naar de unge Folk midt om Natten var blevet trætte af at danse, tog de fat paa nævnte Leg. Alle Pigerne stod midt paa Gulvet og en fik dem koblet sammen. Saa tog de hinanden i Armene. Den, der gjorde det, var vel Adam. Saa svang de rundt paa Gulvet, idet de sang:

»Adam han gjorde et Gilde saa skøn,
 havde alle sine Døtre forsamlet i Løn,
 og hver af dem giver han en Mand,
 som al deres Sorrig bortlagde kan.
 Stat op, skøn Junker, og skage din Lok,
 og tag saa en Pige ud af vores Flok!
 Tag hverken den yngste, ej heller den ældst',
 men den, dig af Hjærtet behager allerbedst«.

Til sidst sang de:

»Stat op enhver især og skage din Lok,
 og tag saa en Pige ud af vores Flok« ⁶⁾.

¹⁾ DFS 1906/45 A: 1072, opt. 1909 af F. V. Larsen. ²⁾ Skgr. VII, Nr. 825. ³⁾ J. A. IV, Nr. 67. ⁴⁾ Smlgn. hermed de tyske Spinnstuben. ⁵⁾ Jfr. Fra Himmerland og Kjær Herred 1935, 462 ff. ⁶⁾ J. A. IV, Nr. 48. Flere Former hos S. Tv. Thyregod: Sanglege, 30 f. J. A. III, Nr. 360 (Kæresteuddeling ved Skageilde, Ødsted). J. F. VI, S. 276 (Ankomsten til Kartegilder).

Af Legen »Den bedste Brudegave« erfares ogsaa, hvorledes Giftemotiver spiller en Hovedrolle i Kartestuerne Legeunderholdning¹).

Fra Ørsted Sogn (Rovsø H.) er overleveret en Gadelamsvis, der blev sunget, naar man uddelte Kærester ved Legestuerne. Visen angives at være over 100 Aar gammel. Gadebassen forestod Ballerne.

Der stander en Lind i min Faders Urtegaard,
jeg frygter, det skal blive en Persilje,
tilsammen groi Rod, tilsammen groi Top,
tilsammen groi Elskovens Vilje.
[Kr. Niensens] Hjærte det brænder saa saare,
slet ingen kan det udslukke,
foruden [Maren Jensen], ihvor hun mon gaa,
Gud give dem begge dertil Lykke.

Ny Melodi.

Til Lykke med den unge Mand,
som Gud dig haver beskikket,
jeg ved, han er ud af ærlig Stand,
og Gud og hver Ungkarl til Ære,
til Lykke ham med hans Veninde,
jeg ved, han faar en dydsiret (kurasig) Kvinde,
i Ære og Alder hun ham gefalder,
hun er en dejlig Pige.

Ny Melodi.

Om Søndagen kom der en Kræmmer til By,
saa skulde hun ha' sig lidt Stads opaa ny,
saa købte han hende af Skarlagen rød,
og det skulde om [Maren Jensens] Liv.

Visen blev sunget for Optegneren, cand. theol. E. Bohn af Forvalter Chr. Plesner, der havde hørt den i sin Barndom og senere i Kostalden og i Bindestuerne²).

Der forefindes ogsaa Prosaskildringer af Skage- og Kartegilder, hvor Kæresteuddeling omtales. Optegnelser af den Art stammer betegnende nok fra de østjydske Gadelams egne. I den første Meddelelse, fra Taarup ved Randers, der nu skal anføres, træffer vi Kvindeorganisation.

Ved Kartegilderne var det meget Brug »at gifte«; en gammel Kone, der var god til at synge, stod for det. Hun begyndte saa at synge for en af de tilstedeværende Kartepiger:

»Nu vil jeg give dig min første gode Gave,
— en Skov stander redelig og grøn —
saa vil jeg give dig Jens Peters Søn i Avning,
om du vil ham have,
for han haver elsket dig saa højt udi Løn«.

Erklærer vedkommende Pige sig nu tilfreds med Valget, gaar Konen over til den næste. Men er hun ikke tilfreds, begyndes der igen paa Verset, og

¹) E. T. Kristensen: Børnerim (1896), S. 294. Thyregod: Sanglege, 41 f. Se ogsaa Giftevers sunget ved Kartegilder i Svendborg Amt, J. A. T. IV, Nr. 95, 96.

²) J. A. T. IV, Nr. 3. Fra Sv. Grundtvigs Samling DFS 2, Bl. 549. 1906/45 [A].

der bliver da tildelt hende en anden. Saadan kan hun blive ved at vrage ni Gange, men den tiende skal hun tage imod, og der bliver da sørget for, at hun faar en, som hun bliver undselig ved (f. Eks. en hemmelig Kæreste) eller en, hun nødigt vil have. Paa den Maade bliver alle de unge Piger, der er til Stede, bortgiftede, og det vækker altid megen Morskab ved Gildet¹⁾.

En anden Maade at gifte paa ved Kartegilder var saadan. En ældre Kone begynder at fremsige:

»Et Skib kom sejlene fra Holland med Meloner og Citroner og tre unge vakre Personer. Den første, jeg sidst saa, havde en rød Lue paa og skurede Træsko, den anden, jeg sidst saa, havde en grønstribet Vest paa, og den tredje, jeg sidst saa, havde en Kjole med blanke Knapper paa. Hvilken af dem vil du staa for Lyvs med, og hvilken vil du gaa i Brudeseng med, og hvilken vil du smide i Rævegraven?« Saa havde Pigen jo Lov til at vælge, og bag efter fik hun at vide, hvem hun havde valgt, hvilket tit var uheldigt. Undertiden kunde dog vedkommende af den oppgivne Klædedragt gætte, hvem der mentes. Det gik ogsaa paa Omgang mellem Pigerne, hver fik sin Tur²⁾.

Til Skagegilder havde de og hinandens Piger. Naar de havde skaget et Par Dage, skulde de den sidste Aften til at danse. Ikke mange havde Sko, men saa dansede de jo i Træskoene. Der dansedes i Folkenes Uderstue (3: Køkkenet), som var temmelig stor, eller ogsaa i Kakkeltuen. Karlene dansede i deres hvide Vadmels-Undertrøjeærmer med hvid Vesteryg, hvide Knæbukser og hvide Hoser, og Pigerne havde rød Sirtses Lue med nogle Piber forom paa Hovedet, var i hjemmegjorte striberet Skorter og en Traaaad (3: Trøje) med en Snip æbag. Det var en pænt Pynt, naar en Karl havde et rødt Sirtsesklæde om Halsen. Musikanterne betaltes som Regel med 4 Skilling af hver Karl. Hvor Folkene havde en Pige paa en Gaard, skulde Karlen der med og blev bøjen af Mand og Kone. Var der flere Piger i Gaarden, blev de og bøjen. De skulde skage visse Limmer Hør om Dagen (5 eller 6), og saa skagte de om Kap. De blev ved om Natten til Kl. 1, 2, men ikke længere³⁾.

I Bestræbelserne paa at faa de unge Karle og Piger »giftede sammen«, har man Kærnen i Hovedparten af de unges Legeskikke, der — som Efterligning af det virkelige, monogame Bryllup — kan have deres Oprindelse i gamle Tider.

Hvor unge Mennesker af begge Køn kommer sammen til Gilde og Glæds-kab, har til alle Tider Tanker og spøgende Tale haft let ved at blive ledt hen i Retning af Kæsteri og Giftermaal. Af denne Grund har de første virkelige Sanglege og Julestuelege haft et Indhold, der stod i nær Korrespondens med de nævnte Emner. Den Legeoverlevering, vi nu besidder, indsamlet i ældre og nyere Tid, indeholder derfor Elementer, som tit kan sættes i Forbindelse med de erotiske Magter i Menneskelivet, og det er saaledes let forstaaeligt, at der i Leg og Dans findes Motiver, der kan afledes af primitive Menneskers Initiationsritter og Brudeløbsskikke.

Adskillige Lege og Sange, navnlig fra Julestuerne, er saaledes forstaaet meget hensigtsmæssigt komponerede for Opnaaelsen af det attraaede Maal: de unge Menneskers Forening Par efter Par. Derfor var ogsaa Hovedbegivenheden ved Gadelamsfesten⁴⁾ — næst efter Udnævnelsen

1) J. A. III, Nr. 358. Meddelt af Niels Ehrenreich, Taarup. 2) J. A. III, Nr. 359. Medd. af Niels Ehrenreich, Taarup. 3) J. A. III, Nr. 361. Medd. af Jens Peter Smed, Lading. Jfr. smsts. Nr. 356 samme Meddelers Beretning om Kartegilde med samme Skikke som Skagegilde. J. A. III, Nr. 368: Skildring af Gifteleg i Bindestuerne i Hedeegnene. 4) Her tænkes ikke paa Gadelamsgildet.

af Gadebassen — Uddelingen af Gadelammene, der dog ikke kan være et direkte Sidestykke til de Motiver, der i det følgende bliver omtalt.

Adskillige Steder fra (Mariager Lds., Ørum, Lyngby, Albøge, Hyllested, Fuglslev, Nødager) anføres, at Karlen skal fange sit Gadelam og kysse det. I Torsager angives Skikken som omvendt: Pigen skal fange Karlen og kysse ham. At Karlen om Aftenen efter Tildelingen skulde følge sit Gadelam hjem, forstaar sig. I den anførte Fangeskik kan man have en Efterligning af det virkelige Bryllups gamle Ceremoni, idet de ugiftes Fangelege er primitive Efterligningsrester af Brylluppet i dets oprindelige Form og i Overensstemmelse med dette Ords Etymologi: »Brudeløb«, Brudgommen skulde løbe Bruden ind, fange hende¹⁾. Det har til op imod vor Tid været en udbredt Skik, at Pigen eller Bruden skulde gemme sig og maatte opsøges, naar Brudgommen kom til Gaarde. Brudeløbet har intet med Brudrov at bestille, det er et Led i en Afgangs- og Igangs-Ritus, der gjaldt for Brud og Brudgom.

En nøjere Betragtning af den Overlevering, der er knyttet til de ugiftes Lav, viser, at de fremherskende Træk i Festlighederne var Lege med parvis Fordeling og Efterlignelseslyst, hvilket er let forstaeligt, da baade Udvælgelsen af unge Mennesker Par for Par og Efterlignelsen meget let kommer til at indtage en Hovedplads i alle Former for Leg.

Afblegede, primitive Bryllupsriter kan man have Held til at træffe paa i de Optegnelser fra det sidste Par Aarhundreder, hvor man i Skikkens Mangfoldighed finder Motiver med parvis Udvælgelse. I den svenske Stabdans er der saaledes et Indhold, der bestaar af en initiatorisk Sammenparring af den voksne Ungdom, uden dog at Stabdansen hører til Bryllupsfestens egentlige Ritual. Senere i Tiden kan Stabdanseskikke være blevet optaget i Bryllupsbrugen, fordi man da har glemt Ungdomsindvielsesriterne, eller de har mistet deres oprindelige Præg²⁾. Da det oprindelige Bryllupsceremoniel har været tilknyttet de forskellige Aarshøjtider, baade til Midvinterfesten og til Foraarets Fester, er der kun et lille Skridt fra — i dette Tilfælde — de gamle Stabdansriter til de primitive Bryllupsskikke, der iflg. Robert Wikmann navnlig er forbundet med Foraarets Fester³⁾, medens jeg dog er tilbøjelig til at tro, at i kolde, nordlige Egne har Bryllupsceremoniel ikke mindst været knyttet til Midvinterfesten (jfr. Eskimoernes Julefest). Ægteskabets Indgaaelse hos primitive Folk er en meget vigtig Begivenhed, ogsaa fordi der med denne Handlings officielle Fuldbyrkelse fulgte Ynglingens Indvielse til Mand og dermed til et Led i Slægtens Kæde. Han gennemgik nu paa en Gang Udviklingen fra Yngling til Mand —, i god Overensstemmelse med primitiv Tankegang, hvor Menneskelivet ikke betragtes — eller erkendes — som en uafbrudt Udviklingsproces, men som Spring. Indvielsesriter og Ægteskabsindgaaelse staar i det hele taget i nærmere Forhold til hinanden hos primitive Folk rundt om paa Jordkloden, end vi skulde formode, naar vi holder os til Oplysninger om vor egen Folkeæt i Oldtiden. En Hypotese, der er velegnet til at forklare Forbindelsen mellem initiatorisk Brug og Sammenparringsriter, — som just kendes fra de svenske Stabdansoptegnelser — findes anført af R. Thurnwald, der nævner, at Bryllupsriter hos et Folk bestaaende af Jægere og Fangstmænd kan flyde sammen med Mandeindviel-

¹⁾ Jfr. Østjydske Hjemstavn I (1936), 156. Brudeløb i Taaning. ²⁾ Se Wikmann: Stabdansen (Budkavlen 1936, Nr. 1) og N. E. Hammarstedt: Kvarlevor av en Frös-ritual i en svensk bröllopslek (Festskrift til H. F. Feilberg 1911, 489 ff). ³⁾ Budkavlen 1936. Jfr. J. G. Frazer: The golden Bough, The magic Art II (1911), 102 ff.

sen og efterhaanden gaa i et med den¹⁾. — Hertil maa saa dog føjes, at en Tilnærmelse mellem Bryllups- og Initiationsriter i Tidens Løb ret naturligt maatte kunne finde Sted, idet Ungdommens sociale Milieu umiddelbart maatte fremkalde en saadan Tilnærmelse.

Geografisk Udbredelse.

Ser man nu til sidst paa den danske Overlevering som en Helhed, lægger man straks Mærke til Gadelamsskikkens særegne geografiske Udbredelse. I ældre Tid har Skikken ikke haft den isolerede Udbredelse, som vi kender den gennem det 19. Aarhundredes Tradition, idet Dyrerim, Niels Hemmingsen, Niels Heldvad m. fl. vidner om deres Kendskab til Gadelam i Forbindelse med Foraarsfester. Fra de særlige Gadebasseomraader har vi den gamle og værdifulde Optegnelse af Jens Mundelstrup (og David Monrath). I Østjylland er Skikken blevet fortrængt Syd fra op til Horsenseggen, antagelig af en Majgreveskik, og i Randerseggen har den kraftige Nytaars-gaveskik (samt Stubtønde) gjort sig gældende. — Skikkens Overlevering fra enkelte himmerlandske Sogne viser, at man ogsaa deroppe til Nutiden har haft Gadelamsfester, hvilket er rimeligt nok, da der fra denne Landsdel i det hele findes en righoldig Majtradition. Som Helhed tør man sige, at Betegnelserne Gadebasse og Gadelam er særlig lokaliseret til det store Midtparti af Østjylland. Ikke engang paa Samsø, hvorfra der foreligger en særdeles righoldig Majfestoverlevering, har man Oplysning om, Kendskab til eller Benyttelse af de anførte Benævnelser paa Ungdomslavets Ledere.

Ejendommelig er det at se, at Skikken er kendt fra Østjylland, Nordvestfyn, (Svendborgeggen), (Lolland) og Falster, hele Landbroen over fra Jylland i sydøstlig Retning Syd om Sjælland til den syddanske Øgruppens Østgrænse ved Østersøen. Over denne Landbro er ogsaa visse sproglige Overensstemmelser at iagttage. Det kunde synes, som om Store Bælt i gammel Tid har gjort et ret stort Skel, medens den kortere Afstand mellem Øerne Syd herfor har virket forbindende.

Det er tidligere nævnt, at der er Sammenfald mellem Gadelamsskikkens Udbredelse og Grænserne for Valborg Blus (D. St. 1929, 165); men der er ogsaa en vis Overensstemmelse i den geografiske Udbredelse mellem Gadelamsskikken og de forskellige andre Former for Majfesten i Danmark. Man ser det let ved at betragte J. S. Møllers Kort (D. St. 1930, 113) over Sommer i By i vort Land. Paa dette Kort er Himmerland stærkt repræsenteret med Majstænger. Sydøstsjælland, Møn, Falster og Østlolland har en god Tradition om Majsten og Majbænk, Majgreveskikken, Majtræ samt Gadelam (Gaas) ved Juletid. Det ses heraf, at den middelalderlige Overlevering om Gadelam i Næstvedegnen — som Dyrerimene belærer os om — og Niels Hemmingsens Kendskab til Gadelam har sin Oprindelse i folkelig Tradition. Ogsaa fra Middelfartegnen har J. S. Møllers Kort Signaturer for Majtræ og Gadelam. Majfestskikkene er i den Overlevering, vi kender dem — en Overlevering, der i første Række (ad skriftlig Vej) umiddelbart kan føres tilbage til Middelalderen — indvandret fra Tyskland over Østersøen og er først blevet kendt i sydøstdanske Øegne. Derfra har Skikkene bredt sig til visse danske Egne, hvor de saa i Aarhundredernes Løb har fæstnet sig og udformet sig, modtagende Laan fra endnu ældre og primitive Festsikke, der er indgaaet som Bestanddele i de Skikke, Almuen har laant fra Købstædernes Lavsvæsen, der saa igen har modtaget Impulser fra Byerne sydpaa.

¹⁾ R. Thurnwald: Die menschliche Gesellschaft II (Berlin og Leipzig 1931), 122.

Majstangskikken er som omtalt S. 54 navnlig knyttet til H a v e g n e, og saa maa man ikke glemme, at Skikken ganske naturligt ogsaa maa være bundet til S k o v e g n e. Dette forklarer i hvert Fald Skikkens Fraværelse i Vestjylland og Landet Nord for Limfjorden. Men man oplyses ad denne Vej ikke om Stikkens Fraværelse i det meste af Fyn, Vestsjælland og Midsjælland samt Østslesvig. — I Jylland kan man som nævnt forklare Skikkens østjydske Udbredelse som afhængig af Skovegnene. Man har ikke i H e d e e g n e n e kunnet bære Skoven til By eller paa anden Maade kunnet anvende Grenepynt¹⁾. Vest for Skovgrænsen har man ved Foraarsfesterne glædet sig med Dans og Leg og Blusbrænden ved Pinseboderne i Lyngen. I de større, sammenbyggede østjydske Landsbyer har man ligeledes haft let ved at faa en Flok Karle samlede til Byridt, til Ringridning o. a. lgn. Fester, der forudsætter en Landsby. Saaledes har man ikke kunnet feste i Vestjylland, hvor i ældre Tider Befolkningens ringe Tæthed og Enkeltgaardsbebyggelsen²⁾ af sig selv forhindrede Udformningen af Folkefester med Optog og Grenegrønt, end-sige en rejst Majstang eller et Majtræ. Det er K u l t u r g r æ n s e n o p i g e n n e m J y l l a n d, trukket efter topografiske Forhold, deriblandt Skovenes Udstrækning, der har bestemt visse Udbredelser af Folkeskikke, Bygningsmaader og Dialekter, og det er da saadanne Foreteelser, afhængig til en vis Grad af Vegetationen, der er Aarsag i, at Gadelamsskikken har faaet sin særlige Udformning i Østjyllands rigere Egne, hvor man i det hele har haft flere Festsikke end i ugæstmilde vest- og nordjydske Landsdele³⁾. Det kan her bl. a. nævnes, at fra Gadelamsomraadets bedste Egn, Kronjylland, har man ogsaa den righoldigste jydske Overlevering af den ejendommelige Vinter- og Tidligforaarsskik G ø r e V e j r, hvis Kærnepunkt er Samsø, hvor Majfesten (r i d e med F a v n e n) vist ogsaa kan siges at have sit bedste Overleveringssted.

Selv om vi ikke har Gadebasse og Gadelam nævnt paa Samsø, findes der dog herfra paa anden Vis righoldige Meddelelser om de ugiftes Lav, navnlig i Skikken d a n s e p a a H ø j⁴⁾. Ogsaa for Majfesten har Samsø, der har sin Beliggenhed i Sejlleden mellem Sjælland og Jylland, været det modtagende og afgivende Gennemgangsled mellem Danmarks største Landskaber Vest for Øresund. Samsø med sin rige og mangeartede Folkeoverlevering har derfor ikke kunnet undgaa igennem de skiftende Tider at modtage og ogsaa viderebefordre Skik og Tro fra de danske Øer i Syd til Djursland over Koldingsund og til Midtjylland over Aarhus og Kysing. Ved at betragte mit Kort over Skikken Gøre Vejr⁵⁾ og sammenligne det med J. S. Møllers Kort i Danske Studier 1930, 113, over Sommer i By, Kortet over Blusgrænser i Danmark⁶⁾, samt Kortet her S. 63 over Gadelamsskikken, vil man se, hvor rig og ejendommelig en Festoverlevering det er, der er knyttet til Østjylland og de indre Kattegatsegne i det hele taget. Et indgaaende Studium over de mange andre

1) H. P. Hansen oplyser dog i sit MS »Hyrdeliv«, at man selv i Hedeegnene har m a j e t i Husene, men han har intet om Gadelam eller Majgilder. Skikken er her antagelig af yngre Dato. 2) Om Landsby og Enkeltgaard i Danmark se Svend Aakjær: Bosættelse og Bebyggelsesformer i Danmark i ældre Tid (Institut for sammenlignende Kulturforskning [Oslo] Serie A Bd. XV 1933), 122 ff, 176. 3) Disse Forhold betyder ogsaa en Del for Overleveringen af Folkeminder. I Hedeegnene har man i Bindestuer og Bondevaaniinger holdt Traditionen vedlige gennem Sang og Fortælling, medens i Østjylland det rigere Festliv har bevirket, at Traditionen knyttet hertil er mangfoldigere overleveret. 4) H. Grüner-Nielsen i D. St. 1918, 119 ff. 5) Sprog og Kultur 1936, 137. 6) Danske Studier 1929, 165. Se ogsaa Kortet over hellige Kilder i Danmark (Fortid og Nutid VIII, 1929, S. 41), der klart viser Østjyllands Rigdom paa hellige Kilder. Det kan bemærkes, at R a n d e r s A m t har det største Antal Helligkilder noget dansk Amt kan opvise!

til Danmark bundne Rester af gammel Folkekultur vil sikkerligt kunne indkredse endnu adskillige Festsikke til de indre Kattegatsegne og vise Forbindelse over den vest- og syddanske Landbro fra Jylland til Falster (eller omvendt), ligesom der ogsaa ved Dialektundersøgelser vil vise sig at være flere Sammenfald mellem Dialekt- og Folkemindegrænser end de allerede paaviste i Himmerland og Vejledalen mellem Blusgrænser og Folkemaalsgrænser. Da det østjydske Gadelamsomraade er omgivet af de samme Dialektskel som Valborgblussene, er der antagelig ogsaa i nærværende Arbejde givet et Bidrag, der underbygger de tidligere kendte Oplysninger om Sammenfald mellem sproglige og kulturelle Grænseomraader.

TILLÆG

ØSTJYDSK NUTIDSOVERLEVERING

I DET følgende meddeles Optegnelser om Gadebasse og Gadelam, som ikke er blevet direkte citerede i de foregaaende Afsnit. Optegnelsernes Rækkefølge er den samme som Sognene har i Traps Danmark. Numret ud for hvert Sognenavn er det Nummer, Sognet har i Dansk Folkemindesamlings og Stednavneudvalgets Arkiv.

Himmerland.

1527. Lyngby S. (Hellum H.). Her brænder de Blus baade Voldborg og St. Hans Aften, og saa parres de. »Her brændes Blus for [Per Jensens] Karl og [Jens Hansens] Pige, gid de maa længe leve i Velstand og Glæde Hundrede Aar og dertil flere«¹⁾.

1531. Torup S. (Hellum H.). Sankt Hans Aften brændes der Blus op paa et højt Sted, og de fleste af Byens Ungdom er med; medens Blusset brænder, bliver hver Pige nævnt ved Navn som Lam til hver af Karlene, og det kaldes Sankt Hans Lam, saa er det Skik hos rigtig gamle Folk i en Opt. fra 1939 ved Niels Pedersen (DFS 1906/43) oplyses, at det synes, som om Karlene vilkaarligt udtager en Pige, hvad enten hun vil eller ej. Byder en Karl en Pige op til Dans maa hun ikke sige nej, Karlen fastholder sin Ret, idet hun er udpeget som hans Lam. Naar Dansen begynder, synger alle: »Vi brænder Blus, for en Frø og en Tus« (Tudse). Mere husker Meddeleeren ikke. (Optegnet for H. F. Feilberg c. 1885 af Petrea Milling, Hellum, Torup S. DFS).

1554. Hørby S. (Hindsted H.). Her brændes Blus paa Høje St. Hans Aften. Ungdommen parres sammen, hver faar sit Gadelam. De skulde følges ad hele Aftenen, selv om de ikke kunde lide hinanden. (DFS 1906/43. Opt. 1910 af Elev Laura Madsen).

1563. Ravnkilde S. (Aars H.). De brænder Blus baade Voldborg og St. Hans Aften. Den sidste Aften faar de Gadelam, og alle de unge er med. Er der for mange Piger, faar en to Lam. Somme faar gamle Enkekoner. De unge Lærere her i Skolen faar gerne saadan en. Der raabes blot: »Her brændes Blus for N. N. og N. N.« (J. A. T. IV, Nr. 7, meddelt af Karen Marie Jensdat-ter, Ravnkilde).

1581. Rørbæk S. (Gislum H.). Der brændes Blus Valborg- og St. Hans Aften. Om det var for at Heksene skulde ride forbi vides ikke af Meddeleeren. Naar de unge var samlede omkring Blusset, blev der raabt: »Her brændes Blus for [Peter] og [Mette], Hurra!« — De, som blev raabt op ved Blussene, skulde blive Kærestefolk. (Opt. 1911 af P. M. Lange, medd. af Dorothea Jensen, DFS 1906/23: 1581).

¹⁾ J. A. T. IV, Nr. 8. (Meddelt af Lærer Joh. Chr. Bendix, Terndrup).

1503. Strandby S. (Gislum H.). St. Hans Aften skulde de unge have Lege-stue. Naar det var blevet mørkt, gik de op paa den nærmeste Høj, hvor et Hjul var stillet op paa en Stage, og der tændtes da Blusset. Saa begyndtes Oprensningen af de unges Navne, Par for Par, og for hver raabtes: »[Jens Larsens Mads og Per Smeds Maren]! Hej, sikke dejlige Blus!«, og hvis der var et Par Særlinge, blev de gerne parrede sammen til sidst. Somme Tider var det et Par Mandfolk, det var lige som det traf: Sorte-Niels og Lange-Maren. Saa skulde hver have sit Lam under Armen og ned og fortsætte Lege-stuen. Dem, der havde bestilt Legestuen, stod for at affatte Listen, det var gjerne nogle af de vildeste Karle. Ved alle Legestuer fik de en Kavring med Smør og Tilmad paa. De kastede om et Lømmetørklæde, og den, der slog det højeste Antal Øjne, fik det¹⁾.

1602. Løgsted S. (Slet H.). St. Hans Aften brændtes Blus, og da delte de Lam ud. Der var Formænd for den Uddeling. Saa dansede de omkring Blusset. Det blev skrevet op paa et Stykke Papir, hvem hver skulde have²⁾.

1605. Vilsted S. (Slet H.). Søndag før eller efter St. Hans Dag var der St. Hans Gilde. Her var 2 Æresporte med Træbrikker paa og derpaa stod: Til Ære for Kongen! — Til Ære for Dronningen! — Til Ære for den, som har Stadsen opfundet! — Ved Siden af den ene Port stod en Figur som en Mand, og i hans ene Albuekrog sad Ringen, som de skulde stikke til. De 2 Porte var paa Gaden, den ene ved Degnens, og den anden ved Præstens Have-dige, og bag ved stod Manden. Enhver Karl havde saa mange Silkebaand paa Hatten og Roser paa Skulderen, samt hvide Klæder paa Skulderen og om Livet. Aftenen før kundgjordes, hvad Lam hver skulde have ved Gildet. Der var 2 eller 3 bestemt til at dele ud, og det blev skrevet op paa et Papir, som saa læstes op. Saa fik Lammene travlt med at pynte deres Karle til Anden-dagen. Der var en Stads her den Dag som til noget andet Marked, og naar Karlene mødtes, talte de om deres Lam, og det blev de ved med til næste Aar, naar de fik nye Lam³⁾.

1607. Næsborg S. (Slet H.). Enten Søndag før eller efter St.-Hansdag havde Karlene Gilde, og hver Karl havde en Pige indbuden, der havde den Ulejlighed og Bekostning at pynte ham og hans Hest med Roser og Papir, ja, selv Bidslet blev pyntet. Der var rejst en Port, hvor de skulde tage Ring, og de blev jo forud enige om at ride enten 6 eller 9 Gange igennem, og den, der tog Ringen flest Gange, han var Konge. Dernæst red de omkring i Gaardene, og der blev givet dem Penge. De Penge gik til Drikkelse og Mad, Suppe og Steg, der blev beværtet med som til et stort Gilde. Ellers kostede det 3 Daler for Parret, men Kongen gik frit. De blev ved til anden Dags Formid-dag. Det Gilde kaldtes St. Hans Gilde, meddelte Thomas Nørgaard, Næsborg⁴⁾.

Viborg Amt.

1771. Vinkel S. (Middelsom H.). Gaaaadbassierne gik omkring og samlede 1 Skp. Malt af hver Gaardmand til Paaskegildet, der holdtes i to Gaarde, de gamle og Børnene var i den ene, og den voksne Ungdom i den anden. De to Piger, der stod for Pigelegestuen Nytaarsdag om Aftenen, de delte Nytaars-

¹⁾ J. A. IV, Nr. 20. (Medd. af Lærer Lauritsen, Strandby. ²⁾ J. A. IV, Nr. 49. (Medd. Just Vinter, Løgsted). ³⁾ J. A. IV, Nr. 43. (Medd. Ane Noer, Vilsted). ⁴⁾ J. A. IV, Nr. 44.

gaver ud, og de to Karle, de tog til Nytaarsgaver, de var Gaaaadbassier. Om Paasken skulde Gaaaadbassierne dele Gajelam (eller Gaaaadlam) ud. Om Paasken havde Pigerne Kavringer belagt med Smør og Rullepølse med til Gildet. Om Julen gav de deres Nytaarsgaver Æbler og Pebernødder. Hver Pige gav i min Tid 18 Skilling til Pigelegestuen, men nu giver de 3 Kroner¹⁾. I en anden Opt. fra Vinkel meddeles: De byttede Gadelam ud om Majaften, naar de brændte Blus. De Høje, hvorpaa det gik for sig, kaldtes Gadelams-Høje. Nytaarsgaverne uddeltes i den første Legestue i det nye Aar, helst Nytaarsdag om Aftenen, naar det kunde byde sig, og de unge kunde faa Plads et Sted til Dansen. Den Aften gav Pigen en kløven Kavring til Karlen. Saa skulde de gaa i Besøg til hinanden. Karlen skulde først gaa til Pigen, og hun skulde saa give ham en Del Æbler og Pebernødder paa en Tallerken. Saa gik Pigen i Besøg til Karlen og skulde have halvt saa meget med til ham som før, og det skulde jo være noget lignende. De havde Kovringerne i Lommen, og den skulde i visse Egne være saa svært godt lavet til²⁾.

1773. Vindum S. (Middelsom H.). Evald Tang Kristensen fortæller efter egne Erindringer fra Brandstrup om Legestuerne der i Egnen. »I min Barndomstid havde de unge en Legestue lige efter November, der besørge­des ordnet af Karlene, og en Legestue imellem Jul og Nytaar, der blev ordnet af Pigerne, og derfor kaldtes Pigernes Legestue. Hvert Efteraar ved Karlens Legestue blev der udvalgt en Gadebasse, og han valgte sig saa en Gadinde. De to skulde staa for Legestuerne i det kommende Aar. De andre Karle havde i Forvejen drøftet, hvem de skulde vælge, og saa ud paa Aftenen, imens Dandsen gik for sig, stimlede de ved et givet Vink sammen om ham, greb fat i ham og løftede ham saa højt op, at han stødte Hovedet mod Loftet eller Loftsbjælken. Han gjorde naturligvis Modstand, men de var for mange om ham. Saa var han altsaa valgt, og nu maatte han tage imod sin nye Værdighed. I min Barndom var der kun en Gadebasse paa Tiden, men senere har jeg nok hørt, at der blev to samtidig. Karlene opvartede Pigerne med Kaffe, og selv fik de kun nogle Dramme at vederkvæge sig paa under Dand­sens Anstrengelser. Hver Karl havde jo valgt sig sin Mage, som han havde Forpligtelse til fortrinnsvis at dandse med. Naar Pigerne havde Legestue, var det deres Sag at opvarte Karlene med Kavringer, Æbler og lign., naturligvis havde hver sin at sørge for. Da jeg boede i Faarup, var det blevet ordnet saadan med Legestuerne, at de unge skulde have Lov til at faa 6 om Aaret, og dertil skulde de have Tilladelse baade af Politimesteren i Viborg og af Sogneraadet. Gadebasserne sørgede saa for at faa Pladsen bestilt. Den skulde jo være i en Gaard, hvor der var en tilstrækkelig stor Øverstestue. I Faldborg var der en saadan hos Niels Koks, i Brandstrup hos Hans Peter Sals eller Niels Kristian Simonsens (forhenværende Niels Duelunds). Særlig hos Mads Eriksens var der udmærket Plads, men der var de kun en Gang, saa fik de unge ikke Lov til at komme der tiere, da Gulvet blev for ilde med­handlet. Derimod kan jeg ogsaa huske, at der var Legestue eller Bal (Parbal) hos Peder Bruuns. Naar Konfirmanterne ønskede at faa Legestue efter endt Examen, skulde de op til Præsten og have Lov, og det var med stor Højtide­lighed, Gadebasserne traadte frem for ham med deres Andragende«³⁾.

¹⁾ J. A. IV, Nr. 22. Medd. Lars Nielsen, Vinkel. ²⁾ J. A. IV, Nr. 12. Medd. Jesper Jensen, Vinkel. ³⁾ Evald Tang Kristensen: Minder og Oplevelser III (1926), 221—22. E. T. Kr. (1843—1929) tilbragte nogle Barndomsaar (1851—57) i Brandstrup og var senere Lærer der 1884—88. I Faarup (ogsaa Vindum S.) var han Lærer 1876—84.

I Jydsk Almueliv IV, Nr. 2, har E. Tang Kristensen en lille Skildring af Gadebasseudvælgelsen i Vindum Sogn. Heri nævnes, at i den første Legestue, der holdtes efter November, blev ogsaa valgt to Gaaadinder, som af Pigerne blev løftede op til Loftet paa samme Maade som Karlene. »Skikken med at have Gadelam er nu her (Brandstrup) gaaet af Brug. De unge havde altid forhen en Legestue i Fastelavn, før da »traj di Ywlen i Jaan«¹⁾. Jeg spurgte en Dag en Karl i Brandstrup, hvem der stod for Legestuerne i Aar. Ja, det gjorde ingen andre end han, »for Gadebassen er rejst, og a er Gadebasse-dreng. Men nu skal vi have en anden Karl løft i hans Sted«. — Nr. 21 i J.A. IV har E. T. Kr. følgende Optegnelse ved sig selv angaaende Ungdomsgilder i Brandstrup: »De unge gik omkring og tiggede Malt til Paaskegildet, og paa den Maade kunde de tigge et Par Tønder Malt. En Gaardmand gav en halv Skæppe Malt, og en Husmand et Fjerdingkar. Saa blev Mænd og Koner budt med til Gildet, fordi de havde givet Malt til dem. Det varede et Par Dage, og da valgtes Gadelammene. Det gjaldt jo om, at en villele Karl kunde faa en villele Pige. Det Gilde kaldtes Gadelamsgilde. I Pige-Legestuen i Jul giver Pigerne deres Gadebassier Kovringer, Æbler og Pebernødder. Kovringerne var to halve Kager, der var sat ovenpaa hinanden. Pigens Part var den nederste, og Karlens var den øverste. De gav i Regelen 20 Æbler til 4 Sk. Styk- ket«. — I Højskolebladet ²⁰/₆ 1882 oplyser Tang Kristensen som Svar paa Spørgsmaal fra H. F. Feilberg bl. a. om Gadelam og Gadebasse, at Navnet »Gadelam« høres vist ikke mere. Kovringerne ved Pigelegestuen blev af hver Piges Husmoder bagt til Jul og bestod — som alt nævnt — af to runde Kager, lagt ovenpaa hinanden, saa at der altsaa fandtes en kendelig Indsnævring, hvor de før Bagningen blev sammensatte. Just i denne Indsnævring blev Kagen skaaret over, og der lagdes Smør og Pølse paa hver Del. Begge Parter af Kagen fortæredes under selve Legestuen. Det egentlige »Gadelamsgilde« holdtes i Paasken, men i 1882 var det gaaet af Brug i det mindste i Brandstrupegnen.

1802. Torning S. (Lysgaard H.). I 1882, den ²²/₃, meddelte Gaardejer Jens Vinderslev, Knudstrup, til H. F. Feilberg, at Gadelamsskikken »i Egnen mod Silkeborg« for »omtrent en Snes Aar siden« holdtes vedlige; da ophørte Pinsegilderne, som stod i Forbindelse med Gadeilden. »Aftenen før 1. Maj samledes Ungdommen paa en Høi eller andet høit Punkt, Karlene medbringende Halmviske dyppet i Tjære, gamle Tjæretønder og Lignende for at brænde Gadeild, og Tiden fordreves saa med at brænde Blus saalænge, man havde noget af det tilbragte Materiale. Naar det var endt, skredes til Valg af 2de Gadebasser af de mest ansete Karle, der skulde bestille Pinsegildet samt udkaare sig 2 Gadinder, der skulde brygge Øllet til Gildet, hvilket saa gik til paa følgende Maade: Nogle Dage før Pintse bestemte Gadinderne en Dag, da Pigerne skulde levere Malt i den Gaard, hvor Gildet skulde holdes, i Reglen vistnok 1 Fdk. hver, og deraf skulde Gadinderne saa brygge Øllet. Det var naturligvis en Æressag for vedkommende, at Øllet var godt og velsmagende, der behøvedes jo ikke at spares paa Maltet, men det blev ogsaa i Reglen meget rosende omtalt. Men nu kom der et meget vanskeligt Hverv for Gadebasserne, nemlig at dele »Gadelammene« ud, hver Karl og Pige skulde nemlig have sit Gadelam ved Gildet. Denne Fordeling var naturligvis meget vanskelig at gjøre tilfredsstillende. Det var en staaende Regel, at den Karl og Pige, som vare Kjærester, skulde være hinandens Gadelam . . . Anden Pintse-

1) De traadte Julen i Jorden, naar de trampede under Dansen.

dag skulde saa Gildet holdes, der mødtes om Eftermiddagen. Ved Ankomsten blev Øllet budt frem af Gadinderne til hver enkelt, og det blev med det samme tilkjendegivet enhver, hvem man havde til »Lam«, hvilket forud havde været en stor Hemmelighed. Dansen aabnedes af Gadebasserne med Gadinjerne, hvorefter enhver dansede sin første Dans med sit Lam, og derefter fortsattes paa almindelig Vis til ud paa Natten. Pigerne betalte hvad der iøvrigt blev fortæret¹⁾.

1833. Hvorslev S. (Hovlbjerg H.). Kort Tid efter Nytaar holder Ungdommen Bal, og da bliver der uddelt »Nyaarsgaver«, enhver Pige faar en Karl til Nytaarsgave. Det er »Gadeinderne«, som uddele Nytaarsgaver. Man kunde næsten snarere sige, at Karlene fik Pigerne til Nytaarsgave, thi Pigerne maa beværte deres Nytaarsgaver meget godt. Pigen beder gerne sin Nytaarsgave om at komme og besøge sig en Aften. Han kommer, der bliver talt en Del om et og andet, af og til en Del Skjæmt om Karle og Piger. Inden han gaar hjem, skal han beværtes. Der bliver dækket Bord for ham, og naar han har spist og faaet en Kop The, begiver han sig hjemad. Pigen følger med ham ud i Forstuen for at vise ham ud og passe paa, at Hundene ikke komme efter ham, men hun har da en hel Del Æbler, som hun giver ham, de øvrige Folk maa ikke mærke, at hun giver ham Æbler. Det kan undertiden være vanskeligt for hende at faa Æblerne givet til den fremmede, thi Gaardens Karle passer paa Pigen, og mærke de, at hun bar Æbler paa sig, ville de tage dem fra hende. Antallet af Æbler, der skal gives, er der ingen bestemt Regel for i Hvorslev. Men Nord derfor i Sønderlyng H., Øster og Vester Velling Sogne skulle Pigerne give et Fjerdingkar Pebernødder og 40 Æbler til deres »Nyaarsgave«. Disse Sogne ligger nord for Gudena, Hvorslev ligger syd for.

Ved Ungdommens Bal efter Nyaar udvælges »Gadebasserne« for det kommende Aar. Det sker paa følgende Maade: En af de gamle Gadebasser staar op og siger, hvem der skal være det for det ny Aar. Naar han har sagt det, søger man at finde de ny Gadebasser, thi de skulle løftes op til Loftet og have Ryggen mod det, ellers ere de ikke valgte ret. Denne Udnævnelse sker straks efter Nyaarsgaverne ere uddelte. De ny Gadebasser søge gjerne at komme ud af Stuen, naar de have hørt, at de skulde være det. Der maa da passes godt paa, at de ikke komme ud, thi saa længe de ikke have haft Ryggen mod Loftet, kunne de undslaa sig for at være Gadebasse. Gadebasserne skulle sørge for, at der bliver Dans et tilbørligt Antal Gange om Aaret. Der er i Reglen 3 Gadebasser.

I Fasten holdes der igen et Bal, da skal »Gadelammene« uddeles. Denne Gang er det Gadebasserne, som forestaa Uddelingen. De ny »Gadeinder« ere dem, som Gadebasserne have haft til Lam. Karlene beværte ikke deres Lam saagodt som Pigerne beværte deres »Nyaarsgave«. Beværtningen indskrænker sig til et Par Kopper Kaffe eller Vin ved Ballet; naar Ballet er forbi, ere Karlene ikke forpligtede til at have Omsorg for deres Lam længere. Der har tidligere været Ringridning i Byen, men sidste Gang faldt 3 a 4 Heste i en Kalkgrav, siden den Tid ville Mændene ikke lade nogen faa Heste til at ride paa. Saa vel ved Uddelingen af »Nyaarsgave« som af »Gadelam« staa de, som uddele, op paa en Bænk i et Hjørne af Stuen, de andre samles omkring dem, og Uddelingen begynder. De, som uddele, havde i Forvejen forfattet en Liste over alle Par, og der er skrevet, hvem enhver skal have. Denne Liste har de

¹⁾ DFS 1906/43: 1802.

i Lommen, og en af dem læser Navnene op, medens alle de andre lytte til med spændt Opmærksomhed. Der maa passes meget nøje paa, at en Karl og en Pige ikke faar hinanden flere Gange i Træk. Det er et meget vanskeligt Arbejde at uddele »Nyaarsgaver« og »Lam«, thi det skal gøres meget viseligt, og endda er der nogle, som stadig bliver fornærmede, hvem de end faa. — Ligeledes maa der passes paa, at ingen bliver Gadebasse mer end en Gang, og tillige, at det gaar i en nogenlunde god Orden, saa at det stadig er yngre Folk, der træder i Stedet for de afgaaede¹⁾.

1838. Torsø S. (Hovlbjærg H.). En gammel Skik er der endnu, nemlig Gadelamsgilde. Der vælges tre Karle til at bytte Lammene, naar de skal vælges, det er gerne den sidste Gang, der er Dans før November, da en Del jo skal rejse fra Byen. Valget af ny sker paa den Maade, at de gamle skal løfte dem op til Loftet, hvis ikke, saa er Valget ugyldigt. Før i Tiden var det Gadebassens Pligt, foruden det at sørge for Bytningen af Gadelam tillige at sørge for Musik, Beværtning og Dansesal, men nu er kun det første tilbage. Bytningen af Lammene foregaar gerne første eller anden Gang, der er Dans efter Novbr., og den Aften har Pigerne Gadelamsæblerne med; men ellers er det den Aften Karlene, der skal være de opvartende med Kaffe og andre Ting. Derimod næste Bal, der gerne er mellem Jul og Nytaar, er det Pigerne, der er de opvartende, de har da gerne Mad med, og der holdes saa en Fælles-spisning²⁾.

1844. Skød S. (Hovlbjærg H.). I 1880'erne holdtes endnu de gamle Gadelamsgilder her paa Egnen, d.v.s. i den østlige Del af Hovlbjærg Herred. I Fastelavn holdtes Aarets største Gilde; det varede i tre Dage og krævede stor Forberedelse. Gadebasserne skulde skaffe et passende Lokale, hvor Gildet kunde holdes, men det var ikke saa vanskeligt, da Bymændene gerne vilde have Gildet, fordi Levningerne forblev i Gildesgaarden. Karlene gav her 1 Fdk. Rug til Gildet, og Pigerne bragte Faarelaar, Pølse, Ost og Smør. Rugen sigtedes, og af Melet bagtes i Gaarden, hvor Gildet skulde staa, det nødvendige Brød til Festen. Der blev kun spist Sigtebrød. Ligeledes sørgede Manden i Gaarden for Øl og Brændevin. — Fastelavnssøndag samledes ved Aftenstid Byens Ungdom i Gildesgaarden. Nogle Piger havde i Forvejen smurt mægtige Fade med Smørrebrød. Disse var aldrig saa snart tømte, før de blev fyldte igen. Et Bord stod dækket under Festen, og naar nogen følte Trang dertil, kunde han eller hun forsyne sig baade med Mad og Drikke. I Øverstestuen gik Dansen lystig til 2—3 Spillemands Spil. I Løbet af Natten talte Karlene sammen om, hvem der skulde være Gadebasser for det næste Aar. Under en Pause i Dansen greb man de 3 Udvalgte om Livet og løftede dem til Loftet, saa alle kunde se de nye Gadebasser. Gildet varede ved til den lyse Morgen; men Ungdommen slap fri for de sædvanlige Sysler med Kvæget, for det gjaldt om at faa udsovet inden Middag. Saa snart der var spist »Unnen«, gik man igen til Gildesgaarden. Her fortsatte man Gildet og Dansen. Den tredje Aften tog man fat paany i Mørkningen, og Onsdag Morgen var Festen endt. Et saadant Gilde kostede en Karl 2—3 Kr., som gik til Musikken. Gadelamsgildet blev holdt efter Paasken i April, og det tog sin Begyndelse, naar der var »indrøgtet«, og Ungdommen var blevet pyntet. Gadebasserne havde i Forvejen drøftet Spørgsmaalet om Uddelingen af Gadelam-

¹⁾ Opt. for H. F. Feilberg 1885 af Chr. Madsen fra Hvorslev. (DFS 1906/43: 1833). ²⁾ Opt. 1899 af Højskolelærling paa Askov (DFS 1906/43).

mene. Dette skete ud paa Natten og blev imødeset med stor Spænding af de unge. Der holdtes gerne to Skovfester i Løbet af Sommeren, den første i Slutningen af Maj og den anden lige efter Høst. Endnu kan man høre Udvælgsmedlemmer, der skal forestaa en Fest, kaldt for »Gadebasser«.

I S a l l (Hovlbjærg H.) vælges de den anden Dag ved »Opløftning« som i de gode gamle Tider¹⁾.

Randers Amt.

1850. Onsild H. Efter Høst havde man Høstgilde. Ballet om Aftenen kaldtes »Stuftønde«. Ved Høstgildet uddelte man Gadelam. Et Par Karle stod for Uddelingen. To og to (Karl og Pige) blev raabt op efter en Liste. Til Jul skulde Karlen saa hen hos sit Gadelam og have et godt Maaltid, Pebernødder og Juleæbler²⁾.

1851. Mariager Landsogn (Onsild H.). Her brændtes Blus Voldborg Aften, norden for Fjorden derimod St. Hans Aften. — To store Drengene raabte ud, hvordan Gadelammene skulde fordeles. »Han skal hold' hender og knold' hender, og det skal aldrig forgaa. Hvor er hun, hvor er hun?« Saa skulde de jo finde hende, for hun havde gemt sig. Drengene saa efter at faa dem parret, der ikke kunde lide hinanden, saa det var slet ikke saa morsomt. Karlen skulde følge hans Gadelam paa Vej hjem om Aftenen og til Afsked give hende et Kys. — De raabte saadan ude ved Højen Voldborg Aften, saa saare de fik godt Ild i Blusset, altsaa fik de ogsaa Lam den samme Aften. Saadan var det i Fjelsted og Kastbjærg (Sogn i Gerlev H.). Det var somtid saa knapt med Karle, at en Karl fik to Piger. Den, han saa led bedst, den fulgte han jo hjem, for han kunde jo ikke følge dem begge, og hende dantse han med, saa det var galt for den anden sølle Pige. (J. A. T. IV, Nr. 6. Medd. af Dorte Marie Pedersen).

1857. S. Onsild S. (Onsild H.). Valborg Aften brændes der Blus, og der gives tillige Gadelam, hvilket foregaar saaledes: To af Karlene bliver en Tid før valgte til at foretage Uddelingen. Under Blusset træder de frem med en Seddel i Haanden, hvorpaa de forskellige Par ere optegnede, og for hvert Par, som bliver nævnt, bliver der raabt Hurra og tilsidst et Hurra for Blusset. Det fører for Resten hverken Rettigheder eller Forpligtelser med sig for nogen af Parterne. (DFS 1906/43, opt. c. 1885 af S. P. Damgaard Bendixen fra S. Onsild).

1859. Hvornum S. (Onsild H.). Valborg Aften brændes Blus paa et højt Sted, som oftest en Kæmpehøj. Naar Blusset brænder godt, træder Udraaberne, een af de unge Karle, til og raaber Par efter Par op, eftersom han mener, de passer sammen og har Yndest for hinanden. Det sker efter følg. Formel: »Her brændes Blus for Ane og Jens. Hej se, hvilket dejligt Blus (Hej sikke dejligt Blus). Det gaar aldrig ud!« Pigen, der tildeles Karlen, kaldes hans Lam — men Benævnelsen bruges ogsaa for Begge. Det Lam danser man med til Legestuer og Gilder lige til Nytaar, hvor man saa faar et andet til

¹⁾ DFS 1906/43: 1844. Opt. 1939 af Lars Frederiksen, Bøstrup Skole, Granslev S. Meddelt af Aldersrentenyder Anders Jeppesen (75 Aar), Bøstrup. Født i Skød, hvor han har opholdt sig, til han var 25 Aar. ²⁾ Opt. 1915 af H. Grøner-Nielsen. Medd. af Peter Villadsen, Fjellerup. Hans Kone og vistnok ogsaa hans Fader var fra Egnen Nord for Randers Fjord (DFS 1906/43).

Nytaarsgave. Karlen skal nemlig give sit Lam et Æble at spise, og det gælder da om at bære sig snedigt ad, at den rette ogsaa faar det, thi der er altid nok til at drille og drive Gæk. Ser Pigens »Bedstemoder« ham først og gaar ham i Møde, skal hun nemlig have Æblet, og de andre kommer frem fra Skjulestederne og morer sig hjerteligt over Spøgen, — men Bedstemoderen behøver jo ikke at spise Æblet. — Valborg Aften gaar Børn omkring fra Hus til Hus, synger en Sang og lover Frugtbarhed og gode Tider, hvorfor de betænkes med Gaver (af Malt, Æg og Fløde til det store Gilde, som tidligere holdtes i Pinsen). Det begyndte med Ringridning, hvor en Del Karlfolk til Hest, pyntet med Papir og Silkebaand, hver Karl af sit Lam, red rundt og stak til Ringen paa en Stang. Efter den Dyst red man rundt i Gaardene, lod sig traktere og samlede Gaver ind til det store Gilde, der holdtes i 2 Dage med stor Overflødighed¹⁾.

1871. Vindblæs S. (Gerlev H.). Valborg Aften blev der tændt Blus paa alle Bakker og Høje, og i Landsbyerne samledes Ungdommen ved Gadekæret eller paa en aaben Plads. Her fik saa hver Ungkarl sit Gadelam, en ung Pige, som for det kommende Aar blev hans udvalgte, og som af ham modtog og atter ydede ham forskellige Tjenester ved Sammenkomster i Aarets Løb²⁾.

1873. Kastbjerg S. (Gerlev H.). Det var Skik, at to af de villeste Karle uddelte Gadelam om Valborgaften. Det var grumme sjælden, der brændtes Blus, skønt dette var Skik i Egnen. De to, som i Forvejen var blevet enige om, hvilken Pige enhver Karl skulde have, krøb op i et højt Træ, under hvilket de andre samlede sig og raabte: »Hej, gamle Kællinger! Se Blus! Det er for »den« og for »den!« Dermed nævnedes Karls og Piges Navn, og saaledes blev de ved at raabe ligedan, til hver havde faaet sit Gadelam. — Anden Pinsedag var det Skik, at Karlene red Sommer i By, deres Hatte var pyntede med Baand og Flitter, fine hvide Skjorter kavde de oven over deres andre Klæder. Skjorterne var riede op for nedden, saa at de ikke naaede længere ned end en Jakke eller Bluse, og samlede om Midien med et Baand; et andet Baand gik fra højre Skulder skraas over Bryst og Ryg ned til venstre Side som et Kaardegehæng. Hvis der, hvad stundom skete, blev »taget Ring«, blev »Kongen« og »Adjudanten« tillige smykkede med Epauletter, d. v. s. Sløjfer og Baand paa Skuldrene. Hver Pige var pligtig til at pynte sin Karls Hat og til at binde en Krans af Grønt og Blomster til Majtræet, som blev rejst paa en af de tre frie Pladser i Byen, og bestod af en Stang, omvunden med Slynnginger af Grønt og et Dannebrog i Toppen; op imod Toppen var tillige fæstet nogle Tværlægter til at hænge Kransene paa, der dannede Træets Krone. Karlene red saa først omkring Træet, medens de afsang en Sang, og derpaa red de først til den Gaard, hvor Legestuen om Aftenen skulde være, og siden Byen rundt, syngende et Vers for hver Mand's Dør, og indsamlede Gaver til at holde Legestuen for. »Kongen's Gadelam var den Aften »Dronning«, og Adjutantens »Prinsesse«. Men af det hele er nu kun Uddelingen af Gadelam og Legestuen 2. Pinsedag tilbage. Det smukkeste, Sommeribyridtet, er for længe siden forbi. Den Vise, der blev sunget omkring Majtræet, kunde Meddeleeren kun et Par Linjer af:

¹⁾ Opt. 1909 af Johan Miskow, medd. af Fru Marie Vandborg la Cour, f. o. 1843 paa Trinderup, Hvornum S. (DFS 1906/45 B III). — Valborg og St. Hans dansedes med Gadelammene, (Opt. 1925 fra Hvornum S. ved F. Elle Jensen).
²⁾ Opt. af A. Tryde, Kbhn. (DFS 1906/43).

»Vor Måjebøg saa skønt mon stande,
og vinker med sit Glædens Flag;«

og »De smukke Kranse som den bær,
er bundne af vor Piger kær.«¹⁾

1874. Dalbynder S. (Gerlev H.). Anden Juledag er den første Legestue, og paa denne Dag om Aftenen løber de midt under Dansen hen og griber to af Karlene og løfter dem til Loftet, fordi de skal være Gadebasser, og naar de er bleven det, skal de staa for at besørge de to første Legestuer, baade Indkjøbet af Brændevin, Sukker, Kaffe eller The, hvilket der nu er Bestemmelsen og ogsaa for Hus til at danse i. Den næste Legestue har de anden Nytaarsdag, og ved den er det, at de bytter Nytaarsgaver ud, og det skal de to Gadebasser ogsaa gjøre. Først taler de sammen om det i al Stilhed, og naar de ere blevne enige om, hvordan det skal være, gaar de ind og raaber saa op baade Karl og Pige, som de har parret dem sammen. Naar de har faaet at vide, hvem der hører sammen, gaar hvert Par hen og drikker et Glas Vin sammen paa deres nye Ægteskab. Efter denne Legestue indbyder Pigerne deres Ægtemænd en Aften hjem, hvor Husbond og Madmoder beværter dem med Mad og Drikke, og Pigerne giver dem en Del Æbler med hjem, en 50—60 Stk. og derover. Naar saa Karlene har holdt de to Legestuer, skal Pigerne til at lave en, som varer i to Dage, og til denne skal de ogsaa selv købe ind, hvad der skal bruges, og ogsaa sørge for Hus til at danse i, og naar Dansen begynder, byder Pigerne deres Ægtemænd op til Dans. — Nogle Aftener efter samles Pigerne igjen, hvor Legestuen har været, for at betale Gildet, og det kan blive henved 4—5 Kr. til hver Pige²⁾.

1876. Raaby S. (Gerlev H.). I Raaby var der to Karle, der raabte for Karlene og Pigerne, og to Dreng, der raabte for Børnene³⁾.

1878. Ø. Tørslev S. (Gerlev H.). Hver Karl fik sin Pige til Gadelam, men de Karle, som ikke inden den sidste April havde deres Muldvarpeskud jævnet, og de Piger, som ikke havde deres Kaalstokke rykkede op, fik til Straf for deres Dovenskab ingen andre Gadelam. Ungdommen samledes da Valborgaften, og de Dreng, som havde gaaet til Præsten det Aar, »kryber op i et stort Træ og skal parre de unge sammen, baade store og smaa, hver faar et Gadelam. De raaber da: »Høj, gammel Kjælling, kom ud aa si Blaas, og det ska væ f. Eks. for Mads Jensen og Dorret Nielsen. De skal holder, de skal knolde, det skal alle forglemmes, hø-ø-øj, knold hende godt!« Naar de saa alle er parret sammen, synger Drengene et Vers: »Er i nu misfornøjet med det, som vi har gjort, saa trøst jer ved, Forbindelsen den varer ingen Aar!« Naar det saa er forbi, gaar hele Ungdommen udenfor Byen paa en Høj, og Karlene slæber en Tjæretønde og et Knippe Halm med, som skal bruges til at brænde Blus ved, og man kan da rundt om paa Højene ved hver By se et Blus. Naar Blusset saa er brændt ud, tager hver Karl sit Gadelam, og de spadserer da Par og Par ind til Byen. — Naar Foraarsæden er lagt, bliver Gadelamsgildet holdt i to Dage hos den saakaldte Oldemand, han, som har

¹⁾ Meddelt af Karen Marie Rasmussen, Linde, c. 1885. (DFS 1906/1). ²⁾ DFS 1906/43 Stk. 1: 1874. Opt. 1885 af Laura Hansen, Dalbynder. Optegnelsen er underskrevet af fire Kvinder fra Ø. Tørslev S. ³⁾ J. A. IV, Nr. 16. Medd. Anders Kristensen, Tørring.

Trommen. Hans Kone skal baade brygge og bage til det. Naar Dagen saa oprinder, samles Ungdommen Kl. 2, naar Trommen har lydt over hele Byen. Karlene skal da danse de første Danse med deres Gadelam. Naar de saa har danset en Tid, kommer de ind i en anden Stue og faar Mellemmad og Kaffe, hvorefter de begynder at danse igen. De bliver ved omtrent hele Natten uden andet Ophold, end medens de gaar hjem og sysler. Naar Gildet er hævet for den Dag, gaar de hjem og sover hele Formiddagen, til de skal hen at begynde Gildet igen. Andendagsgildet gaar til som Gildet første Dag¹⁾.

E. Tang Kristensen har fem Optegnelser fra Øster Tørslev Sogn om Gadelamsfesten. Anders Kristensen, Tørring, har meddelt ham følgende: Det var de store Knægte, der stod for at dele Gadelammene ud. De havde jo snakket om det før, og saa selve Voldborg Aften krøb et Par Konfirmanter op i det højeste Træ, der stod paa Gaden, og saa begyndte de at raabe op: »Højj, gammel Kjællinger, kom og se Blus, det er for [Kræn Hansens Karl Jens] og for [Niels Ajesens Pige Mette Kirstine]. Han skal holdd hender, og han skal knolld hender . . . og han skal it' forglemm' hender, førend Voldborg Aften kommer igen. Højj, knolld hender godt!« Naar de saadan havde remset alle de unge op over hele Byen, Par for Par, nemlig dem, der var konfirmerede, gik de ud og tændte Blusset. Naar det var til Ende, gik enhver til sit. Der raabtes, saa at det kunde høres over hele Byen, og hver By var for sig, om ogsaa de laa helt tæt ved hinanden, som f. Eks. Øster-Tørslev og Ils-høj²⁾. Det gik ligedan til ved Høstgilde og Gadelamsgilde i Ø. Tørslev S. Hver Mand gav et Topfjerdingar Malt til et saadant Gilde, somme gav en halv Skæppe. Det gik alle Karlene sammen og malte paa en Haandkværn, og saa skulde Oldermanden brygge Øllet. Gildet holdtes ved ham, og det varede i to Dage. Til Høstgildet var Mændene ogsaa med. De betalte Brændevinen og Musikanterne, og saa havde Karlene Dans og fik Brændevin og Øl³⁾.

I en Optegnelse (DFS 1906/43) fra 1911 af Gunnar Knudsen (efter Meddelelse af Gdr. Niels Krag, Ø. Tørslev) oplyses om Gadelamsgildet, at Drengene, der raabte Verset, begyndte med at nævne Navne paa Karle og Piger og endte med at nævne Drengene og Smaapiger. Hvis Drengene havde Nag til en Karl, parrede de ham med en gammel grim én, og saa blev han grint ud. De havde en fin Næse til at opdage allerede bestaaende Forhold mellem Karle og Piger. Hvis en Pige havde glemt at rykke de gamle Kaalstokke op, blev hun parret med Kaalstokken, og havde en Dreng glemt at jævne Muldvarpeskuddene, fik han dem — og saa fik de ikke andre Gadelam det Aar (jfr. Opt. til Feilberg fra 1880'erne). Navnet Gadelam gjaldt for baade Karle og Piger. Naar de var færdig med Udraabningen, gik de udenfor Byen og brændte Blus paa en Tjæretønde. Gadelamsgildet blev holdt i 2 Dage (Søndag og Mandag) efter at Sæden var lagt. De begyndte Søndag Aften og Mandag Kl. 2—3. Mændene gav Øl, og de unge betalte Musik. Der var ingen Bespisning. I gamle Dage skulde Pigerne tage deres Gadelam med hjem og bispise ham. De skulde vist ogsaa hele Aaret give Gadelammet den første Dans ved Ballerne, men ellers havde Forholdet intet at betyde.

1) DFS 1906/43. Opt. til H. F. Feilberg af fem Kvinder fra Tørslev, Tørring og Dalbynder. 2) J. A. IV, Nr. 16. Nr. 17, meddelt af Niels Kristensen, Tørring. Intet nyt Motiv. Nr. 75 (sa. Medd.) nævner, at Gadelamsgilder holdtes Søndag efter Voldborg Aften. 3) J. A. IV, Nr. 80. Medd. Anders Kristensen. Nr. 65 meddeler om Gadeleg i Tørring, Ø. Tørslev S.

1879. Gerlev S. (Gerlev H.). Se N. P. Bjerregaard: Sæd og Skik i Ommer-syssel (1919), 1—4, 27—30. Jfr. her S. 31 Note 3.

1890. Nørhald H. I Landsbyerne var en Legestue i hver Maaned. Den første blev holdt en 5—6 Dage ind i det nye Aar. Da blev der uddelt eller udraabt »Nytaarsgaver«. Et Par Karle gik ud i Gangen, slog tre Slag paa den lukkede Dør til Tegn paa, at de, der stod indenfor skulde være rolige, hvorefter de raabte saa højt de kunde: Kristen skal Marie have! Undertiden blev der saa føjet en Del fromme Ønsker, som f. Eks.: Jens skal Katrine ha! Det skal holdes og knoldes og aldrig forglemmes. — Saadanne fromme Ønsker fulgte især med, naar det gjaldt et Par Kærestefolk. Den Pige, som Karlen fik til Nytaarsgave, var forpligtet til at give ham Æbler og Pebernødder, som blev kaldt et »Fond«. Karlen blev saa bedt til Julegilde, hvor Pigen havde hjemme, for at afhente sit Fond. Fra først af, da denne Skik kom paa Gang, fik Karlen ikke flere Æbler og Pebernødder, end han kunde have i sin Lomme, men efterhaanden blev det saadan, at den ene Pige vilde give mere end den anden, og derfor blev Æblerne og Pebernødderne pakkede ned i et Klæde, og fik saa Navnet Fond. De sidste Aaringer, jeg havde Nytaarsgave, gav Pigen fra 40 til 60 Æbler og en hel Del Pebernødder. Det var ikke altid saa let at komme hjem fra Julegildet med saadan et Fond, derfor blev Klædet gerne fæstet sammen med Knappenaale, for at Røverne, der gik og ventede paa sit Bytte, ikke saa let skulde faa fat i det. Naar en Karl gik hjem med sit Fond fra et saadant Julegilde, kunde han altid være vis paa, at der var nogle ude for at passe ham op, for at tage Æblerne fra ham. Det skete ikke saa sjældent, at man Dagen efter fandt Æbler og Pebernødder, hvor saadant et røve-risk Overfald havde fundet Sted. Hen imod Slutningen af Januar kom Pigelegestuen, det var den eneste Legestue hele Aaret, hvor Karlene gik fri for at betale. Pigerne betalte alt, ikke alene Spillemandene, men ogsaa Brændevin, Sukker og Kaffe. I saadan en Legestue, var der altid en Kagekone eller en »Bajkone«, vi kalder nemlig baade Sigtebrød og Hvedebrød med det fælles Navn »Baj«. Naar det var ved den Tid, der skulde drikkes Kaffe, stormede alle Pigerne sammen om Bajkonen for at gøre Indkøb. Det var slet ikke saa lille et Indkøb, der skulde gøres, for Pigerne var ogsaa forpligtede til hver især at give den Karl, de havde til Nytaarsgave, Baj til Kaffen. Fra først af, da denne Skik kom paa Gang, var det Regelen, at en Pige gav to Kager, men efterhaanden blev det saadan, at den ene vilde overtrumfe den anden, tilsidst gav de op til en halv Snes Femøres Stykker. Det var gerne Tilfældet ved Nytaarsgaveuddelingen, at der var for mange Piger, saa nogle enkelte af Karlene fik to; saadanne lykkelige Mennesker fik altid fuldt op af Kager. Det var et smukt Syn at se, naar en Karl satte sig til Bords med to Piger, en paa hver Side og saa en Stabel af Kager foran sig. Det var altid Skik, at Karlene tog Nytaarsgaverne med til Bords. — Naar man var færdig med Sæden om Foraaret, blev Gadelamsgildet holdt. Paa Valborgaften blev uddelt Gadelam. Karle og Piger samledes uden for en Port. Inden for var der en Flok Dreng, gerne saadanne, der havde gaaet til Præst om Vinteren; de havde den Bestilling at raabe Gadelammene ud. De slog først tre Slag paa Porten, og saa begyndte Forestillingen: Peder skal Marie ha! Niels skal Petrea ha! og alle deres Kaalstokke, det vil sige, dersom man ikke havde sørget for at faa dem op til denne Aften, saa kunde man være sikker paa at faa dem i Medgift. — Otte Dage efter, maaske fjorten Dage efter saadan en Handling, blev saa holdt Gadelamsgilde. (DFS 1906/43, Topnr. 1890. Opt. 1899 af L. P. Larsen).

1891. Glenstrup S. (Nørhald H.). Her brændtes Valborg Blus. Ved dette blev to udvalgte til at uddele Gadelam. Pigen pyntede sin Karl og hans Hest til Ringridningen 2. Pinsedag ¹⁾).

1895. Kovsted S. (Nørhald H.). Valborg Aften under Blusset staar en af de to Præsenter frem og gifter Karle og Piger. Pigen = Gadelam, Karlen hendes Mand. 2. Pinsedag rides i Ring; Pigen smykker en høj Hat til sin Mand, giver ham Skærf om Livet; han skal ogsaa i lange Støvler. Saa er der Ringridning. Efter denne er der Dans. Hver M a n d skal danse mindst tre Gange med sit G a d e l a m og følge hende hjem. Kongen betaler intet, Prinsen halv til Gildet. Pigerne pryder Kongen til Dansen med alt det Guldstads, de har. Der indsamles ikke Gaver ²⁾).

1896. Spentrup S. (Nørhald H.). Ved Majfesten i Spentrup var der Ringridning, hvorfor Festen kaldtes R i d e g i l d e. Ringriderne blev pyntede til denne Fest, der fandt Sted enten en af Pinsedagene eller en af Søndagene før eller efter. Det var altid en Søndag med Eftermiddagsgudstjeneste i Kirkebyen, da selve Ringridtet altid foregik om Formiddagen. Hver Pige skulde pynte Hat for sin Gadebasse, idet Hatten, hver Rytter havde paa, var særlig smukt udstyret. Vidjer krydslagdes over Hat (eller Kasket), saa den fik Form af en Hjelm, og Stigbøjlerne beklædtes med Tøjblomster og spraglede Baand, mens Sølv- og Guldkæder slyngedes ud og ind imellem, saaledes at de raslede, naar Hattens Ejerman bevægede Hovedet. Rundt om Skyggen af den pyntede Hjelm var Spænder af Brystnaale og Ørenringe anbragte. Hattens Pyntning foregik i en af Gaardenes Storstuer ³⁾. — I 1927 meddelte Peder Kristensen i Jennum, Spentrup Sogn, at en af de første Dage efter Nytaar var der altid Legestue, og saa skulde man have en Nytaarsgave. Saa blev hver Karl og Pige lignet sammen af Gadebasserne. Saa blev Karlen budt til Besøg i den Bopæl, hvor hans Nytaarsgave opholdt sig. Hun forærede ham da en Del Æbler. »Valborgaften brænder man Blus allevegne paa denne Egn, og naar det er forbi, staar nogle store Dreng i en Port og raaber, hvem baade Karle og Dreng skal have til Lam. Om Pinsen eller en anden Søndag efter holdes Dans, og det kaldes Gadelamsgilde«. Hvert Aar til Høstgildet løftes to Karle til Loftet; de skal være Gadebasser og bestille Musikken til Dans for Ungdommen hele Aaret ⁴⁾).

1897. Gassum S. og Spentrup (Nørhald H.). Gadebasserne blev løftet til Loftet i Legestuen lige efter November. De stod for Uddelingen af Nytaarsgaver og raabte dem op i Legestuen mellem Jul og Nytaar. Den Aften, de saadan blev gift, tog Pigen med Karlen hjem og beværtede ham, samt gav ham tyve, tredive Æbler af de bedste, der kunde faaes, samt et Par Potter Pebernødder. Det var altsaa ingen billig Historie for Pigen. Hun plejede gerne at faa ham listet ud af en Bagdør, da de andre Karle plejede at lure paa ham for at fratage ham Æblerne, naar han kom. Han havde da tit en Pose Kartofler ved sig, og naar han nu stredes med dem, fik de endelig dem at løbe med, hvorpaa han gik ind igen, fik Æblerne og kom lykkelig bort. En otte, fjorten Dage efter holdtes Pigelegestuen. Da skulde Pigerne beværte Karlene og kom saa med Kovringmeldmader paa en Tallerken. De var helt

¹⁾ DFS 1906/43. Opt. af Amalie Møller 1927. Elev paa Galtrup Højskole. F. 1906. ²⁾ DFS 1606/43. Opt. o. 1885 til H. F. Feilberg. ³⁾ Nicoline Kirkegaard i Aarhus Amtstidende ^{80/8} 1909 efter Barndomserindringer »fra sidst i 60'erne og 10 Aar senere«. ⁴⁾ DFS 1922/17, Bl. 2174. 1906/45 B IV: 1896.

runde og godt tillavede med Rullepølser o.s.v. Overskalken af en Kovring kom aldrig med, derimod tit Nederskalken, især naar Kovringen var bagt paa en Plade. Saa skulde Pigen den Aften følge med til Karlens Hjem, hvor hun der blev beværtet og skænket med Mjød. Den Aften bød Pigerne altid Karlene op til Dans, og de Piger, der ellers ikke fik synderlig Dans, kunde da danse saa meget, de lystede. Denne Forbindelse varede kun til Voldborg Aften, for saa blev der uddelt Gadelam. Det har de store Drengene altid staaet for her paa Egnen, nemlig dem, der var omkring Konfirmationsalderen. En af dem kløv saa op i et Træ og udraabte Navnene parvis, og saa føjede han til: Det skal holdes, og det skal knoldes over ti Agerrene, og de skal kyskes og klappes, og det skal aldrig forglemmes«. Gadelammene gav ikke hinanden noget, men om Sommeren var der jo heller aldrig mange Legestuer ¹⁾.

1898. Hald S. (Nørhald H.). En Aften før Jul blev der af et dertil beskikket Udvalg uddelt »Nyaarsgave«. En bestemt Karl skulde altsaa have en bestemt Pige til »Nyaarsgave«. Naar man havde Mening om, at to var lidt gode Venner, blev de gerne tildelte hinanden. Undertiden kunde der være Drilleri med i Spillet, saa to fik hinanden, som ikke kunde lide hinanden. Anden Juledag blev der saa holdt Legestue, og Karlen skulde da hente sin »Nyaarsgave« i Hjemmet og blev ved samme Lejlighed trakteret med varm Aftensmad. Ligeledes Nytaarsdag, da der igen blev holdt Legestue. I Løbet af Juletiden skulde Karlen paa Besøg hos Pigen, og ved denne Lejlighed fik han en Skænk af Æbler, og det skulde være gode og fine Æbler. Og mange skulde det være. I dette Stykke vilde den ene overgaa den anden, og det endte med som fast Regel, at Pigen skulde give sin »Nyaarsgave« 100 Æbler. Han skulde ogsaa helst have en Bunke Pebernødder. Til Gengæld trakterede Karlen sin Pige med Kaffe og Hvedebrød ved Legestuerne. Der var gerne en Mand, som havde Beværtningen ved disse Legestuer, og det var ikke alene »Nyaarsgaven«, Karlene gav Kaffe, men ogsaa andre Piger, som de særlig yndede at danse med. Undertiden kunde en saadan Pige have en hel Bunke Hvedebrød med sig hjem, som hendes »Velyndere« havde trakteret hende med. Der kunde ogsaa faaes Punch, og ved Punchebordet satte Mændene sig gerne til Sæde. Det kunde ogsaa hælde, at en og anden af Karlene satte sig fast ved Bordet og fik sig en ordentlig »Pisk«. 14 Dage efter Nytaar holdtes der Pigelgestue. Saa skulde Pigen hente Karlen og blev da ligeledes trakteret i Karlens Hjem med varm Aftensmad, f. Eks. Sødsuppe og Ribbenssteg. Selvfølgelig skulde Pigen tage Karlen op til Dans ved denne Legestue. — Valborgaften blev der uddelt Gadelam, men denne Uddeling spillede ingen nævneværdig Rolle — ikke nær saadan som »Nyaarsgaverne«. Uddelingen af Gadelammene blev foretaget af »Gadebassen« og hans Hjælpere. Ved en af Efteraarets Legestuer blev en dertil bestemt Karl under Dansen løftet op til Loftet, og han var da valgt til dette Aars Gadebasse. — Der brændtes Blus Valborg Aften ude paa Langbjerre udenfor Hald By. Det var derefter Skik »for en Del Aar tilbage«, at Ungdommen bagefter samlede ved Forsamlingshuset og uddelte »Gadelammene«. Der blev en af Karlene stilt an oppe i et Træ, hvor han sad og opraabte Navnene. Denne Skik med »Lammene« er nu forsvundet ²⁾. — I Stovby (Hald S.) var det Skik, at Pigerne selv med hinanden bestemte, hvem hver især skulde have til Nytaarsgave. Saa kunde

¹⁾ J. A. T. IV, Nr. 1. Medd. af Ane K. Nielsen, Spentrup, og Esben Madsen, Gassum. ²⁾ DFS 1906/43. Opt. af Bolette Sørensen i 1921 og 1924 efter ældre Folk og »efter egne Oplevelser gennem 39 Aar«.

hver Pige faa den, hun helst vilde unde sine Æbler og Kavringer. (DFS 1906/1. Opt. Karen M. Rasmussen, Linde).

1901. Linde S. (Nørhald H.). »Her i Linde vælges Gadebasserne i den første Legestue om Julen«. De andre havde i Forvejen hemmeligt lagt over med hinanden, hvem det skulde være, og under Dansen greb de dem og løftede dem til Loftet, saa var de valgte. Sædvanligvis strittede de imod, saa godt de kunde, for de vilde alle helst være fri for et saa ubehageligt Hverv, men der var jo mange om dem. Der var to Gadebasser. Deres Forretning var at uddele Nytaarsgaverne og indtil næste Jul at staa for Legestuernes Regnskab. — De ældre Karle fik hver to Piger til Nytaarsgaver, de yngre maatte nøjes med en hver. Gadelammene uddeltes ikke af Gadebasserne, men af de Dreng, der blev konfirmeret samme Paaske; var der ingen, eller kun en, saa af det forrige Aars Konfirmander. — Man skulde have sine Kaalrumper rykkede op inden Valborg Aften. Var det ikke sket, saa fik man enten blot dem til Gadelam, eller man fik dem tillige med ham (for det var vist kun Pigerne, der skulde straffes med dem). Man fik i al Fald Forsømmelsen at høre. — I Linde holdtes Gadelamsgildet i to Dage, naar Foraarsæden var i Jorden. Mændene gav Øllet til Gildet, de kom ogsaa sammen for at hjælpe med at drikke det. Før holdtes Gildet skiftevis i Gaardene, og af Navn holdtes det ogsaa saaledes endnu o. 1885, men da var det kun Mændene, der samlede i Gaarden, Karle og Piger og Børnene med samlede i Byens saakaldte Sal, hvor Dansen holdtes¹⁾.

1918. Støvring S. (Støvring H.). Saa snart Mørkningen Valborg Aften var begyndt, rejste Drengene af Sted for at tænde Halmen eller Lyngen — undertiden ogsaa en Tjæretønde — som var bragt til Stede Aftenen før eller samme Dag. Lidt efter kom saa Karlene og Pigerne, og de fik nu Gadelam, ligesom de til Nyaarslegestuen fik Nyaarsgave. Blusbrændingen Valborg Aften var meget almindelig i Egnen. I Støvring, Sydøst for Mariager, kunde man tit denne Aften tælle 30—40 Blus. Mens de unge morede sig ved Blusset, var Bymændene samlede i Byen og udlejede Byens Fællesjorder²⁾.

1925. Ørum S. (Galten H.). Legestue ordnedes af 3 Gadebasser. De fungerede et Aar ad Gangen. Ved den Legestue, som holdtes 2. Juledag, uddelte Gadebasserne Gadelam til alle Karlene og søgte saa vidt muligt at ordne det saadan, at det kunde være til almindelig Tilfredshed, hvad naturligvis ikke altid lykkedes. Derfor plejede de at sige til sidst, at hvis nogen ikke var fornøjet, maatte de vente til næste Aar, saa gik det forhaabentligt bedre. Samme Aften udnævntes 3 nye Gadebasser for næste Aar, hvilket foregik paa den Maade, at de afgaaende maaske med Hjælpere loftede de udsete op til Loftet, som jo den Gang ikke var saa højt oppe. Lykkedes dette ikke, kunde vedkommende undslaa sig. Der holdtes Legestue en Gang om Maaneden i Vintertiden, sidste Gang anden Pinsedag. Maaske ogsaa en enkelt mellem Slet og Høst. Og efter Høst holdtes Legestue 2 Dage i Træk som et Høstgilde. Ved tre af de aarlige Legestuer tillavedes Rompunche, den ene Gang var altid Fastelavnsmandag, ellers nøjedes man med Brændevin. Fastelavnsman-

¹⁾ DFS 1906/1: 1901. Opt. c. 1885 af Karen Marie Rasmussen. I hendes Opt. er Fremstillingen holdt i Nutidsform. Da K. M. Rasmussen er født 1852 i Kastbjerg S. (Gerlev H.), er det muligt, at Indholdet af ovennævnte Opt. hidrører fra dette Sogn. ²⁾ Skgr. IV, S. 143—44. Medd. Jens Th. Kristensen, Støvring Planteskole.

dag var det Pigernes Legestue, hvor Ordning og Betaling paahvilede dem, ellers paahvilede Omkostningen Karlene, vistnok med i Reglen 50 Øre hver Gang. Gaardene i Byen skiftedes til at beværte Musikanterne, i Reglen to, hvor Gadebasserne saa ogsaa plejede at faa noget med. Den Mand, som beværtede Musikanterne, fik i den Anledning en Flaske Brændevin foræret. Naar Musikken var henne i vedkommende Gaard at faa en Forfriskning, kunde de unge Mennesker af og til mere sig med Leg saa længe. Legestuen holdtes i en Fællessal, som ejedes af Byen¹⁾.

1929. Vissing S. (Galten H.). Ved den første Legestue efter Jul blev Gadebassen udnævnt. Den gamle Gadebasse og de gamle Gadebassedrenge fik fat i ham, om han end havde forstukket sig, og løftede ham op over alle de andre, og fik saa en rød Lue sat paa ham, saa enhver kunde se og vide, at han nu var Gadebasse det næste Aar, for det var Manden med den røde Lue. Drengene blev ikke løftede op, men udnævnte af de ældre tre. — Den nye Gadebasse forstak sig tit, det maatte jo ane ham, at han var den udkaarne, da han ikke kom med i Raadslagningen, som de ellers alle var fælles om. Der var da tit megen Tummel ved at faa dem udnævnt. — Der var kun en Gadebasse, men to Gadebassedrenge. Saadan kaldtes hans Medhjælper, om de end var nok saa store Karle. Paaskegildet varede i 2 Dage, og til det gav enhver af Pigerne et Fjerdingkar Malt. Gadebassernes Lam og Gadebassedrengenes Lam skulde brygge Øllet og gøre Opvartningen ved Gildet. Da blev Gadelam uddelte, i Regelen 2den Paaskedag. Det gik saadan til, at Gadebassen og Gadebassedrengene sad ved et Bord med et Sølvbæger forved sig og en Brændevinsflaske. Hver Karl for sig skulde saa komme ind og staa op forved Bordet. Der blev da skænket for dem af Bægeret, og nu skulde hver synge et Skaalvers, f. Eks.:

»Denne Skaal jeg drikker nu,
den skal være for den Pige,
som jeg bær i Sind og Hu,
hende vil jeg aldrig svige.
Skaal, skaal, Venners Skaal!
Skaal for alle smukke Piger,
skaal, skaal, Venners Skaal!
Skaal for den, som jeg har kær«.

Dem, der kunde synge det Vers, de var nogle hele Karle. Dem, der slet ikke kunde synge, de kunde skilles fra det ved at læse: »Hier er en Skaal, som er mæ tilkommen, som er Gaaaadbassiens Skaal og Gaaaadindens Skaal og Gaaaadbassidrengenes Skaal og djer Lams Skaal og min Skaal og mit Lams Skaal, og hvem er det?« Saa blev hans Lams Navn nævnt, og nu var det hans Gadelam for næste Aar. Saadan kom de frem til Hobe og fik Lam og drak Bægeret ud²⁾.

1931. Voldum S. (Galten H.). Om Efteraaret blev der holdt en Legestue, hvor der blev valgt et nyt Gadelam . . . Midt under Dansen klumpede en Del Karle sig samman og søgte at løfte den, de havde udkaarret, til Loftet.

¹⁾ DFS 1906/43: 1925. Opt. ^{15/a} 1937 af Provst emer. Thomas Møller, Grundfør Præstegaard. Meddelt af fhv. Gaardejer Jens Nielsen, Grundfør, 75 Aar. Født i Væth, Ørum S. ²⁾ J. A. IV, Nr. 1. Medd. af Peder Andersen Bjerregaard, Brandstrup.

Det kunde undertiden knibe, hvis den paagældende var en stærk Karl, og der blev gerne sat en Ære i at gøre saa stor Modstand som muligt. Men naar det lykkedes at faa hans Hoved op mod Loftet, var han altsaa valgt til Gadebasse. Derefter blev en af Pigerne løftet paa samme Vis, og saa var hun Gadinde. Saa blev der igen løftet en Karl, og han blev kaldt »villest Kaael«, og saa en Pige, som blev kaldt »villest Piig«. Og endelig igen en Karl, det var saa »ringest Kaalen«, og hans Lam blev saa »ringest Pige«. Det bemærkes, at Navnet »Gadelam« brugtes ikke der; der blev kun sagt »Lam«. Børnene havde ogsaa deres Legestue, hvor det gik til paa samme Vis. — De saaledes udvalgte dannede en Slags Bestyrelse for Ungdommens Gilder og Legestuer i Aarets Løb. — En Tid efter blev der igen holdt en Legestue, hvor »Lammene« blev uddelte. Det var et spændende Tidspunkt, naar Gadebassen stillede sig midt paa Gulvet og raabte Navnene op. Undertiden faldt de til-dømte i god Smag og slundom vakte Afgørelsen Misfornøjelse. Saasnart Musikken spillede op igen, gik Karlene hen og tog deres nye »Lam« op og dansede en Dans med vedkommende. Der var ingen Ceremonier, naar der blev budt op. Karlen gik blot hen og rakte Haanden ud mod Pigen, og naar Musikken holdt op, lod han hende staa, hvor de standsede, uden at føre hende paa Plads. Naar der ud paa Natten blev drukket Kaffe, skulde Karlen altid spendere Hvedebrød paa »Lammet«. Saadan om ved Nytaarstid fik Pigen Besøg af sit Lam. Han blev modtaget vel og blev beværtet paa det bedste i de Hjem, hvor der var Døtre og hvor der var Tjenestepiger. Ved Afskeden modtog han som Nytaarsgave en Mængde store, smukke Æbler. Pigerne satte altid en Ære i at have saa mange gode Æbler som muligt til Lammet. — Saa var der en Pigelegestue hen paa Vinteren, og det var de tre udkaarne: Gadinden, villest Pigen og ringest Pigen, som skulde ordne Sagen denne Gang. De fulgtes da gerne ad for at bestille Legestuen hos en af Gaardmændene, og det var undertiden et vanskeligt Spørgsmaal at faa ordnet, for det var ikke altid, de fik ja det første Sted, de kom. Ofte maatte de flere Steder omkring. Det var før Forsamlingshusenes Tid, og alle de unges Fester blev holdt rundt om i Gaardene. Der var bare den Forskel paa Pigelegestuen og de andre Legestuer, at der skulde Pigerne byde Karlene op til Dans. — Sidst paa Vinteren, hen mod Paasketiden, kom det store Gadelamsgilde. Det varede i to Dage og begyndte gerne Kl. 2 om Eftermiddagen, det skulde altid holdes i Gadindens Hjem. Ved denne Lejlighed skulde Pigerne altid være Værtinde for deres Lam og give baade Middagsmad og Aftensmad begge Dage. Karlene mødte saa i fuldt Puds saadan ved Ettiden. Der blev gerne serveret Sødsuppe og Frikadeller og til Aften stuvet Hvidkaal, Ribbenssteg og Medisterpølse; næste Dag Risengrød og brunet Høsekød eller ogsaa Kødsuppe, og om Aftenen Frikadeller og Kartoffler. Desuden skulde Pigen have en Del vel tillavede Mellemmader med til Gildet, og de blev spist engang midt om Natten. Det var ingen billig Historie, særlig for Smaafolk, som havde Døtre, der skulde med. — Ved Børnenes Gadelamsgilde gik det til paa samme Maade. Der blev ogsaa ved de unges Sammenkomster drukket Brændevin, og det kunde ogsaa hænde, at de store Drengene var med i dette, men at det ikke var almindeligt, kan følgende Træk vise: Børnenes Gadelamsgilde skulde engang staa hos en Høker, som ikke selv havde Lejlighed til Dansen, og den skulde da foregaa i en Gaard længere oppe i Byen. Men alle skulde samles nede hos Høkeren og derfra gaa Parvis med Musikken i Spidsen op til Gaarden. Høkeren var en gemytlig Mand, der var meget interesseret i at gøre det festligt ved denne Lejlighed, og han havde ved Raadslagningen om Gildet hævdet, at de maatte se at møde præcis, og den, der kom for sent, skulde

til Straff enten bøde 4 Skilling eller drikke en Dram. — Havde det været almindeligt, at Drengene havde fundet Fornøjelse i Spiritus, var den rimeligvis ikke blevet brugt som Straffemiddel. — I Voldum blev der ikke holdt Fastelavnsgilde, men hen paa Sommeren blev der holdt Ridegilde, der gik for sig som i Spentrup. Drengene havde ogsaa deres Lam ligesom Karlene. Men der var den Forskel, at der blev holdt S sammenskudsgilde. Dagen før blev der fra Pigernes Hjem leveret en Krukke sød Mælk, nogle Æg og et Stykke Smør. Traktementet bestod da af Risengrynsvælling og Røræg med Smørrebrød til. Hver maatte have sin Ske i Lommen. Disse Gilder og Skikke er nu aldeles forsvundne og har været det i mange Aar slutter Lærerinde Bolette Sørensen, Hald, sin Optegnelse fra 1919 vedrørende Ungdommens Fester i Voldum Sogn. (DFS 1906/43: 1931).

1942. Udby S. (Rovsø H.). I Udby sønden for Randers Fjord udnævnes en til Gadebasse ved, at man løfter ham i Vejret i en Legestue. (J. A. T. IV, Nr. 2).

1943. Vore S. (Rovsø H.). Der var to Gadebasser, der blev løftet op i en Legestue om Efteraaret, og saa blev der ogsaa løftet to Piger, der skulde være Gadinder. Gadebasserne stod for at bestille Legestue og Musikanterne og holde Regnskab over Udgifterne. Men Gadinderne havde med andet at gøre end at bytte Nytaarsgaverne ud om Julen og saa staa for en Pigelegestue, som vi havde i Julen. Da fik Karlene Brændevin, og hver af dem fik af sin Nytaarsgave nogle Æbler. Nytaarsgaverne havde de ikke længere end til Paaske, og fra Paaske og til Jul havde de saa Gadelam. Dem delte Gadebasserne ud. De unge gjorde den Gang mange Legestuer, som de ikke havde en Brændevinsdraabe til¹⁾.

1944. Estruplund S. (Rovsø H.). Baade Fastelavns Søndag og Mandag holdt Ungdommen Gadelamsbal. Olte Dage inden Fastelavn førte Gadebassen, den gamle og den nye i Fællesskab, en Liste over Byens Karle og Piger samt over de unge i Tørslev. De bestemte, hvem af Pigerne Karlene skulde have til Gadelam. Karlen gik saa til Pigens Hjem og indbød den Pige, der var paa budt ham til Gadelam. Samtidig indbød Pigen Karlen til at møde i hendes Hjem eller hvor hun tjente Fastelavns Søndag om Eftermiddagen Kl. 2 for at drikke Kaffe med Boller. Samtidig gav hun Karlen fire store røde Æbler, som hun havde gemt fra om Efteraaret. De kaldtes Gadelamsæbler. Kl. 3 begyndte Dansen i Salen (Forsamlingshuset). I Sognet havde man Byridt Fastelavnssøndag Formiddag med pyntede Ryttere og Heste. — I Store Sjørup havde man allerede i Midten af forrige Aarhundrede et Bindingsværksforsamlingshus med en stor Sal. Ved Sekstiden fulgte Karlen med sit Gadelam hjem for at spise til Aften. De fik da Sødsuppe med Ævvelpandkaag og Æbleskiver, Øl og Snaps. Madmoderen smurte saa et Stegefad fuldt af dejligt Smørrebrød, som Pigen tog med til Salen, bærende det i et Klæde. Ved 9-Tiden drak de Kaffe i Skænkestuen, og ved Midnat spistes der igen. Karlene drak Punche og spillede Kort i Skænkestuen. Mandag Aften fortsattes Dansen. Hen paa Natten, midt i en Vals, slap alle Karlene Pigen, hver dansede med, og greb en Karl og løftede ham op mod Loftet og raabte: »Vær du, vær du Gadebasse!« Sagde han ikke straks ja, blev han nappet i Læggen. Gadebassen skulde saa staa for Ballerne i det kommende Aar²⁾.

¹⁾ J. A. IV, Nr. 5. Medd. Kresten Andersen, Vore. ²⁾ DFS 1906/43. Opt. 1934 af Ole Rasmussen, Avning, medd. af Karen Rasmussen, f. 1851 i Sognet.

I en Opt. fra 1938 af Ole Rasmussen (DFS 1906/43) meddeles, at Karle og Piger i St. Sjørup mødtes i Forsamlingshusets Sal Fastelavnsmandag. To Mænd af Bylavet og to Gadebasser bestemte, hvem der skulde have hinanden det følgende Aar. Naar to var parret sammen, skænkede en af Bymændene hver et Glas Vin til dem. Karlen fulgte med Pigen hjem og blev beværtet. Kl. 3 Mandag og Tirsdag begyndte Ballet. Kom en Karl for sent til Ballet, skulde han bøde en Pot Brændevin. Pigerne bragte Mad, Karlene betalte Musikken. Karlene var udpyntede til Dansen. To nye Gadebasser blev valgt om Tirsdagen. Om Onsdagen gjordes Regnskabet op, da dansedes der 2 Timer. Den fjerde Dag havde Børnene Gadelamsgilde. Bagefter havde de ældre en Todages Gammelmandslegestue. Skikken kendt til 1890.

1952. Virring S. (Sønderhald H.). I 1885 meddelte Optegneren, at »det har før været Skik i Virring, at der uddeltes Gadelam, men denne er ophørt for flere Aar siden. Gadelammene uddeltes paa den Maade, at Gadebassen tillige med en anden Karl bestemte, hvem af Pigerne hver enkelt Karl skulde have, og skrev det op, for at det kunde huskes. Naar dette var gjort, hvilket skete et el. andet Sted i Byen, toge [de] Plads midt i Salen, efter at Dansen var standset, og Gadebassen oplæste Navnet paa en Karl, og der efter Navnet paa den Pige, der skulde være hans Gadelam. Naar disse to Navne var nævnede, stødte Gadebassens Medhjælper i Loftet med en Stok og raabte: »Æ I faanøw«, hvilket besvarede fra de omkringstaaende med et »Jo«, og saaledes videre, indtil alle Navnene vare oplæste. Gadebassen vælges ved, at den gamle Gadebasse og nogle medvidende gribe den, der er bestemt dertil, og løfte ham til Loftet. Hvis ikke Hovedet berører Loftet, førend vedkommende kommer ned paa Gulvet igen, gjælder Udvælgelsen ikke«¹⁾. I en Optegnelse fra 1924 fra Virring Sogn meddeles, at ved Legestuerne snappede de en Karl og løftede ham op til Loftet: saa var han Gadebasse og valgte saa en Gadinde. Pigerne havde hver et »Lam«; de fik et friskt hvert Aar. En Gang om Aaret var der Pige-Legestue, hvor Pigerne trakteredede med Punch. Om Aftenen skulde enhver have sit Lam med hjem at spise. Musikken kostede 8 Skilling, Gildet 3 Mark for hver. Navnene paa nogle af Dansene var: Holstensvals, Rigtig Vals, Hamborg(er), Polka, Trekant, Sekstur, Firtur²⁾.

1953. Essenbæk S. (Sønderhald H.). Deres Gadebasse i Assentoft skal have kommet og stjaalet en Majbøg her i Haslum Skov og plantet den paa Assentoft Gade. Tre unge Karle blev udtagne om Efteraaret til at forestaa Lystigheden, og den villeste var Gadebassen. Naar de ikke kunde løfte ham til Loftet, var han fri. Hans Lam var Gadinde, saa Parret hed Gadebasse og Gadinde. Gadelamsgildet var i Paaskehelligdagene, og der brændtes Blus Voldborg Aften³⁾.

1954. Favsing S. (Sønderhald H.). Naar Folk havde faaet Kornet ind, havde Ungdommen Fridags-Legestue, og den varede i 2 Dage. Da blev Gaaad-bassien løft til Loftet, idet Karlene paa et givet Tegn løb til og løftede den udvalgte op. I samme Legestue byttedes Gajelam. Gadebassen tog selv først, og hun kaldtes Gajinden. Dernæst tog den gamle Gadebasse selv hans Gadelam. Saa var der 2 Karle inde med Gadebassen for at hjælpe ham at uddele

¹⁾ DFS 1906/43: 1952. Opt. 1885 af Jens Peter Jensen, Gedved Seminarium; var fra Virring. Jfr. her S. 15. ²⁾ DFS 1906/43. Opt. 1924 af Kr. Hald, medd. af Ane Mette Raun, c. 93 Aar, f. i Uggelhuse, boende i Karlby. ³⁾ J. A. IV, Nr. 39 (Haslum).

dem. Navnene blev skrevne op med Kride paa en Munglefjæl, og naar de var færdige, gik de ind til Karlene. Den gamle Gadebasse regnede dem op, og for hvert Par, han raabte op, raabte han: »Er I fornøjede?« Svarede de ja, slog han med Munglefjælen op i Loftet. Men der var jo aldrig nogen, der sagde nej. Musikanteren var den sidste, der fik, og han fik en gammel Kone eller Pige. Vores her i Byen fik altid en gammel Pige, vi kaldte Lamme-Else. Dem, der skulde flytte fra Byen til November, de fik ogsaa de gamle Kællinger. Imens dette nu gik for sig, stod den ny Gadebasse og skændte dem, og den Dram skulde de drikke ud. Han bestilte Legestue og sørgede for Musikanteren og skaffede Brændevin hjem. Gajinden bestilte Pigelegestuen lige efter Nytaarsdag. Den første Dans, de fik i den Legestue, tog Pigerne først hvem de vilde danse med, men for det meste tog de deres Gadelam. Gadinden gik altid først hen og tog sin Danser. I Paaskelegestuen skulde Karlen gaa hen til hans Gadelams Hjem og hente hende, og han blev da trakteret med en forfærdelig stor Æggepandekage. Dette var i Mørkningen, lige før Dansen skulde begynde. — Saadan gik det her, men i Grund og Drammelstrup kom Pigen med Pandekagen hen til Legestuen, og saa havde de et stort Bord, som de sad ved, og de sad Par og Par ved Bordet og spiste deres Kage¹⁾.

1955. Avning S. (Sønderhald H.). Tjenestefolkene holder aarlig 7 Lege-
stuer (Liegstou), og det er navnlig ved disse, Gorbassin har sin Betydning. Naar alle Bønderne i Byen er færdig med Høsten, har Karle og Piger en Fridag, og den følgende Dag holdes Fridagslegestue (Frejdausliegstou). Ved denne vælges Gorbassin, og Valget sker paa følgende Maade: Hen paa Aftenen, naar Dansen er i fuld Gang, griber den, som skal fratræde Pladsen, fat paa den, han har udset til sin Efterfølger. De andre Karle kommer i en Fart til, og vedkommende skal nu løftes op og stødes med Hovedet mod Loftet 3 Gange. Det er en besværlig Sag og kan ofte vare meget længe; thi han maa uden at bruge Næverne værge sig af al Magt, og uden at han faar de tre Stød mod Loftet, er Valget ikke gyldigt. Med Valget følger flere Bestillinger. Den nyvalgte skal sammen med den, som fratræder Pladsen, samme Aften uddele Gadelam. Dette bestaar i, at de bestemmer, hvilke Piger der til næste Aar skal være de forskellige Karlés Damer til Legestuerne og give dem Mad til disse. Naar de har Sagen i Orden, kommer de frem midt i Salen og bekendtgør Ordningen, og for hvert Par, som raabes op, støder den nyvalgte i Loftet med en Stok og spørger vedkommende, om han er tilfreds med sit Gadelam. Bønderne skiftes til »at gøre Legestuen«, som det hedder, hvilket bestaar i, at de giver Øl og Lys, og Gorbassin skal underrette vedkommende om, naar det er deres Tur. Han skal ogsaa besørge Indkøbet af Kaffe og Brændevin til Legestuerne. Ved Fastelavnstid rides der i Ring. Dette bestaar i, at Karlene til Hest i strakt Galop skal fange en Ring, som hænges i et Reb mellem to høje Stænger. Der er Gorbassin selvskreven til at ride forrest, medens de øvrige ved Lodtrækning afgør, hvilken Orden de skal ride i. Den, som fanger Ringen de fleste Gange, er Konge, og hans Gadelam Dronning. Den, som bliver Konge, rider nu forrest, og hele Toget rider da til det Sted, hvor Dronningen opholder sig, og hun maa da binde Ringen fast paa Kongens Bryst med et rødt Silkebaand. Dernæst rider Toget rundt i enhver Gaard i Byen og beværtes med Æbleskiver eller Kager og dertil hørende Øl og Snapse. (DFS 1906/43. Opt. for H. F. Feilberg af Peder L. Pedersen, Taarup, Avning S.).

¹⁾ J. A. IV, Nr. 3. Medd. Kresten Rasmussen, Favsing.

1958. Gesing S. (Sønderhald H.). Majgildet holdtes nogle Steder (o. 1820) ved Fastelavnstid og kaldes da Fastelavnsgilde. Det kaldes ogsaa Gadelamsgilde. Paa dette er Majgreven udpyntet paa det sirligste, saasom det sømmer og anstaar en Formand. Af Pigerne udvælges en til at være Gadebassen behjælpelig ved Anordningen af Gilderne; den Udvalgte kaldes Gadinde. Ligesom hin saa udmærker ogsaa hun sig i Pynt og Værdighed fremfor hele Pigelavet. Ogsaa hendes Embede og Værdighed varer et Aar. — Gadebassen ordner nu alt efter sit Hoved, og Undersaatterne maa rette sig efter hans Bestemmelser. Han bestemmer, hvilken Karl og Pige, der ved deres Gilder fornemmelig skulle være Par, især danse sammen, og denne Bestemmelse gælder for det hele Aar. Pigerne hedder nu N. N.s Gadelam, og er blandt andet pligtige at udpynte med Baand eller Blomster sine Udvalgte, overensstemmende med de forskellige Gilder og Aarstider. — Før Gadelamsgilde finder Sted, rider Ungkarlene efter Ringen, og den, som ved denne Forlystelse vinder Prisen, udnævnes af den regerende Gadebasse til næste Aars Gadebasse. Naar denne Lystighed er endt, rider Karlene i al deres Pynt omkring i Byen, — de rider Sommer i By eller de fører Maj i By. De hilser Husbonde og Madmoder, ung og gammel, og ønsker dem til Lykke og Velsignelse i den forestaaende glade Aarstid. Glæde og Munterhed fremkalder igen Glæde og Munterhed hos andre. Husbonden giver Gaver og Bidrag til Gildet, og den hele Lystighed ender med et muntert Gilde. (H. K. Rask; Morskabslæsning for den danske Almue 1839, S. 101—02. Meddelt af Pastor H. C. Lyngbye, Præst i Gesing og Nørager 1819—27. Forfatter til Gadelamstolkningen i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II (1833), 352 ff).

1973. Søby S. (Sønderhald H.). Den gamle Spillemand Anders Christensen fra Søby S. fortalte i et Interview i Anledning af sin 83 Aars Fødselsdag i April 1939 om Landsbygilder i gamle Dage. Om Gadelamsgilderne fortalte han flg. til Aarhus Amtstidende (April 1939): Det var saadan, at Ungdommen havde en Slags Laug, der arrangerede Liegstouw'erne Aaret rundt. Formanden for Lauget hed Gadebassen, og han havde en eller to til at hjælpe sig, som de kaldte Gadebassedrenge. Se, Gadebassen ham valgte de paa en Liegstouw mellem Jul og Nytaar, Gadelamsgildet. Der var jo gerne nogle Karle, som i Forvejen havde bestemt, hvem der skulde være Gadebasse. De løb midt under Liegstouw'en hen og omringede den udvalgte for at løfte ham til Loftet. Man skulde op og have Hovedet mod Bjælkerne for at være valgt. Skik og Brug krævede imidlertid, at den udvalgte skulde stritte imod, enten han nu ønskede at være Basse eller ej. Og da der gerne var nogen, som hellere saa en anden som Gadebasse og derfor rykkede nedad, mens de andre løftede, gik det jo ikke altid stille af. Jeg husker en Gang i Skader, at den nykaarede Gadebasse blev saa medtaget af Valghandlingen, at de maatte følge ham hjem og i Seng. I Skørring var der en Karl, som var bomstærk. Næppe havde de stimlet sammen for at løfte ham til Loftet, saa laa han paa Gulvet med en under hver Arm. Ham maatte de opgive. — Naar Gadebassen var valgt, gik han sammen med Gadebassedrengene afsides for at fordele Gadelammene. De skrev Karlens Navne op paa en Seddel og saa parrede de dem sammen med Pigerne, saa det var en ansvarsfuld Post. Det var nu heller ikke altid, man fik den, man vilde have. Meget højtidelig kom saa Gadebassen ind og raabte Navnene op, og efter som de var blevet parret, maatte de hen til Mundskænken og have en Dram sammen. Karlen rakte først Pigen Glasset, saa hun kunde nippe af det, og saa tømte han det selv. Gadelamsgilderne varede i to Dage, og i den Tid sov de unge overhovedet ikke. Anden Dag, Aftenen efter, at Karlen havde

faaet sit Gadelam, skulde Karlen efter gammel Skik hjem til Pigen og spise Æggekage, inden de begyndte paa sidste Nats Festligheder. Første Fest, de unge holdt efter Gadelamsgildet, var Pige-Liegstouw. Den ene Gang om Aaret skulde Pigerne afholde Udgifterne ved Festen.

1995. Ørum S. (Djurslands Nørre H.) Opt. af Lærer J. V. Nissen, Ramten, i Saml. t. j. Hist. og Top. 2. Rk. III, 1891—93, 109—10, 124—27. Opt. 1889.

2005. Lyngby S. (Djurslands Sønder H.). Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage (1888), 378 ff.

2006. Albøge S. (Djurslands Sønder H.). »Gadelam« blev i Albøge brugt baade af Karle, voksne Piger samt Drengene (store og smaa) og mindre Piger. De tre Slags: Karle, halv voksne Drengene og smaa Drengene, samt dertil svarende Piger var skarp adskilte ved Legen. Denne dreves undertiden af spæde Børn, d.v.s. Mødrene bar saa disse sammen. For disses Vedkommende var det dog kun blandt de mere velstillede i Byen. Legen begyndte Valborgaften. Man skulde være med at synge Valborgvisen, som var den samme som i Emmelev ved Grenaa — ellers havde man ingen Ret til at faa »Gadelam«. Man gik hen paa Aftenen ind i en af Gaardene i Byen, som i Forvejen var udset til Uddelingsstedet. Man kom enkeltvis ind i Dagligstuen. Her sad 3 Karle. Disse dannede paa en Maade en Slags Komité. De gik af efter Tur, een hvert Aar. De to, som blev siddende plus den afgaaende, valgte det ny Medlem til næste Aar; som Regel blev den valgt, som den afgaaende foreslog. Disse tre valgte saa af deres Midte en Formand, som blev kaldt »Gadebasse«. Denne Komité valgte først deres egne »Gadelam«. Nu kom i Rækkefølge en efter en af Karle og Drengene ind til dem. Man foreslog hver enkelt 3 Piger, hvoraf han skulde vælge sit »Gadelam«. Vilde han ikke, gav man ham uden videre et. Navnene blev af »Gadebassen« indført i en Bog. (Det hændte jo undertiden, de fik en Gadebasse, der daarligt kunde skrive). Kun disse 3 Medlemmer fik at vide, hvem der hørte sammen, for alle andre var det en Hemmelighed. Enhver Karl eller Dreng skulde nu inden 1. Pinsedag kysse sit Gadelam. Han skulde gøre det, naar han kunde se sit Snit. (DFS 1906/43. Opt. 1910 af stud. med. Niels Svith, medd. af Uddeler Kr. Andreasen, Emmelev, 60 Aar, f. i Hallendrup, Albøge Sogn).

2007. Hyllested S. (Djurslands Sønder H.). Søndagen før Valborg Aften samles Byens Karle paa Gaden, eller hvor det kan træffe sig, for at aftale det fornødne om Valborgblusset og Pinsegildet. De udnævner nu tre af deres Midte, som skal sørge for det fornødne til Festernes Afholdelse. Endnu samme Aften gaar de tre Formænd hen, hvor de antager, der kan blive Plads til Legestue, og faar det fornødne i Orden om den Sag. En af de følgende Aftener samles de tre atter for at udnævne »Gadelam«. Først tager de selv de tre Piger, som de vil have til Gadelam, sædvanlig de tre bedste Dansere, derefter udtager de en Pige til Gadelam for hver Karl og voksen Dreng i Byen. Dette skrives op, for at ingen Fejltagelser skal ske, men bliver foreløbig en Hemmelighed. Valborg Aften samles saa alle Byens Piger og Karle paa en eller anden Høj i Nærheden, hvor Valborgblusset afbrændes. En Tjæretønde er skaffet tilveje, og nu brænder et lystigt Baal, mens man leger og morer sig omkring Ilden. Naar Blusset var brændt ud, omtrent Kl. 10, delte Karle og Drengene sig saa, indtil for en halv Snes Aar siden, i smaa Hobe, der til forskellige Sider drog ud til hver Gaard og hvert Hus i hele Sognet og

sang Valborgvisen, hvormed sædvanlig det meste af Natten hengik. »Dette er nu (o. 1885) ophørt, men naar Blusset er udbrændt, samles endnu Karle og Dreng omkring de tre Formænd for at faa at vide, hvem de har faaet til Gadelam, hvilket sker i største Hemmelighed, at ikke Pigerne skal faa Nys derom, hvorfor der stadig staar nogle paa Vagt«. — De tre Formænd gaar hen i den Gaard, hvor Legestuen er bestemt, og her kommer saa Karle og Dreng ind en for en, for at faa at vide, hvem de skal have til Gadelam. Pigerne anvender ofte stor Opfindsomhed for at komme efter, hvem af Karlene de skal have. For en tre Aar siden hændte det saaledes, at Konen i Huset, hvor Legestuen skulde holdes, vilde hjælpe nogle Piger til at faa Hemmeligheden at vide. Hun skjulte tre Piger inde i Ovnens og anviste Formændene Køkkenet til Opholdssted. Een efter en kom nu Karlene ind for at faa Navnet paa deres Gadelam, og hver blev som sædvanlig skænket med en Snaap til »Lidkøb«. Da en tre—fire Stykker havde været inde, opdagede en af Formændene, at et Par Træsko stod uden for Ovnens. Han fattede Mistanke, trak Ovnsdøren fra, og de tre Piger blev draget frem. — Med alskens Lystighed og Sjøv holder man ellers ud til Kl. 1 eller 2. — Nu gaar Tiden hen til Kristi Himmelfartsdag, da samles alle, baade Piger og Karle, i Skoven, hvor saa Hemmeligheden aabenbares, og hver af Karlene tager nu sit Gadelam. I tidligere Tid har det været Skik, at Pigerne løb bort efter Kundgørelsen og skjulte sig, og Karlene skulde nu se at fange hver sit Gadelam. Dette er nu ophørt, men under munter Lystighed bliver man i Skoven til henad Aften, da hver Karl fører sin Pige hjem til Byen¹⁾.

2011. Fuglslev S. (Djurslands Sønder H.). Aarhus Amtstidende, Maj 1897. Artikel af Lærer N. Nielsen, Trustrup. Var fra Gravlev i Fuglslev S. Lærer i Stenvad, Glæsborg S. (Djurslands Nr. H.) 1911—30. Hans Artikel er udarbejdet under Paavirkning af trykte Kilder, bl. a. Severin Kjærs »Fra Stavnsbaandets Dage« (1888).

2013. Nødager S. (Djurslands Sønder H.). I 1918 meddelte Mejeriejer Tolstrup i Himmelev ved Roskilde (o. 60 Aar) følgende fra Nødager, hvor han var fra: Palme-Søndag skiftede vi Gadelam. Karlene mødtes paa Gade eller hos Kagekonen, og saa valgte de »Gadebasse«, »Svend« og »Dreng«. Til Gadebasse valgtes den betydeligste af Karlene. Hans Baldame skulde som Regel være Pigen i den Gaard, hvor Pinsegildet skulde holdes. Gildet gik nemlig paa Omgang fra Gaard til Gaard. Svenden skulde vist have Pigen i den Gaard, hvor Gildet havde været Aaret i Forvejen. Drengen skulde vist have Pigen i den Gaard, hvor Gildet skulde være til næste Aar. Af det saaledes valgtes Raad (Gadebasse, Svend og Dreng) var Gadebassen Kasserer. Raadet bestemte nu, hvilken Pige (Gadelam) hver af Karlene skulde have ved Pinsegildet. Uddelingen af Gadelam fandt Sted en Søndag ved Paasketid. Og inden Pinse skulde hver Karl have kysset sit Gadelam, ellers maatte de give Bøde (Brændevin). Pigerne lod sig naturligvis ikke godvilig kysse; Karlene maatte liste sig til det, f. Eks. komme bag paa dem, mens de malkede. — Medens hele Aaret igennem de unge Karle og Piger om Aftenen mødtes paa Gade, viste Pigerne sig i denne Tid ikke paa Gade, før de var blevet fanget af deres Karl²⁾.

¹⁾ DFS 1906/43. Opt. c. 1885 til H. F. Feilberg af Jens Sørensen Keiser.

²⁾ DFS 1906/43. Opt. af H. Grüner-Nielsen.

2015. Ebdrup S. (Djurslands Sønder H.). P. Kolind paa Hvidtvedgaard meddelte i 1933, at han for 62 Aar siden var med til et Paaskegilde, hvor der skulde vælges en Gadebasse og to Gadedrenge. Bytning af Gadelam fandt ogsaa Sted. Gadebassen og hans Dreng fik et Værelse i en Gaard, hvor Ungdommen var samlet. Saa fik de en Flaske Brændevin og to Glas. En for en kom Karlene ind i Stuen for at faa at vide, hvem de skulde have. Og saa skulde de have en Dram. Palmesøndag skulde der samles Malt rundt i Gaardene. $\frac{1}{2}$ Skp. i hver Gaard. De fik 7 Skp. dengang, saa der kunde blive en god Tønde Øl. Det skulde saa Pigen, der var Gadinde, brygge i den Gaard, hvor Gadelamsgildet stod. Det begyndte Paaskedags Eftermiddag. Om Mandagen skulde Karlene hente hver deres Gadelam. Der vankede saa baade Sødsuppe, Steg og Æbleskiver, Kaffe og Dramme til. Kl. 2 skulde de møde i Gildegarden. Der blev der saa danset baade Dag og Nat. Der var to Musikere. Man dansede Vals, Galop, Sveitrit, Masurka, Trekant, Korsfretur, Monnevit; til sidst en, som kaldtes Kysdansen. (DFS 1906/43: 2015).

2042. Torsager S. (Ø. Lisbjærg H.). Maren Knudsdatter i Uglbølle fortalte om Gadelamsgildet i Torsager, at det holdtes 2. og 3. Pinsedag og Søndagen efter. De havde to Gadebassier og to Svende og to Dreng, altsaa 6 til at staa for det. Det holdtes i en Mands Lo, og hver Pige skulde møde med et Lagen, som deres Madmoder flyede dem. Paa hvert Lagen var hæftet en Krans. Saa blev Væggene derinde overtrukne med Lagener, og de sad i Land hver med en Spids, og alle de Spids'er blev samlede allerøverst lige i Midten, saa det saa ud, som man dansede inde under en Hvælving. Der oppe i Toppen hængte to Kranse, den ene inden i den anden, og alle de andre Kranse hængte saa hen ad Siderne af Loen. Alle de Blomster, vi kunde krige runden om, blev satte og hæftede omkring paa Lagenerne hist og her for at gøre dem pæne. Voldborg Aften fik de ny Gadelam. Karlene byttede dem indbyrdes mellem hverandre, og saa sagde de Pigerne det bagefter. De fik hver sin Langhalskærv, som Manden gav dem til at blusse med. I Torsager var engang et Par Gaarde brændt ved den Blussen, og saa var det bleven dem forbojen, men da samledes de ved Dammen, og Halmen solgte de til en Husmand. Drengene gik samme Aften fra en Gaard til en anden og sang:

»Fadervor i Englekor,
— Hør det, som vi bede. —
Vi er dine Børn paa denne Jord.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde«.

Den sang de mindste Dreng¹⁾, de kunde ikke lære den anden Vise, som de store Dreng sang: »Alverdens Skaber med god Besked«. Pinsedag gik de ogsaa og sang. De gamle Gadebassier udtog de ny. De tog dem en Gang i en Legestue og stak dem op i Loftet. Da Jens Sigfred skulde være Gadebasse, jog de hans Hoved op gennem en Lem, der var i Loftet, nede til Markusses²⁾.

Fru Andrea Knudsen i Følle Strandgaard, født i Torsager o. 1876 fortalte 1918 følgende: I Torsager fandtes de sædvanlige Fastelavnsforlystelser; man slog Hovedet af en Hane Fastelavnsmandag, og den, der gjorde det, var Konge.

¹⁾ I en anden Opt. fra Torsager er 6 Vers af Visen: »O Fader udi Englekor« citeret og Medd. føjer til (fra Torsager): De syngende stod opstillede i en Række langs Husvæggen og havde en Kæp, som de slog imod Væggen med under det sidste Vers. I den senere Tid har de dog blot brugt at sætte Hælen imod. (J. A. T. IV, Nr. 27). ²⁾ J. A. IV, Nr. 76.

Ved Nytaar valgtes Gadebassen, der skulde arrangere det hele, indkræve Penge og fungere som en Slags Balinspektør. Hver Pige havde sit Gadelam, som hun pyntede til om Mandagen; han skulde saa hente hende og tage hende med til Bal. Naar saa alle Karlene var samlede, red de paa Heste rundt til Gaardene i Byen, hvor de fik Brændevin, Æbleskiver og ofte ogsaa Penge til Gildet. Saa tog de Opstilling i Gaarden med Front mod Stuehuset og sang til Melodi: »Marken er mejet«:

<p>»Ordsproget siger: naar Kongen gør Gilde, saa gir Bonden Bakkelse, og det er vistnok sandt. Men nu er der ett, som vor Konge gerne vilde:</p>	<p>have sig et lystigt Gilde, som han ogsaa fandt, at vi trænge til; derfor nu vi vil Eder takke med Hurra og flere, flere til.</p>
--	---

Hvis de nu foruden Æbleskiver og Bollerne ogsaa fik Brændevin, sang de:

Nu Tak vi Jer sige
for Skænk og for Gave (o. s. v.).

Hvis de ikke fik Brændevin, sang de:

<p>Nu Tak vi Jer sige for Eders gode Gave, ej omsonst vi gør Honnør i denne Fastelavn. Nu er der ett, som vi ogsaa gerne vilde,</p>	<p>hvis I kan, og hvis I vil, og derfor os til Gavn. Maa Eders Piger, ja, danse en Hopsasa lystigt med os til i Morgen Tralalalala? ¹⁾</p>
---	---

2044. Mørke S. (Ø. Lisbjerg H.). Gadebassen var Byungdommens Bestillingsmand og selv tredje Medlem af Raadet, tillige dettes Formand, hvis øvrige Medlemmer var »Svenden« og »Drengen«. Raadet forestod Legestuerne, i hvert Fald hen ad Tiden for baade disses og Gadebassens Forsvinden, nemlig i Aarene henved 1900: men Gadebassen har vel nok i ældre Tid haft ogsaa andre Pligter at varetage, omend saadanne nu ikke kendes. Raadet sad et Aar ad Gangen og valgtes saaledes, at den samlede Karleungdom kaarede Gadebassen, der selv »tog« Svenden og Drengen. Det lovlige Antal Legestuer var 1 om Maaneden i Aarets 7 mørke Maaneder, mens de 5 Sommermaaneder holdtes fri, aabenbart af Hensynet til Arbejdet og Travlheden i Marken og sikkert i Følge et Paabud fra Bylagets Side, som godt kan skyldes en Vedtagelse paa Grandstævnet. Alligevel kunde Sognefogeden af Velvilje over for Byens Ungdom nok lukke et Øje, saa der yderligere dansedes ogsaa i de 5 Sommermaaneder; men dette var Undtagelser, ikke en Regel. Det paalaa Byens 12 Gaardmænd at »lave« Legestue efter rigtig Omgang, hvilket altsaa vil sige, at den enkelte ordinært lavede Legestue med c. halvandet Aars Mellemrum, eventuelt 1 Gang om Aaret. Raadet overvaagede den rette Følge blandt Omgangen, og »bestilte« Legestuen hos den, der stod for Tur. Raadet mødte op hos Gaardmanden en Aftenstund og forespurgte, om han saa sig i Stand til den eller den Aften at lave Legestue, og da der saa vidt muligt svarede ja, var Sagen for saa vidt i

¹⁾ Opt. af stud. mag. Aage Hansen (DFS 1906/43). Se videre om Torsager S. 5—6.

Orden. I min Tid bestod Mandens Forpligtelse blot i, at han leverede 1 Td. Øl, Lys og Fløde; men i ældre Tid maatte han tillige overlade sin Overstue til Danselokale. Heri var i 1867 sket den Ændring, at Legestuerne blev henlagt til Byens Sal, fordi man var bleven træt af at have den Tummel og Uro i Gaardene, og Bymændene var da bleven enige om at købe et forholdsvis nyt Stuehus, der stod for en Nedbrydning og blev købt af Mændene til Opførelse paa Gadejorden, dels til Embedsbolig for Bysmeden, dels som Danselokale for ældre og unge, samt til Mødesal for Bylaget, naar det havde fælles Anliggender at drøfte. — Naar Raadet havde sikret sig den turhavende Gaardmands velvillige Tilsagn om at ville lave Legestuen, vandrede Raadet til Sognefogeden med et skriftligt Andragende om at maatte afholde Legestuen. Andragendet bestod som oftest af et kvart Ark Papir, hvori Raadet i færrest mulige Ord bad om Tilladelsen, men var altid underskrevet af de tre Medlemmer, saa Sognefogeden derved kunde se, hvem han havde at holde sig til i Tilfælde af en mindre god Overholdelse af Ordenen, navnlig af Hensyn til udenbys Unge, der ikke maatte indlades. Fandt Sognefogeden, at der var forløbet en passende Tid, siden den sidst afvigte Legestue var afholdt, lovede han Raadet at anbefale Andragendet, der saa blev tilsendt Herredskontoret, hvorfra det saa sendtes tilbage med Paaskrift: Tillodes. Der stod nu tilbage for Raadet at sørge for Legestuens Bekendtgørelse, hvilket skete ved direkte Bud rundt til Gaardene, dels ved Opslag paa Smedeporten. Endelig sørgede Raadet for Indkøb af Drikkevarer: Brændevin og Rom, Bønner og Sukker, ligesom en bestemt Mand fik Opfordring til at møde med 2 store Kurve »Blødbrod«, en Slags stor Kringle med Sukker og Korender, skaaret ud i passende Stykker; endelig bestilte Raadet Musik. Den skrevne Tilladelse til og fra Herredskontoret kaldtes »Sedlen« og afventedes altid i stor Spænding. Uden Seddel maatte Legestuen ikke afholdes, og den blev gerne afhentet hos Sognefogeden samme Aften, Gildet stod. Musikken bestod gerne af 2 Mand, en første Violin og en Kontra; til Afveksling blæste den ene paa Horn. — Karlene sørgede den Aften for at faa affodret i god Tid, ligesom Pigerne skyndede paa med Malkningen, saa man kunde samles i Bysalen ved 8-Tiden i de korte Dage. Dansen tog straks sin Begyndelse, og der dansedes til henad Kl. 11. En Kone — Kagemandens Hustru — havde Kaffen færdig og man drak den, mens Dansen fortsattes, i et Sideværelse kaldet »Klubben«. Det var her Skik, at Karlen tog sit Gadelam — der ofte tillige var hans Kæreste — til Bords, og det regnedes for god Skik, at han her spenderede det nødvendige Brød paa hende. Efter Kaffebordet søgte man atter til Dansesalen, mens andre søgte til Bordene, og der dansedes da videre til Kl. 2, da Karlene drak Punch i »Klubben«. Her kunde det ofte gaa livligt til; Sang og vittig, ikke altid lige sædelig Skæmt strømmede ud fra Værelset; men Lystigheden gik dog sjældent over Gevind, og Lystigheden skyldtes mest Kaadhed mindre Drik. Legestuen sluttede gerne Kl. 4 Morgen, og saa »fulgte« En »sin Kjæreste hjem«, — ledsagede hende til hendes Dør. — En saadan Legestue kunde gøres for 65 Øre pr. Par, d.v.s. Pigerne betalte ikke, undtagen ved de særlige Pige-Legestuer, i Reglen 2 om Aaret, ved hvilke Pigerne maatte bløde, ellers betalte Karlene, altsaa med 65 Øre. Summen udregnedes af Raadet, der i Aftenens Løb havde optalt de betalende Gæster, divideret Antallet ind i den ved Legestuen udlagte Sum og saaledes funden den enkeltes Skyld. — Aarets første Legestue var den, der holdtes en otte Dages Tid ind i November for »at se de nye Folk«, om saadanne var kommen til Bys. Den anden kom et Stykke Tid ind i December, hvor Gadebassen valgtes. Det skete før Kaffen og midt under Dansen, at Karlene stormede sammen om den, man

ønskede at vælge, mens de stærkeste eller nærmest staaende løftede ham op over Mængden og raabte: »Vil du være Gadebasse«. Sagde han straks: »Ja«, fik han Lov at slippe ned igen; sagde han derimod »Nej«, dunkede man hans Hoved mod Loftfjælene, til han gav sig og sagde Ja. Mens Karlene endnu stod i Kreds, valgte Gadebassen gerne sin Svend og Dreng, og Dansen kunde fortsættes. Gadebassen, Svenden og Drengen dannede som omtalt ovenfor Raadet. Den tredje Legestue var Julelegestuen i Dagene mellem Jul og Nytaar, hvor Gadelammene deltes ud. Forinden havde Raadet været samlet og parret Karle og Piger sammen to og to. Der var ikke nogen særlig Regel herfor, Raadet havde blot at paase, hver fik sit; men megen Spydighed blev der dog lagt for Dagen. Havde Raadet blot noget Kendskab til, — og det burde Raadet have — at et Par var ved at faa et godt Øje til hinanden, sørgede det for, at Vedkommende fik hinanden til Gadelam, men det kunde ogsaa lade sig gøre, at to, der ikke kunde udstaa hinanden, blev koblet sammen. Indsigelser toges ikke for gyldige, og enten det nu var saa eller saa, maatte Parret finde sig i hinanden. — Uddelingen foregik saaledes, at Raadet steg op paa en af Bænkene, Gadebassen i Midten med Svend og Dreng ved sin Side, og Gadebassen læste da op af en Liste, hvilke Spøgefuldheder og Drillerier, Raadet nu havde udtænkt. Efter Oplæsningen steg Raadet ned med et: »Velbekommer jer«, og saa gav enhver sit nye Gadelam den første Dans umiddelbart efter. — Meningen med hele denne Skik var vel nok at give den kvindelige Halvdel en Beskytter, i hvert Fald blev der bunden ligesom et usynligt Baaend mellem Vedkommende, som ikke indskrænkede sig til Dansen alene. Det var saaledes Skik, at Karlen Nytaarsdag indfandt sig i sit Gadelams Gaard og ønskede hende Nytaarsgave, og hun maatte da give Æbler (hun gerne fik af Madmoder) og Pebernødder, og bede Karlen blive og spise til Aften. Siden spilledes der Kort, gættedes Gaader, legedes og hvad andet mere, Gaardene bød paa i Juletiden. Karlen havde endvidere at sørge for sit Gadelam med Dans ved Legestuer, Skovballet, give hende Markedsgave ved det store Septembermarked i Rønde — i det hele optræde som det galante Pindsvin det Aar, Gadelams-Aaret varede. Til Gengæld mødte det kvindelige Gadelam med skaaret Smørrebrød ved Gadelamsgildet, ligesom hun ved de 2 Pigelegestuer, hvor Pigerne bød op til Dans, havde at sørge for at danse med sit Gadelam, at han ikke kom til at sidde over. Legestuen i Januar var som Regel, men dog efter Raadets Bestemmelse den første Pigelegestue. Her bød Pigerne først op og betalte ellers Gildet, bistaet af Raadet og dets Gadelam. Jeg maa her indskyde, at jeg ovenfor har glemt at oplyse, at Gadebassen selv valgte sit Gadelam, hvorefter Svend og Dreng valgte sit. Gadebassens Gadelam hed Ga-inden, og det var en Ærespost for den af Byens Piger, som opnaede Værdigheden og var al mulig Misundelse værd. Svendens Gadelam var »Svend-inden«, Drengens »Drenginden«. De 3 Piger bistod Raadet under Legestuerne med Taping af Øl, »Snydning« af Lysene, Medhjælpersker ved Kaffen, Opvartere ved Kaffebordet og Opvask etc. — Om Fastelavnen havde der været Ridegilder for Karlene; men det var ophørt før min Tid, og i Stedet var »Gadelamsgildet« henlagt hertil. Der mødtes om Eftermiddagen Kl. 2, og der dansedes til Indrøgtningstid, da alle gik hjem at fodre etc., og man indfandt sig igen snarest. Her medbragte Ens Gadelam skaaren Mad, der nødes i Fællesskab ved Borde i »Salen« til Kaffen, og saa dansedes der videre til lys Morgen for at fortsætte med en anden Dags Legestue Fastelavns Mandag om Aftenen. Af andre mere betydende Legestuer var Høstlegestuen, der afsluttede Høsten, og endnu en Pigelegestue blev afholdt, mest den sidste Legestue i Oktober, før Skiftedagen. — Ved de 2 Pigelegestuer kunde det ske, at nogle af

Pigerne blev hjemme for at slippe for at betale; de blev ikke meget regnet af Byngdommen, og fik ikke videre Dans mere ud over, hvad Gadelammet maatte spendere. — Det var kun Byens egen Ungdom, som fik Gadelam. Da Byens 12 Gaarde var store og havde mindst 2 Karle og et Par Piger foruden Sønner og Døtre, kunde de »store«, d.v.s. de bedst besøgte Legestuer nok naa op til en 40 Par Dansere. Der var sjældent Slagsmaal eller anden Spektakel. Skete det, var det en Regel, at 2 af Karlene havde faaet Lyst til en og samme Pige. Her havde først Gadebassen at træde til og skaffe Ro, eventuelt med Svenden og Drengen til Hjælp, og der kunde i værste Tilfælde i saa Fald vanke en blodig Næse. Ogsaa naar udenbys Karle trængte sig ind, maatte Gadebassen frem; de maatte nemlig ikke være til Stede for Sognefogeden. Han sagde gerne saadan nogen som, at de jo nok vidste, de ikke maatte danse; men hvis de ikke lavede Spektakel, se saa kunde de jo nok danse med. Selvsagt maatte Gadebassen holde for over for Sognefogeden, naar denne havde noget at paatale ved Legestuen, og ingen ønskede jo at sætte Gadebassen i Forlegenhed. Med de første Aar i 1890'erne var egentlig de rigtige Legestuer forbi; de blev trængt tilbage af den bedre Belysning og Musik ved Parballerne og anden offentlig Dans, og endelig ogsaa ved det større Besøg. Den første Aften efter Legestuen mødtes Ungdommen paany i Bysalen for »at gøre Redelighed«. Det var en gammel Skik, haa Betydning maa søges i Navnet. Ved »Redeligheden« kunde der vanke en Kop Kaffe, om et Forraad af Kaffe var levnet, ogsaa nok en Punch; men der trakteredes paa Resterne af Gaarsdagens Fest uden Indkøb af friske Varer. Der var heller ingen Spille-mænd, og naar Redeligheden dog var et Slags Andendagsgilde, skyldtes det, at Ungdommen legede i Salen saasom: »Den Jomfru hun drager sit røde Guldbaand«, »Jeg gik mig i Lunden en sildig Sommerkvæld« (jfr. Danske Folkemaal II, 56 f., 61), hvormed Ungdommen kunde faa en utrolig Bunke Tid til at gaa. Denne Redelighed strakte sig sjældent ud over Midnat. Gadebassen i Ommestrup blev valgt af Byens Ungdom som dens Bestillingsmand i de unges egne Sager. Over for Øvrigheden havde Gadebassen Ansvaret ved Ungdommens Legestuer, saaledes at hvis der var noget i Vejen, havde han at bløde. Skolebørnene havde ogsaa Gadebasse, Gadelam og Raad etc. som den voksne Ungdom. Kun behøvedes her ingen »Seddel« fra Øvrigheden, men Legestuerne var ellers her ganske lig de voksne¹⁾.

2051. Mejlby S. (Ø. Lisbjærg H.). Den, der sejrede i Ringridning (tog Ringen tre Gange i Træk), kaldtes Gadebassen. Han var det et Aar og stod i Spidsen for Legestuer og alt, hvad de unge foretog sig sammen. Efter Ringridningen blev han pyntet, og man drog saa rundt i Optog til Gaardene²⁾.

Aarhus Amt.

2065. Brabrand S. (Hasle H.). Valborg Aften blev der i Brabrand forhen uddelt Gadelam. Under Gadebassens Ledelse blev der udarbejdet en Liste over, hvilke unge Par der i det kommende Aar skulde høre sammen ved Legestuer o.s.v. Gadelamslisten blev slaet op paa Smediedøren. Der kunde Karlene læse, hvem de skulde have til Gadelam. De skulde selv gaa rundt til Gaardene og hente deres Lam. Naar de var samlede, var der Bal i en af Gaardene. Her fik de unge Mennesker Kaffe, hvortil de kunde købe Kaffebrød af en Kagekone, der var til Stede. Værten i Gaarden gav senere Smørrebrød. Han fik intet for sin Ulejlighed. — En anden, men yngre Fortæller meddeler, at Ungdommen samlede til Gadelamsuddeling enten paa Præstegaardens Mark Vest for Brabrand eller paa Marken ved Gaailshøj (Gadeildshøj) Nord for Byen. Her brændtes Gadeild Valborg Aften. Ved Baalet morede Ungdommen sig til langt ud paa Natten. Gadelamsskikken erindres ikke at have været brugt i True eller i Annekssognet Aarslev. I Brabrand S. er Skikken ophørt o. 1900. Man brænder her stadig Valborgblus, og i Nutiden har man ogsaa indført St. Hans Blus. (August F. Schmidt: Brabrand og Aarslev Sognes Historie III, 1939, 152. — Om Yderup, der indtil 1811 hørte til Brabrand S., se her S. 9—11).

¹⁾ DFS 1906/43: 2044. Opt. 1937 af Lokalhistorikeren, Grd. Aage Sørensen, Mellerup, 64 Aar. Født paa Ommestrupgaard i Mørke S. Personlige Erindringer fra Ommestrup. ²⁾ DFS 1906/43. Opt. 1908 af Ths. B. Bang. Medd. af Forvalter B. T. Bang, Sct. Hans Hospital, Roskilde. Set o. 1890.

2071. Grundfør S. (V. Lisbjærg H.). Blandt Byens Ungdom blev der i November Maaned udnævnt Gadebasser, som skulde sørge for Fornøjelser, der skulde være i det kommende Aar. Udnævnelsen foregik paa den Maade, at man blev enige om tre, og derefter løftede dem til Loftet som Tegn paa, at de var valgte. Den højtideligste af Festerne var Gadelamsgildet 2. Paaske-dag. De unge Karle, som vilde deltage, skulde melde sig hos Gadebassen, og denne sørgede da for, at hver fik en ung Pige, eller rettere, som det kaldtes, et Gadelam med til Festen. Karlene hentede de unge Piger i deres Hjem og blev der beværtet med Sødsuppe og Æggekage og undertiden varme Æbleskiver. De fulgtes da ad til Festen, hvor de legede og dansede til langt ud paa Aftenen, og naar den unge Pige skulde hjem, fik hun af den unge Karl Hvedebrød for 1 Skilling til næste Dag¹⁾. — En Optegnelse fra 17/8 1937 ved Provst emer. Thomas Møller, Grundfør Præstegaard, meddelt af fhv. Amtsraadsmedlem Thomas Nielsen fra Grundfør (74 Aar), har følgende Indhold: Legestuerne lededes af 3 Gadebasser, som udpegedes i den sidste Legestue før November af de afgaaede Gadebasser og udnævntes ved at løftes op til Loftet ved Hjælp af de andre unge Karle. De fungerede saa i et Aar. Legestuerne holdtes i Reglen i en lejet Sal, af og til dog ogsaa i en af Gardene. De holdtes 2. Juledag og Fastelavnssøndag eller Mandag, 2. Paaske-dag, som kaldtes Gadelamsgilde, 2. Pintsedag samt efter Høst. Ved Gadelamsgildet uddelte Gadebasserne et Gadelam til hver af Karlene, og ved den Lejlighed trakterede Karlen sit Gadelam og sig selv med Hvedebrød, i Reglen for en Mark. Blev der noget til overs, kunde Gadelammet tage det med hjem. Man regnede ikke ret meget med Gadelammet uden ved denne ene Legestue. Musikken besørgedes af en eller to Musikere, der lønnedes med 1 Rigsdaler hver, senere 9 Mark og saa ogsaa fik Kaffe og Dram og Øl. Til et saadant Gilde købes i Reglen et Træ Øl og en Dunk Brændevin og trakteredes ogsaa med Kaffe. (DFS 1906/43: 2071).

2073. Søften S. (V. Lisbjærg H.). Det sidste Gadelamsgilde i Søften blev holdt i Vinteren 1890. Meddeleren, Rejsbud Søren Rasmussen (f. 1866), kom til Søften at tjene 1. Novbr. 1889, og Gildet blev holdt hen paa Vinteren, efter Jul. Gaadbassen uddelte Gadelammene til Karlene. Karlene skulde senere besøge Pigerne i deres Hjem eller Pladser. Ved et saadant Besøg var den gængse Middagsret Sødsuppe. Da der ikke siden 1890 blev holdt Gadelamsgilde, kunde S. Rasmussen ikke meddele yderligere om Emnet. — En anden ældre Mand fra Søften, Optegneren uds purgte, vidste endnu ringere Besked, men kunde dog huske, at der havde været holdt Gadelamsgilde. I Søften brænder de endnu Valborg Blus. (DFS 1906/43: 2073. Opt. 27/7 1937 af Aug. F. Schmidt).

2076. Lisbjærg S. (V. Lisbjærg H.). Gadelamsgilder. Dertil bytter nogle af Karlene Byens Ungdom, saa hver af Karlene faar en Pige: »Gadelam«. Det blev skrevet op paa en Seddel, som blev slaaet op paa Smedjedøren, saa hver kunde se, hvem den skulde have. Og den Dag, det var saa bestemt, gik hver Karl hen og hentede sin Pige, og der fik de Smørrebrød og Kaffe og Suppe og Kød, hvorpaa de gik med hinanden i Haanden eller Arm i Arm til Dansesalen, hvor hver Karl dansede den første Dans med den Pige, han havde hentet. Disse Gilder er mest holdt om Paasken²⁾. Smed J. M. Rasmussen, Brabrand, var i 1870'erne med til et Gadelamsgilde i Fastelavnen i Lisbjærg. Gadebassen blev løftet mod Loftet. Gildet er forlængst ophørt i Egnens Skikke. Det var ikke kendt i Trige, Rasmussens Fødeby. (Meddelt til Aug. F. S. 1936).

2086. Lading S. (Sabro H.). Voldborg Aften, mens Blusset brændte, blev der løftet tre Gadebasser. Der blev stukket en stiv Stang ind imellem vedkommendes Ben, og saa blev han løftet op af to andre Karle. De skulde vel have Stangen op paa Skuldrene, men det kneb jo, naar han var tung og kraftig, og saa var det ogsaa nok, at han blev hævet fra Jorden. Efter at Blusset var brændt ud, gav de unge sig til at lege, hvis Vejret ikke var for koldt, staa Enke o.s.v. Der var ellers slet ingen Dans den Aften. De gamle gik altid

¹⁾ DFS 1906/43. Opt. 1926, af Bertha Nielsen, Grundfør. ²⁾ Meddelt 1877 af Ane Nielsen, Lisbjærg Terp, til Sv. Grundtvig. (DFS, Sv. Gr. Saml. XIII, Bl. 19). Trykt i J. A. IV, Nr. 7.

uden for deres Gaarde for at se paa Blusset, men de gik ikke derhen. De tre Gadebasser skulde bytte Gadelammene en 14 Dages Tid før Pinse, og Fortegnelsen herover blev smækket op paa et Ladevindue. Anden eller tredje Pinsedag holdtes Gadelamsgildet, og dertil gav hver Pige 1 Fdk. Malt. Der blev bedt [om] Hus til det, og i den Gaard mødte saa de tre Piger, der var bestemt til det, i Ugen før Pinsen og hjalp hinanden med at brygge. Det gik paa Omgang mellem Byens Piger. (J. A. IV, Nr. 11. Medd. af Poul Østergaard, Lading).

2093. Skivholme S. (Framlev H.). Den første Søndag i Maj er det Skik, at vi har et Bal, som kaldes Gadelamsbal, det er et Bal, som alle er henrykt over. Hver Gang vi har det Bal, bliver der tre Karle opfordret til at skrive denne Seddel, hvorpaa hele Byens Ungdom er parret sammen. Denne Seddel bliver smækket op henne paa Forsamlingshusets Gavl, og det er morsomt at se Dagen efter, hvorledes Ungdommen strømmer til for at se, hvem de har til Lam. Naar Pigerne har faaet at se eller høre, hvem de har, sender de Bud til deres Lam, og beder ham komme og spise sin Aftensmad den Aften, mens de saa følges ad til Ballet. Hen ved 11-Tiden kommer han med hende hjem igen for at spise Rabarbergrød eller Vin og Kage, hvad de nu har at byde ham. Derpaa gaar de hen og danser igen. Kl. 2 faar vi saa igen en lille Hjertestyrkning derhenne, som bestaar af Chokolade og Wienerbrød, og dernæst gaar det lystigt til den lyse Morgen¹⁾.

2094. Skovby S. (Framlev H.). Der brændtes Blus Valborgaften paa en Høj eller ved en Tjæretønde paa en Stage. Naar Blusset var udbrændt, udtoges 3 Karle til at fordele Byens Piger som Gadelam til Byens Karle til Brug ved senere Fest med Dans (Legestue), der afholdtes i en af Gaardene. Naar Fordelingen var til Ende, blev der udfærdiget en Liste, men denne var hemmelig, indtil den blev opslaaet paa et Træ eller en Port i Landsbyens Gade. Paa Listen var hver Pige altsaa fordelt til hver sin Karl. Naar denne saa hentede sit Gadelam til Gadelamsgildet, skulde hun opvarte ham med Kaffe og Kager. Skikken angives af Optegneren, P. F. Pedersen, som kendt til 1864, mulig noget senere. Meddelelsen, Overportør P. Nielsen, Vemb (f. 1854) opholdt sig i Skovby Sogn til 1874. (DFS 1606/43: 2094).

2097. Framlev S. (Framlev H.). Valborg Aften var alle ude paa Gaden. Da brændtes Blus. Der slæbtes Halmknipper til fra hver Gaard. Naar det vældige Blus var nedbrændt, samlede Byens Ungdom og legede sammen. Valborg Aften skal de unge Mænd finde hver et Gadelam, og en fjorten Dags Tid derefter holdes Gadelamsbal. Der bliver smækket en Plakat op paa Smedjedøren, hvorpaa der staar, naar Ballet skal være. De unge Karle og Piger samles saa et bestemt Sted i Byen, og saa marcherer de Par om Par efter Musikken hen til den Gaard, hvor Ballet skal være²⁾. End nu holdes der i Framlev Gadelamsfest Valborg Aften, vistnok som det sidste Sted i Landet! Meddelt 1940.

2110. Ning H. I Ning Herred har Gajelamsgilderne ogsaa været almindelige, nu er de nok omtrent ophørte. For en 10–15 Aar siden gik det til paa følgende Maade: Paa en vis Dag samlede Karlene, og ved Lodtrækning eller Stemmegivning blev en af dem udvalgt til Formand. Han uddelte Gajelammene for det følgende Aar. Gajelamsgildet blev holdt ved Paasketid. Benævnelsen Gajebasse kendes ikke her. Enhver skulde hente sin Pige i hendes Hjem. Han blev af Pigens Forældre beværtet til Overflod, og hun fik en stor Kurv med gode Sager i med til Gildet. Det varede undertiden i 2 Dage³⁾.

2113. Koldt S. (Ning H.). I Landsbyen Edslev holdtes Gadelamsgilde. De unge mødtes paa Gaden Voldborg Aften, og der blev Gadelammene uddelte. Navnene paa de unge Karle blev skrevne paa et Stykke Papir eller Træ. En af Karlene blev nu valgt til at uddele Gadelammene, og denne stillede sig med Ryggen mod de andre; en anden Karl havde Seddelen med Navnene, og han tilspurgte nu den anden: »Hvem skal denne Karl have?«

¹⁾ DFS 1906/43: 2093. Stk. 2, Bl. 1–2. Opt. 1913 af Elev paa Frederiksborg Højskole, Alvilde M. Sørensen. ²⁾ Opt. 1899 af Højskoleelev Marie Dorthea fra Framlev S. (DFS 1906/43: 2097). ³⁾ J. A. T. IV, Nr. 317.

(Her nævnte han det Navn, som stod først paa Listen). Den anden Karl nævnte nu en af Pigerne, og hendes Navn blev da skrevet ved Siden af Karlens, og saaledes fortsattes, til alle var parrede. Nogen Tid efter holdt de Gadelamsgilde i en af Gaardene, og ved dette Gilde maatte et Gadelam forsyne sin Karl med Mad og Drikke, som hun bragte med sig hjemmefra. — En Karl maatte gaa om og tage sit Gadelam med til Gildet, og her blev han ogsaa trakteret. Han maatte ligeledes danse de første Danse med hende samt følge hende hjem igen. Efter Gildet var en Pige ikke længere en Karls Gadelam¹⁾. En Opt. i DFS 1906/46: 1172 maa være fra Mikkel Sørensen (ikke Mikkel Andersen). Dens Skildring af Gadelamsgildet er i Overensstemmelse med Beretningen her fra Edslev.

2130. Hads H. Valborgaften brændtes der Gadeild. Anden og tredje Pinsedag og paafølgende Lørdag holdtes Sommergilde. Ogsaa blot for de unge. Anden Pinsedag om Formiddagen mødtes Byens Karle paa et aftalt Sted og trak Lod om Byens Piger. Hver fik paa den Maade sit Goodlam, Pigens Navn den Dag. Saa gik hver Karl hen til den Gaard, hvor hans Goodlam var, spiste til Middag der, og efter Kaffen, mellem Kl. 2 og 3, gik han og Goodlammet hen til Bypladsen, og herfra drog de saa, Par efter Par, alle i Samling og med Musik i Spidsen, hen til Gildegaarden. — Det var den sidste Rest af Majfesten, men Majstangen og Dansen om den var faldet bort, og Deltagerne i den var ikke udmajede. (R. Thomsen i Aarb. f. Aarhus Stift 1934, 22—23).

2136. Hvilsted S. (Hads H.). Vi havde et Gadelamsgilde om Pinsen. Hver Pige skulde give et halvt Fjerdingkar Malt til det, og saa trækkede Pigerne Lod om, hvem af dem der skulde brygge Øllet. De to, Loddet traf paa, skulde saa brygge i den Gaard, hvor Gildet skulde staa. Ellers blev de ikke beværtet med noget, for hver havde skaarne Meldmader med hjemmefra. Hver Karl havde sit Lam, og de havde geint en fem, seks Æbler til dem, som de fik ved Gildet. — Der var kun to Mænd i Byen, der havde Fjælegulv, og de skulde gemmes til Pinsegildet. De andre Legestuer, vi havde, gik jo paa Omgang, men de to Mænd sprang vi altid over, naar vi bestemte, hvor Legestuen skulde være, for de skulde have Pinsegildet. Vi gik i vore røde Ærmer til Legestuen, og Karlfolkene gik i hvide Bindærmer, men for Hænderne var der strikket lidt rødt med Ruder og Tavl og Prikker²⁾.

2138. Hundslund S. (Hads H.). I Pinsen gik de unge rundt. De trak Lod om, hvilket Pinselam de hver skulde have. Vi var 18 Par o. 1876. Hver Karl skulde med Pigen hjem og spise til Aften. Saa var der Dans bagefter. De marcherede til Dansesalen, hvor der nu var Dans 2 Aftener. Tredie Aften gjorde de Regnskabet op. Det var gerne en Uges Tid efter. Da havde de ogsaa lidt Dans. (Optegnet 7/7 1937 af Aug. F. Schmidt, meddelt af pens. Lærer Vogelius Jensen, Brabrand, født 1860 i Svinballe, Hundslund Sogn).

2172 Linaa S. (Gern H.). En fire Karle tog ind i Skoven og stjal en Bøg, som de lagde paa fire Plovhjul, og saa slæbte op paa den Høj, hvor de brændte Blus Voldborg Aften. Naar de havde den afbrugt, solgte de den til den, der vilde give mest for den. Pengene, der kom ind for den, drak de op ved Pinsegildet eller Gajelamsgildet³⁾. I en Optegnelse af 17/6 1937 ved Provst emer. Thomas Møller, Grundfør, meddelt af Maren Pedersen (80 Aar), gift med Træskomand Rasmus Pedersen i Grundfør, født i Linaa Sogn (Møllerup By), oplyses det, at Valborg Aften samledes de unge til Blus. Naar det var udbrændt, gik de hen til et Stendige eller maaske til Smedien for at vælge 2 Gadebasser og 2 Gadinder. Der fremkom saa forskellige Forslag, som afgjordes ved Afstemning. Hvor den ene af Gadinderne tjente, bryggedes det Øl, som blev drukket ved Legestuerne. Hertil leveredes 1 Fjerdingkar Malt af hver Pige i Byen paa Kristi Himmelfartsdag. Legestuerne plejede at holdes i en Sal hos en Købmand. Valborg Aften uddelte Gadebasserne et Gadelam til hver af Karlene. Ved Legestuen 2. Pintsedag hentede hver Karl sit Gade-

¹⁾ J. A. T. IV, Nr. 12. Fortalt til Mikkel Sørensen af Søren Munk paa Adslev Mark; han deltog i et Gilde 1846. Trykt i Aarhus Amtstidende 28/8 1932 med Opfordring til at indsende yderligere Oplysninger. Frugtede ikke. ²⁾ J. A. T. IV, Nr. 13. Meddelt af Kirst. Jespersdatter, Hvilsted. ³⁾ J. A. T. IV, Nr. 31. Meddelt af Peder Hansen.

lam og blev beværtet i hendes Hjem eller hvor hun tjente. Dansen begyndte Kl. 3—4 om Eftermiddagen. En gammel Musiker besørgede Musikken for en Daler. Han spillede gerne i Skjortærmer. En enkelt Gang havde man faaet en fremmed Musiker, som forlangte 5 Daler, men ham sendte man ikke Bud efter tiere. (DFS 1906/43: 2172. Aug. F. S. i Silkeborg Avis ¹⁰/₈ 1940).

2177. Tvilum S. (Gern H.). Valborg Aften samles Ungdommen fra Byerne Horn, Tvilum og Faarvang paa en Banke, som kaldes Tingbakken, for at brænde Gadeblus. Fra det foregaaende Aar er der to Gadebasser, som, naar Gadeblusset er tændt, med en Visk Halm svider to Karle i Haaret, og de, som bliver svedne, er saa Gadebasser det Aar. Søndag efter Valborg Aften gaar Gadebasserne omkring til Gaardene og beder om Hus til at holde Gadelamsgilde i, og naar en Mand velvillig har overladt dem sin Storstue, deler de to Gadebasser Gadelammene ud til Karlene saaledes, at enhver Karl faar sin Pige, som kaldes hans Gadelam. Hvilken Pige en Karl har til Gadelam holdes imidlertid heimmeligt indtil Kristi Himmelfartsdags Aften, saa møder enhver Pige i den Gaard, hvor Gadelamsgildet skal holdes, med $1\frac{1}{2}$ Fdk. Malt. Gadebasserne tager Plads hver ved sin Side af et Kar, den ene med en Liste i Haanden, hvorpaa hver Karls Navn staar tilligemed den Piges, han skal have til Gadelam. Naar saa en Pige kommer med sit Malt, tager den ene Gadebasse imod dette og hælder det i Karret, medens den anden nævner den Karls Navn, hvis Gadelam hun er, og hvis Karlen saa ikke siger »Tak«, skal han ved Gadelamsgildet give en Bolle Punch. Denne Aften skal enhver Karl følge sit Gadelam hjem. De to Piger, som er Gadebassernes Gadelam, kaldes Gadinder, og møder nogle Dage før Pinse for at brygge Ølet af det Malt, som Pigerne har leveret. Gadebasserne sørger for Drikkevarer, der for Karlens Vedkommende bestaar af »Polak« (en Blanding af Brændevin og Mjød) og af Vin for Pigernes. Anden Pinsedags Eftermiddag møder de unge i den Gaard, hvor Gadelamsgildet skal staa, og begynder at danse, hvormed de vedbliver til henimod Aften. Saa følger enhver Karl med sit Gadelam hjem, hvor Konen opvarter med det bedste, Huset formaar. Henimod Kl. 11 begiver de sig igen til Gadelamsgilde, hvorpaa Dansen vedvarer til den lyse Morgen. Enhver gaar da hjem. Tredje Pinsedags Eftermiddag begynder de igen, og der dances til Solens Nedgang, hvorpaa enhver Karl ligesom den foregaaende Dag følger med sit Gadelam hjem for at spise, og de møder saa igen for at fortsætte Dansen til Solen skinner ind gennem Ruderne. Angaaende Udgifterne kan anføres, at enhver Karl skal betale sit Bidrag til Gadebasserne, som ordner det hele. (DFS 1906/43. Opt. ⁸/₉ 1885 paa Gedved Seminarium til H. F. Feilberg af Kristen Helbo Jensen (Fischer) fra Tvilum).

2182. Røgen S. (Gern H.). I Røgen var det i gammel Tid Skik, at Karlene bragte hver et vist Maal Malt og oprindeligt maa det vel have været saa, at Karlene og Pigerne selv bragte alt, hvad der medgik til Gilderne. Pigerne lavede det til, gjorde Forberedelserne, og de mere velhavende Gaardmænd i Byen eller Sognet (i større Sogne har der vist været flere Kredse) gav Stue og Lejlighed »paa Omgang«. Ved de gamle Gilder leveredes vist i Naturalier af hvert Medlem. (DFS 1906/46; Jens Kamps Samling. Delvis optrykt i J. A. T. IV, Nr. 317. E. T. Kr. følger her til i en Note: Der var selvfølgelig en saadan [o: Kreds] i hver By. Jfr. her Nr. 2110).

2184. Dallerup S. (Gern H.). Valborg Aften ved Gadeilden oplæser de afgaaende Gadebasser Navnene paa Gadelammene til hele Byen, til de unge og til de gamle gifte, Enkemænd og Enker, samt de tilkommende Gadebasser og Gadinder. Hvert Gadelam giver et Fjerdingkar Malt til Gildet 2. Pinsedags Eftermiddag, hvor de samles Kl. 4 det Sted, hvor Gaardmanden giver Plads. Der er Musik og Lystighed, men saa gaar man hjem. Karlen giver en 8 Skl. Kringle til hver i Huset, Børn og gamle, der bliver hjemme, samt en Flaske med Mjød. Efter et Par Timers Forløb samles man igen med Dans til den lyse Morgen. Man skal danse første Dans med sit Gadelam, saa skötter forresten hver sig selv. Længere Nord paa er Gadelamsgildet, i Tovstrup ogsaa kaldet Pinsegilde, i Paasken. De gamle giver 10 Øre til Krukken, som indeholder en Blanding af Mjød og Brændevin, til 2. Dags Gilde. Det Malt, som gives, bliver af Gadinderne brygget til godt Øl til Gildet. (DFS 1906/43. Opt. i Tovstrup 1882 for H. F. Feilberg).

2187. Tulstrup S. (Gern H.). Pinsedag rejser Majbøgen. Naar der ikke var Grene nok, borede de Huller i Stammerne og slog Knager i Hullerne. Der kom hver Pige og hængte sin Krans, og naar saa en Karl var god til at klyve, tog han den Krans, som hans Gadelam havde hængt, og kløv op med den og hængte den længere op i Træet. Den Karl, der kunde klyve højest op i Toppen, han var den vildeste. En Karl i Jævn gyde, der hed Over-Mikkel, var saa ussel gangende og hjulbenet tillige med. Men han var den vildeste til at gaa til Toppen med Kransen. Knagene var slet ikke saa tæt anbragte, og det var vanskeligt nok at gaa op i Træet, for det var jo et højt Træ. — Saa dansede de først om Træet og siden i en Overstue til et Stykke ud paa Natten. (J. A. IV, Nr. 34. Medd. af Jens Andersen, Kalris).

Peder Jensen Skrædder, Vissing, fortalte til E. T. Kr., at det var i Jævn-gyde, de i mange Aar havde en Mæjlbøg midt i Byen. Fra den Gaard, hvor de samledes, gik hver Karl med sit Gadelam ved Haanden op til Bøgen og dansede tre Gange om den, og saa gik de ned til Gaarden igen. A har været med til at danse om Mæjlbøgen en Gang, og den Gang var a en 10—12 Aar. Den grønne Top blev siddende paa Træet, og var der nogle Knaster, blev de ogsaa siddende. Den, der lavede den kønneste Krans, skulde forestille at være den pæneste Pige. Gaadindens Krans var den øverste. De Stange var altid saa pæne og saa pyntede, og runden om den fornedet var der i Jorden stukket saadan pæne Ristingester i en Runddel. (J. A. IV, Nr. 33).

2191. Rye S. (Tyrsting H.). Voldborg Aften, naar de var ude at brænde Gaajild, skulde de have byttet Gajelam. Men det blev holdt hemmeligt fra Voldborg Aften til Pinseaften. Navnene paa Karl og Pige, der skulde have hinanden, blev skrevet op paa en Seddel, og den Plakat blev saa slaaet op Pinseaften paa Døren af den Gaard, hvor Gildet holdtes. Det var paa et halvt Ark Papir, og saa kunde enhver da se, hvem han skulde have¹⁾. I en anden Opt. fra Rye meddeles, at om Pinsen havde de en Mejjbøg paa Torvet i Rye. Hver Pige kom med en Krans og hængte op i den. Denne Bøg var taget i Skoven og saa gravet ned der paa Pladsen. Saa fik de Gajelammene delt ud. Gadebasserne skulde bytte dem, og Gildet endte med Dans om Træet²⁾.

2236. Søvind S. (Vor H.). Naar de unge Folk i en Bye ere blevne enige om at holde Gadelamsgilde, skal hver Karl tildeles en Pige til Gadelam ved det berammede Gilde. Gadelams-Skiftet skeer almindelig Valdborg-Aften. To eller tre af Lavets Karle træder da sammen og i al Stilhed bestemmer de, hvem enhver skal have. Som oftest sker Uddelingen saaledes, at enhver Karl faar den Pige, der er ham bedst tilmaade, saavidt det er muligt, og da kan man vente, at der vil blive et muntert og fornøjeligt Gilde i sin Tid. Men det er og undertiden Tilfældet, at Gadebasserne for at have Løjer, skifter dem paa den modsatte Maade, hvilket da har givet Anledning til Misfornøjelse, og til at en og anden har trukket sig ud af Lavet. Efter at Delingen er endt, gaar alle de unge Karle samme Aften omkring i Byen, Sted for Sted, og af-synger Majvisen »Al Verdens Skaber mild og blid«. Paa første Pinsedag, da Gildet skal holdes, forsamler Karlene sig igen om Morgenen meget tidlig, og gaar da atter omkring og synger Pinsemorgensangen: »Nu er da kommen den glædelig' Pintsdag«. Under Sangen staar den Karl, der har Husets Pige til Gadelam, og holder paa en med Blomster udyntet Kurv, og naar Sangen er endt, bliver han tilbage for at spise Frokost, medens de andre gaar videre; siden opløber han dem igen, og saaledes gaar det nu Byen rundt. Om Eftermiddagen afhenter ethvert Gadelam sin Pige og fører hende til Gildegaarden. Øl, Brændevin og Kaffe bliver anskaffet paa Lavets Regning, men med Spisevarer skal Pigen underholde sit Gadelam saalænge Gildet varer. Til den Ende medbringer hun en velforsynet Madkurv fra Madmoderen. Ud paa Aftenen anbringes i Dansstuen et Bord omkring hvilket de unge Folk tager Plads Par ved Par; efter endt Maaltid fortsættes Gildet med Dans indtil Dag³⁾. — Fra Søvind S. er vi saa heldige ogsaa at have et Par Meddelelser om vort Emne fra 1880'erne. Der er i det hele ret god Overensstemmelse mellem F. A. Søltofts Optegnelse fra 1839 og de senere til E. T. Kr. fortalte Gadelamsskildringer.

¹⁾ J. A. IV, Nr. 15. Medd. Ellen Marie Kristine Rasmussen, Rye. ²⁾ J. A. IV, Nr. 35. ³⁾ H. K. Rask: Morskabslæsning for den danske Almue 1839, 599 f. Opt. af Frederik Anton Søltoft, f. 1815, Student 1834, cand. theol. ^{5/7} 1839. Søn af Chr. Søltoft i Søvind S. Død ^{10/8} 1883 som Ejer af Davgaard S.

Voldborgvisen, »der er paa 50 Vers«, gik Ungdommen omkring og sang Valborg Aften, naar de skulde have Gajelam. som de kaldte det, eller Pintsegilde. De stod uden for Vinduerne og sang, medd. Jeppe Jørgensen i A a s¹⁾. — I Skattegraveren III, S. 63, medd. samme Mand²⁾, at naar de unge havde sunget Pinsevisen (»Nu er os kommen den glæd'lig Pins'dag«) fik de en Dram og et Glas Øl og saa en halv eller hel Rd., ligesom Folk havde Raad eller Vilje til, men saa blev de ogsaa budt med til Gildet, som varede i to Dage. Forsamlingen havde en Kurv med Sedler, og hver Seddel var rullet sammen og sat i et Tagstraa. Derpaa stod en Ungkarls Navn skrevet, og hvor der nu var Døtre eller Piger, der skulde med til Gildet, maatte de hver især trække et Straa ud. Paa den Maade fik hver Pige sin Karl, for der var lige saa mange Straa som der var Piger. Paa hvert Sted, hvor der nu var en Pige, som saaledes var bleven parret, blev der gjort stor Stads af den Karl, som kom og skulde hente sit Gadelam, og saa kom hver Karl med sit Lam under Armen til Gildegaarden og blev modtaget af Musikken, som blæste dem ind. Klæde- dragten var ikke anderledes end til andre Tider. Hver Pige skulde have en Kurv fyldt med Meldmader til sin Karl, og saa gik de omkring og spiste hos hverandre. En Pige skulde desuden give et Fjerdingskar Malt til Øl, og Karlene købte Rug til Brød, som de selv lod brygge og bage. Smør og Brænde- vin og Rom købte de ogsaa selv, men Resten skulde de have i Gildegaarden. Der kunde komme, hvem der vilde, for tre Mark om Dagen, og saa var der overflødig af Mad og Drikke. Kurvens Indhold blev efterset, og Bordet blev dækket tre Gange i Døgnet. De, der var i Lavet, fik den første Dag Suppe, og den tredje Dag samlede man for at gøre Regnskabet op.

2241. Tamdrup S. (Nim H.). Her har de holdt Pinsegilde, og der uddeltes ved den Lejlighed Pinsekærester. Det er altsaa det samme, som anden Steds kaldes Gadelam. Madmoderen gav Pigen en god Melmad med til Gildet med det fedeste Rullepølse paa, og den Melmad skulde hun have at give Pinsekæresten. Husbonden gav Karl en halv Skæppe Malt og Drengen et Fjerdingskar. Saa gik de omkring og hentede Æg Søndagen før Pinse. Da sang de Visen, hvori forekommer Verset:

Lad Hønen gøre Æg paa Fad
— Hør det, som vi bedel! —
Til Pandekag' og Æggemad.
Vær os alle naadig Gud med Glæde.

(J. A. T. IV, Nr. 57. Medd. Jens Kjær, Vrønding. R. P. Randsløvs Moders Stedfader havde i Slutn. af det 18. eller Beg. af det 19. Aarh. været med til at udtage Gadelam, vistnok i E n n e r, Tamdrup S. DFS 1906/46, opt. 1935).

2244. Hvirring S. (Nim H.). Her havde Ungdommen Pinsegilde. De samlede Penge til Malt, og Søndagen før Pinse bryggede Pigerne Godtøl til det i den Gaard, hvor Gildet skulde staa. Fredag Aften samlede saa baade Karle og Piger i Gildegaarden for at smage Øllet. Saa kom de igen 2den Pinsedag. Et Par af de ældste af Karlene stod da for at uddele Pinsekærester. Naar de nu vidste, at en Karl og en Pige havde et godt Øje til hinanden, vilde de jo nok sørge for, at disse to blev Pinsekærester. Undertiden skete det ogsaa, at de lod en, som de var vrede paa, faa en sølle en. — Den Nat dansede de og drak Godtøl til, og næste Søndag efter havde de Gilde igen. Den Dag skulde Karl en altid hen at besøge hans Pinsekæreste; han skulde være der i Gaarden, hvor hun tjente, om Eftermiddagen, og følge med hende til Dans om Aftenen³⁾. Peder Svane meddeler om Pinsegildet i Hvirring S., at hver Karl gav en halv Skæppe Malt, og en Pige og en Dreng gav et Fjerdingskar. Saa fik de jo et Par Tønder eller saa samlet sammen, og det blev brygget. Saa var der en udnævnt til at uddele Pinsekærester, og han havde en Medhjælper. Fra Pinsegildet levnedes altid en Tønde Øl eller mere. Det var jo godt, og saa blev det til Gammeltøl, der siden blev drukket til et Høstgilde i den samme Gaard, hvor Pinsegildet var. Disse Gilder gik paa Omgang⁴⁾. — I Optegnelserne fra Hvirring S. er Benævnelserne Gadebasse og Gadelam ikke nævnt, men at det er den almindelige Gadelamsskik, vi møder i dem, er aabenbar.

¹⁾ J. A. IV, Nr. 29. ²⁾ Der havde Visen efter Aftægtsmand Frans Rasmussen i Aas ved Tvingstrup, han havde lært den o. 1815. Jfr. Horsens Avis ^{24/6} 1940. (A. F. S.). ³⁾ J. A. IV, Nr. 54. Medd. af Kr. Andersen, Rask Mk. ⁴⁾ J. A. IV, Nr. 55.

STEDNAVNEREGISTER

- A**
Aarestrup, 57.
Aarhus, 43, 44, 62.
Albøge, 7, 13, 15, 16, 18, 19, 21—23, 29, 47, 60, 84.
Alslev, Nørre, 40.
Arnfolde, 52.
Asperup, 35, 36.
Avning, 7, 14, 17, 82.
- B**
Bindestueegne, 16, 22.
Bode, 17, 28.
Borum, 7, 12—14, 16—19, 21.
Brabrand, 7, 13, 16, 18, 19, 30, 47, 90.
Brandstrup, 66, 67.
Bregninge, 32.
- D**
Dalbyneder, 7, 14, 15, 32, 56, 72, 73.
Dallerup, 7, 13, 15, 16, 18, 26, 29, 45, 94.
Dreslette, 36.
Døllefælde, 32.
- E**
Ebdrup, 7, 14, 17, 20, 21, 29, 45, 47, 86.
England, 50, 52.
Errindlev, 41.
Essenbæk, 7, 14, 16, 17, 21, 45, 81.
Estruplund, 7, 14, 15, 17, 18, 47, 48, 80.
- F**
Fanø, 30.
Favsing, 7, 14, 15, 17—20, 45, 47, 56, 81.
Fjorde, 52.
Flemløse, 35.
Framlev, 7, 16, 19, 29, 92.
Frankrig, 50, 52.
Fuglslev, 7, 13, 16, 18, 21, 26, 29, 30, 45, 47, 56, 60, 85.
Føns, 34, 35, 36.
- G**
Gamborg, 36.
Gassum, 7, 14—17, 19, 31, 47, 48, 56, 75.
Gelsted, 34, 35, 49.
Gerlev, 7, 14—19, 21, 30, 31, 45, 47, 48, 56, 74.
Gesing, 7, 14, 16, 27, 29, 45, 46, 48, 83.
Gimming, 32.
Glenstrup, 7, 16, 27, 29, 48, 75.
- G**
Graa, 22.
Grensten, 20, 21.
Grundfør, 7, 14, 15, 17, 21, 26, 47, 91.
Gudme, 36, 55.
Gullestrup, 57.
- H**
Hads H., 7, 19, 21, 47, 93.
Hald, 7, 14, 16, 17, 19, 21, 32, 47, 48, 56, 76.
Harlev, 7, 43, 49.
Hellested, 42.
Hellevad, 42.
Hillerslev, 56.
Hundslund, 7, 16, 17, 26, 29, 30, 45, 93.
Hvilsted, 7, 26, 29, 30, 48, 93.
Hvirring, 7, 17, 21, 26, 29, 47, 48, 96.
Hvornum, 7, 14, 16, 18, 26, 27, 28, 32, 48, 70.
Hvorslev, 7, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 27, 32, 33, 47, 48, 56, 68.
Hyllested, 7, 13, 15, 16, 18—21, 23, 29, 30, 60, 84.
Hørby, 7, 17, 64.
- I**
Irland, 50.
Italien, 50, 52.
- K**
Kastbjerg, 7, 13—18, 20, 21, 26, 27, 29, 31, 33, 47, 48, 54, 70, 71, 77.
Kerteminde, 35.
Koldt, 7, 13, 16, 18, 47, 92.
Kolindsund, 62.
Kovsted, 7, 16, 26, 27, 29, 48, 75.
Kysing, 62.
Kærby, 31.
- L**
Lading, 7, 13, 14, 18, 19, 21, 29, 59, 91.
Linaa, 7, 13, 16, 21, 26, 29, 45, 47, 54, 93.
Linde, 7, 33, 77.
Lisbjerg, 7, 14, 16—19, 47, 91.
Lumby, 57.
Lungby, Djursland, 7, 13, 15, 16, 21, 22, 29, 30, 47, 60, 84.
Lyngby, Hasle H., 7, 9, 16, 18, 21, 29, 47.
- L**
Lyngby, Hellum H., 7, 16, 18, 64.
Løgsted, 7, 17, 18, 65.
Løsning, 7, 42.
- M**
Mariager Landsogn, 7, 16, 17, 18, 60, 70.
Mejlby, 7, 14, 16, 27, 29, 90.
Middelfart, 34, 35.
Møllerup, 21, 93.
Mundelstrup, 7, 8, 11, 12, 14—18, 21, 26, 43, 45.
Møen, 56.
Mørke, 7, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 30, 32, 45, 48, 56, 87—90.
- N**
Ning H., 7, 17, 47, 92.
Næsborg, 7, 17, 27—30, 48, 65.
Næstved, 40.
Nødager, 7, 14, 17, 21, 24, 25, 29, 30, 47, 50, 60, 85.
Nørbej, 17, 18, 21.
Nørhald H., 7, 16, 18, 32, 47, 48, 56, 74.
- O**
Ømmersyssel, 17.
Onsild H., 7, 14, 17, 18, 21, 47, 70.
Onsild, Sønder, 7, 16, 21, 70.
- P**
Pederstrup, 42.
- R**
Raaby, 7, 21, 72.
Ravnkilde, 7, 16—18, 64.
Ribe, 44.
Rye, 7, 16, 18, 19, 26, 54, 95.
Røgen, 7, 29, 94.
Rønnebæk, 33, 56.
Rørbæk, 7, 17, 64.
Rørup, 34.
- S**
Sall, 70.
Samsø, 61, 62.
Schweiz, 50, 52.
Skals, 17.
Skivholme, 7, 16, 18, 19, 26, 29, 92.
Skovby, 7, 13, 14, 16, 18, 19, 21, 92.
Skovby H., 36.
Skød, 7, 14, 15, 17, 21, 27, 69.

- Sletterød, 36.
Spentrup, 7, 15—18, 26,
27, 29, 31, 47, 48, 75,
76, 80.
Stenalt, 28.
Strandby, 7, 17, 18, 48, 65.
Strøby, 42.
Støvring, 7, 16, 17, 32, 77.
Sverrig, 54.
Systofte, 38, 39, 55.
Søby, 7, 14, 15, 18, 21,
56, 83.
Søften, 7, 14, 17, 47, 91.
Sønderhald H., 7, 17.
Søvind, 7, 13, 15, 16, 18,
19, 26, 29, 30, 42, 47,
95.
T
Taaning, 12, 60.
Taarup, 58, 59.
Tamdrup, 7, 17, 26, 29, 96.
Tanderup, 34, 36, 45, 53.
Tingsted, 33, 38, 48, 55,
57.
Torning, 7, 14, 16, 21, 22,
26, 29, 45, 67.
Torsager, 5, 7, 11—17, 20,
21, 26, 27, 29, 30, 45,
47, 48, 55, 86.
Torsø, 7, 14, 15, 17, 20,
21, 48, 56, 69.
Torup, 7, 17, 45, 64.
Trelstrup, 52.
Trige, 91.
Træden, 7, 12, 14, 17, 26,
47, 54.
Tulstrup, 7, 45, 54, 95.
Tvilum, 7, 13, 15, 16, 18,
21, 29, 30, 45, 47, 94.
Tyskland, 50, 51, 61.
Tørring, 72, 73.
Tørslev, Øster, 7, 15, 18,
19, 29, 45, 47, 72, 73.
U
Udby, 7, 16, 80.
V
Veggerløse, 32, 38, 39, 55.
Veggerslev, 29.
Vejlby, Vends H., 35, 36.
Vilsted, 7, 17, 18, 27, 28,
30, 48, 65.
Vindblæs, 7, 16, 71.
Vindum, 7, 14—17, 19,
21, 29, 30, 45, 48, 56,
66, 67.
Vinkel, 7, 14, 16, 17, 29,
32, 33, 47, 48, 55, 56,
65.
Virring, 7, 14—18, 20, 21,
27, 29, 45, 47, 48, 56,
81.
Vissing, 7, 14, 15, 17, 20,
21, 29, 32, 78.
Vistofte, 7, 13, 15, 16, 18,
19, 21, 25, 26, 29.
Voel, 7, 13, 15, 16, 18, 19,
21, 26, 29, 30, 45.
Voldum, 7, 14—19, 21, 27,
29, 30, 45, 47, 48, 56,
78—80.
Vore, 7, 14, 16, 17, 21, 28,
45, 48, 56, 80.
Væth, 7, 14, 15, 21, 32,
56, 78.
Y
Yderup, 9—12, 14, 16, 18,
19, 20, 30, 45, 90.
Æ
Ærø, 48.
Ø
Ødsted, 57.
Ørsted, 7, 14, 15, 17, 18,
20, 21, 27—30, 47, 48,
58.
Ørum, Djursland, 7, 13
—18, 20; 21, 26, 29;
30, 45, 60, 77, 84.
Ørum, Galten H., 7, 14,
15, 21, 32; 56, 77.
Østofte, 41.

SAGREGISTER

- A**
Adamsleg, 57, 58.
Afgregningsgilde, 30.
Aldersklasser, 50.
B
Bågning, 30.
Bajads, 28.
Besøgsskikke, 47.
Blomstergave, 34—36.
Blus, 6, 8, 9, 11—14, 34,
36, 53, 54, 61, 63.
Brandast, 22.
Brudeløb, 60.
Bryllupsriter, 59, 60.
Bræddegulv, 28, 30, 93.
Brændevinspenge, 10.
Byridt, 29.
Byvandring, 29.
Bøder, 30.
Børneremse, 35.
D
Dansnavne, 25, 39, 81,
86.
Dialektgrænser, 62, 63.
Dragt, 28, 59, 93.
»Dronning«, 38, 55.
Dyreofring, 55.
Dyreremene, 40, 41.
E
Etymologi, 43—47.
F
Fangelege, 56—60.
Fastelavn, 14—17; 27, 28,
55.
Folkemindegrænser, 62,
63.
Forbud mod Majfest, 48,
49.
Frilørdag, 14, 17.
G
Gaas og Gase, 38—48,
55, 56.
Gaasegilde, 39.
Gadebasseorganisation,
20—22.
Gadebassevalg, 12—16,
27, 47, 52—53.
Gadelamsgilde, 6, 10—12,
21—30, 42, 49, 53—55,
62.
Gadelamskrans, 41.
Gadelamsliste, 10, 11, 13,
18, 19, 21, 90—96.
Gadelamsuddeling, 16—
20.
Gadelamsurter, 43.
Gadelamsvise, 28, 58.
Gadelamsæble, 28, 48.
Geografisk Udbredelse,
5—7, 61—63.
Giftelege, 57—60.
Gildeskik, middelalder-
lig, 19, 20.
Granskjælde, 22.
H
St. Hans Aften, 17.
St. Hans Lam, 45.
St. Hans Løg, 48.
Hat som Symbol, 48.
Hellige Kilder, 6, 14, 54,
62.
Høst, 15—17.
J
Juleskikke, 17, 54, 55.
Julestuer, 50.
K
Kaffe, 19, 57.
Kartegilder, 57—59.
Kartofler, 19.
Knolde, 47.
Kovring, 48.
Kristi Himmelfartsdag,
16.

- Kulturgrænse**, 62.
Kvindelødelse, 32, 36, 38, 39, 55—57.
Kæresteuddeling, 57—60.
Legestuer, 10, 14—18, 31—33, 39, 56—59.
Løftning, 14—16, 27, 52, 53.
Mailehen, 46, 47, 50—52.
Majfest, 49, 51—55, 61, 62.
Majgreve, 42.
Majgrønt, at pynte med, 21, 30, 62.
Majstang, Majtræ, 7, 8, 12, 13, 49, 53, 54, 61, 62, 81, 93, 95.
Majvisen, 21, 26, 29.
Malt, 29, 30.
Midsommerlam, 36.
Midsommertræ, 41.
Mortensgilde, 39.
Nattefrieri, 48.
Navneforklaring, 43—47.
Nytaarsgaveuddeling, 30—33, 54, 55.
Nytaarslegestue, 14, 15.
Nøddedag, 39.
Nøssel, 33.
Orden og Galanteri, 46—48.
Paaske, 14, 17, 27.
Pigeauktion, 51, 52.
Pigebrændevin, 57.
Pigegilde, 39.
Pigelegestuer, 56—58.
Pinse og Pinsegilde, 16, 17, 21—26, 30, 54.
Pinselam, 45.
Pinsevisen, 24, 26.
Pyntning af Karle, 48.
Raab ved Udvælgelse, 47.
Ringridning, 16, 27—29, 55.
Skaffer, 20.
Skagegilder, 57—59.
Skagelam, 57.
Skikke, samfundsbestemte, 46.
Skovegne, 62.
Slaagilde, 36.
Sognavne, 7.
Slabdans, 60.
Stubtønde, 17, 18, 20, 21.
Stues Størrelse, 30.
Svide Haar ved Udvælgelse, 94.
Tildeling af »Gæs«, 39.
Uddeling af Gadelam, 27, 28, 36.
Udvælgelse ved Løftning, 14—16, 27, 52—53.
Udvælgelse ved Raab, 18, 19, 47.
Vaagenatsfester, 49.
Valborg Aften, 49—55.
Vise, 37, 57, 59, 78, 87, 96.
Vølsetot, 56.
Ærbarhed, 47—49.
Æresport, 30.
Øl, 29, 30.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Forord	3
Forkortelser	4
Indledning	5

A

Den østjydske Overlevering	8
Udgangspunktet: Jens Nielsen Mundelstrups Disputats	8
Gadebassevalg 30. April	12
Gadebassevalg i Vintertiden	14
Udvælgelse ved Løftning	14
Uddelingen af Gadelam	16
Gadebasseorganisationen	20
Gadelamsgildet	22
Uddeling af Nytaarsgaver	30

B

Den fynske Overlevering	33
--------------------------------------	----

C

Falsters Overlevering om Gaas og Gase	38
--	----

D

Spredt dansk Overlevering fra ældre Tid	40
Navnene Gadebasse, Gadelam og Gadinde	43

E

Skikkens Formaal	46
Gadelamsskikken belyst ved udenlandske Paralleller	50
Tidspunktet for Gadelamsfestens Afholdelse	53
Kvindeorganisation	55
Kæresteuddeling og Giftelege	57
Geografisk Udbredelse	61

TILLÆG

Østjydsk Nutidsoverlevering	64
Stednavneregister	97
Sagregister	98